

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ

ΕΚΚΡΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΞΕΝΩΝ ΕΝ ΤΕ ΕΛΛΗΝΙΚῃ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙ
ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΙΑΙ ΜΕΝ ΤΩΝ Κ. Κ.

ΣΠ. ΒΑΣΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Γ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.),
ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, † Σ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Π.
ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ (διδ. τῆς φιλ.), ΣΠΥΡ.
Π. ΔΑΜΠΡΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Μ. ΔΑΠΠΑ (δ. φ.), Θ. ΔΙΒΑΔΑ
(δ. φ.), Μ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), † Ι. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ (καθ.
ἐν τῷ Πανεπ.), Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ (καθ. γυμν.), Ν. Γ. ΠΟ-
ΛΙΤΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ (δ. φ.), Ε. ΡΟΙΔΟΥ
(δ. ν.), Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Ι. ΣΒΟ-
ΡΩΝΟΥ (διευθ. νομισμ. μουσ.), Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ (ἐφ. τ. ἀρχ.), ΧΡ.
ΤΣΟΥΝΤΑ (ἐφ. τ. ἀρχ.), Δ. ΦΙΛΙΟΥ (ἐφ. τ. ἀρχ.), Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ (καθ.
ἐν τῷ Πανεπ.) καὶ ἄλλων λογίων.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΙ ΔΕ

ΔΥΣΑΝΔΡΟΥ Γ. Χ. ΚΩΝΣΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΜΑΡΑΣΛΗ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΡ. 14.

Ο

ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ ΥΜΝΟΣ

ΟΙ ΡΩΣ ΚΑΙ Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΦΩΤΙΟΣ

ΥΠΟ

Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΕΡΑΜΕΩΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ

1903

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΔΗ

ΕΡΓΑ ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ ΤΩ 1897—1902

Κουρτίου Ἑλληνικὴ Ἱστορία κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου, τόμοι 5, τεύχη 21. Τιμὴ δρ.	31.50
Μακώλεϋ Ἱστορία τῆς Ἀγγλίας κατὰ μετάφρασιν Ἑ. Ροῦδου, τόμοι 6, τεύχη 19. Τιμὴ δρ.	28.50
Ὁθωνος Ρίββεν Ἱστορία τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως κατὰ μετάφρασιν Σ. Κ. Σακελλαροπούλου, τόμοι 3, τεύχη 9. Τιμὴ δρ.	13.50
Δρόυσεν Ἱστορία τῶν Διαδόχων κατὰ μετάφρασιν Ἰ. Πανταζίδου, τεύχη 4. Τιμὴ δρ.	6. —
Γουστάβου Γίλμπερτ Ἑγχειρίδιον Ἀρχαιολογίας τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἑλλήνων κατὰ μετάφρ. Ν. Γ. Πολίτου, τεύχη 3. Τιμὴ δρ.	4.50
Κρουμβάχερ Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας κατὰ μετάφρασιν Γ. Σωτηριάδου, τόμοι 3, τεύχη 12. Τιμὴ δρ.	19.50
Σαιμμάρκου Γικαρδίνου Μαθήματα δραματολογίας κατὰ μετάφρασιν Ἀγγέλ. Βλάχου, τόμοι 4, τεύχη 11. Τιμὴ δρ.	16.50
Whitney καὶ Jolly Ἀναγνώσματα περὶ τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς συγκριτ. γλωσσικῆς κατὰ μετάφρασιν Γ. Ν. Χατζιδάκι, τεύχη 4. Τιμὴ δρ.	6. —
Head Ἱστορία τῶν Νομισμάτων κατὰ μετάφρασιν Ἰ. Ν. Σβορώνου, τόμοι 2, οἱ δύο τόμοι μετὰ τῶν πινάκων.	25. —
Valéry Mayet τὰ Βλαπτικὰ Ἑντομα τῶν Ἀμπέλων κατὰ μετάφρασιν Ν. Κ. Γερμανοῦ, τεύχη 2. Τιμὴ δρ.	3. —
Ἀλεξάνδρου Σεργιάδου Πούσκη, Εὐγένιος Ὁνέγηρ, Ἐπος κατὰ μετάφρασιν Χαράλ. Γ. Βουλοδήμου. Τιμὴ δρ.	1.50
Δρόυσεν Ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κατὰ μετάφρασιν Ἰ. Πανταζίδου, τεύχη 4. Τιμὴ δρ.	6. —
V. V. Podwisozky Παθολογία κατὰ μετάφρασιν Νικολάου Γ. Κορδέλλη ἱατροῦ, τεύχη 8. Τιμὴ δρ.	12.50
Ν. Γ. Πολίτου Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς Γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παροιμίαι, τόμοι 4. Τιμὴ δρ.	32. —
Σαίξπηρ Χάμλετ, τραγωδία εἰς πράξεις πέντε κατὰ μετάφρασιν Μιχαήλ Ν. Λαμιράλη. Τιμὴ δρ.	2.50
Α. Μ. Ἰδρωμένου, Ἰωάννης Καποδίστριας Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Τιμὴ δρ.	1.50
Στεφάνου Ἀθ. Κουμανοῦδη, Συναγωγή Νέων Λέξεων ὑπὸ τῶν λογίων πλασθεισῶν τόμοι 2. Τιμὴ δρ.	13. —
W. Christ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας κατὰ μετάφρασιν Λυσάνδρου Γ. Χ. Κώνστα, Τόμος Α', τεύχη 5. Τιμὴ δρ.	7.50

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ

ΕΚΚΡΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΞΕΝΩΝ ΤΕ ΕΝ ΕΛΛΗΝΙΚῃ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙ
ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΙΑΙ ΜΕΝ ΤΩΝ Κ. Κ.

ΣΠ. ΒΑΣΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Γ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.),
ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, † Σ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Π.
ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ (διδ. τῆς φιλ.), ΣΠΥΡ.
Π. ΛΑΜΠΡΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Μ. ΛΑΠΠΑ (δ. φ.), Θ. ΔΙΒΑΔΑ
(δ. φ.) Μ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), † Γ. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ (καθ.
ἐν τῷ Πανεπ.), Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ (καθ. γυμν.), Ν. Γ. ΠΟ-
ΛΙΤΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ (δ. φ.), Ε. ΡΟΙΔΟΥ
(δ. ν.), Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Γ. ΣΒΟ-
ΡΩΝΟΥ (διευθ. νομισμ. μουσ.), Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ (ἐφ. τ. ἀρχ.), ΧΡ.
ΤΣΟΥΝΤΑ (ἐφ. τ. ἀρχ.), Δ. ΦΙΛΙΟΥ (ἐφ. τ. ἀρχ.), Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ (καθ.
ἐν τῷ Πανεπ.) καὶ ἄλλων λογίων.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΙ ΔΕ

ΛΥΣΑΝΔΡΟΥ Γ. Χ. ΚΩΝΣΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΜΑΡΑΣΛΗ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΡ. 14.

Ο

ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ ΥΜΝΟΣ

ΟΙ ΡΩΣ ΚΑΙ Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΦΩΤΙΟΣ

ΥΠΟ

Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΕΡΑΜΕΩΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ

1903

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

Ο

ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ ΥΜΝΟΣ

ΟΙ ΡΩΣ ΚΑΙ Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΦΩΤΙΟΣ

ΥΠΟ

Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΕΡΑΜΕΩΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1903

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

Ο ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ, ΟΙ ΡΩΣ ΚΑΙ Ο ΦΩΤΙΟΣ

Α.

Ἡ πρωτεύουσα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους πόλις, ἡ μεγάλη Κωνσταντινούπολις, κινδυνεύσασα νὰ καταστραφῇ ποτε διὰ βαρβάρου τινὸς ἀχριστιανίστου λαοῦ πολιορκίας, ἐσώθη ἀνελπίστως ἐκ δραστηκῆς τῆς Θεοτόκου παρεμβάσεως, ἥτις ἐξ οἴκτου πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἔσπευσε νὰ λάβῃ τὴν θέσιν ἀράτου στρατηγοῦ ἐν μέσῳ τῶν πολιορκουμένων. Ἡ οὕτως ὁμως ἀράτος αὐτῆς δρᾶσις ἐπήγασεν ἐξ ἐκτενοῦς ἰκεσίας τῶν πολιτῶν, ἥτις εἶχεν ἀπὸ κοινοῦ τελεσθῇ τὸ πρῶτον ὀρθοστάδην ἐν τῷ εὐρυτάτῳ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὅπου συγχρόνως ἐψάλλη τότε καὶ ἴδιος πρὸς τὴν Θεοτόκον ὕμνος· εἰς δὲ ἀπόδοσιν κοινῶν εὐχαριστιῶν καὶ διὰ παλαιάς αὐτῆς πρὸς τὴν πόλιν εὐνοίας ἀπεφασίσθη ἐκεῖ νὰ τελῇται καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἐτησίως ἰδίᾳ ἑορτῇ, ἡ λεγομένη ἀκάθιστος.

Οὕτως ἔχει δι' ὀλίγων λέξεων τῆς ἀκαθίστου ἡ ὑπόθεσις, ἥτις ὑπὸ τύπον θρησκευτικὴν ἀναπαριστᾷ ἱστορίαν πραγματικὴν, διακεκριμένην μὲν ἐξ ἐγγράφων ἀξιοπίστων μαρτυριῶν, ἀλλ' ἀσαφῶς παραδεδομένην διὰ θαύματος· ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει ἢ δρᾶσιν λαοῦ ἀπέλπιδος, εὐτυχήσαντος νὰ σωθῇ διὰ μόνης πρὸς τὸ θεῖον εἰλικρινοῦς ἐν αὐτῇ τῇ δράσει πίστεως. Τῆς δράσεως τὴν ἐκθεσιν δὲν ἔγραψαν οἱ χρονογράφοι, παραδόντες ἡμῖν ἀπλῶς τὸ τελικὸν μόνον ἀποτέλεσμα αὐτῆς, τὴν ἀνάμνησιν τῆς ὑπερφυσικῆς τῆς πόλεως διασώσεως ἐκ βεβαίου σοβαροῦ κινδύνου. Τὸ οὕτω

παραδεδομένον ιστορικὸν συμβάν ἡξιώθη, ὡς εἰκός, προσοχῆς ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐν τῇ μελέτῃ τῆς βυζαντινῆς ιστορίας, ἐπειδὴ δὲ ὤφειλε νὰ ταχθῇ που ἐν αὐτῇ καὶ χρονικῶς, πολυάριθμοι συγγραφεῖς συνέδεσαν αὐτὸ μετὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου. Τοῦτο ἦτο πλάνη, ἥς θύματα ἐγένοντο καὶ περίφημοι χαρῖεις ιστορικοὶ συγγραφεῖς. Ἡ πλάνη κατέστη ἀπτή μόνον ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν, ὅτε ἐγένοντο μονομερεῖς τινες περὶ τοῦ ἀκάθιστου ὕμνου ἀμέθοδοι ἔρευναι, δυνηθεῖσαι νὰ διασπείρῳσιν ἀπλῶς ἀμφιβολίας τινάς· τὸν χρόνον ὅμως καὶ τὰ αἷτια τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τοῦ ὕμνου οὐδόλως καθώρισαν.

Ὁ ἀκάθιστος ὕμνος, μεθ' ὅσα καὶ ἂν ἐγράφησαν περὶ αὐτοῦ, μένει ἀληθῶς εἰσέτι ἀμελέτητος. Τοῦτο ἀποδεικνύει πρῶτον ἡ ἔλλειψις κριτικῆς αὐτοῦ τοῦ ὕμνου ἐκδόσεως, ἥτις, ἂν ὑπῆρχε, θὰ ἠδύνατο νὰ παραστήσῃ καὶ τὴν ἀρχαιότητα τῶν ἀντιγράφων καὶ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ τοῦ ὕμνου σύνταξιν, ἥ τουλάχιστον τὴν γνησιωτέραν τοῦ κειμένου αὐτοῦ παράδοσιν. Αἱ ἤδη ὑπάρχουσαι ἐκδόσεις ἔχουσι διττον χαρακτῆρα, δημῶδη χαρακτῆρα καὶ χαρακτῆρα κάπως ἐπιστημονικόν, ἀλλ' ὅμως ἀσυντελῆ εἰς διάκρισιν τῆς ὀρθῆς τοῦ κειμένου παραδόσεως. Δημῶδη χαρακτῆρα ἔχει τὸ κείμενον τοῦ ὕμνου, ὅπερ εὐρίσκεται ἐν τοῖς ἐντύποις ἐκκλησιαστικοῖς βιβλίοις· πρόχειρον δὲ κείμενον εἰς χρῆσιν τῶν φιλολόγων εἶναι τὸ ἐν τῇ γνωστῇ Anthologia τῶν καθηγητῶν Christ καὶ Παρανίκα¹⁾ καὶ τὸ ἐν τοῖς Ἀναλέκτοις τοῦ καρδινάλι Pitra, ὅπου τοῦτο παρεβλήθη πρὸς τρία καὶ δέκα διαφόρων ἐποχῶν ἀντίγραφα, οὐχὶ ὅμως καὶ σφόδρα παλαιά²⁾. Ἡ τοῦ Pitra ἐκδοσις δὲν εἶναι ἐπαρκής, διότι σφύζονται πολυάριθμα παλαιὰ ἀντίγραφα, ἅτινα παρουσιάζουσι τὸν ἀκάθιστον ἐν πολλοῖς διάφορον ἐκ λεκτικῆς ἐπόψεως, ἀλλαχοῦ δὲ μετὰ παραλείψεων καὶ μεταθέσεων· καὶ ἐφ' ὅσον αἱ τοιαῦται ἀνωμαλῖαι μένουσι καὶ ἄγνωστοι καὶ ἀνερμήνευτοι, δικαιούμεθα νὰ διστάζωμεν, ἂν τὸ κοινὸν τοῦ ὕμνου

¹⁾ Anthologia graeca carminum christianorum Lipsiae 1871, σ. 140—147.

²⁾ J. Pitra Analecta Spicilegio Solesmense parata, τ. 1. σ. 250—262.

κείμενον εἶναι ἀνεπηρέαστον ἐκ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν ἀντιγραφῶν καὶ τῶν ψαλτῶν. Ὅπως δὲ ποτε εἰς πρόχειρον αὐτοῦ μελέτην ὠφέλιμοι εἶναι καὶ τυχαῖαι τοῦ ὕμνου παραβολαὶ πρὸς τὰ μᾶλλον πρόχειρα αὐτοῦ ἀντίγραφα· τοιαῦτα δὲ μετὰ τὸν Pitra ἐγνώσθησαν πέντε, ὧν τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον εὑρεν ἐν κώδιξιν ἀπροσδιόριστοις τῆς ἐν τῷ Ἁθῶ Μεγίστης Λαύρας φιλόπονος ἐλλόγιμος μοναχός, Ἀλέξανδρος ὁ Εὐμορφόπουλος¹⁾· τὸ δὲ τρίτον ἐκ πατμιακοῦ χειρογράφου τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος ἀντιπαρέβαλεν ὁ ῥώσος Θαδδαῖος²⁾· τὸ δὲ τέταρτον, οὗ δὲν προσδιωρίσθη οὔτε ὁ χρόνος οὔτε ὁ ἀριθμός, εὕρισκόμενον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, ἐγνώρισεν ἡμῖν ὁ καθηγητὴς Παράνικας³⁾· τὸ δ' ἕτερον πέμπτον ὁ ῥώσος ἀρχιμανδρίτης Ἀμφιλόχιος⁴⁾. Χρήσιμον ὡσαύτως εἶναι τὸ κείμενον τοῦ ἐν Ῥώμῃ τυπωθέντος Τριψιδίου (1738), ὅπερ ἀναπαριστᾷ τὴν στιχομετρίαν γνωστοῦ τινος κώδικος⁵⁾.

Ἡ μὴ ἀληθὲς ἄχρι σήμερον διάγνωσις τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλην σπουδαιοτάτην ἑλλειψιν, εἰς τὴν μὴ συγκέντρωσιν καὶ ἐξέλεγχιν τῶν εἰδικῶν περὶ τῆς ἀκαθίστου διηγήσεων, αἵτινες φέρονται ὑπὸ μορφήν λειτουργικῶν συναξαρίων. Ταῦτα εἶναι διττά, πρωτότυπον καὶ παράγωγα. Τὸ πρωτότυπον συναξάριον παραβαλλόμενον πρὸς τὰ πηγάσαντα ἐξ αὐτοῦ δεύτερα ἀποδεικνύει σαφῶς, ὅτι τὰ διαδιδόμενα κοινῶς περὶ τοῦ ὕμνου τῆς ἀκαθίστου παννυχίδος ἀπορρέουσιν ἐκ νοθείας ἀπρομελετήτου, ἰδίᾳ δ' ἐκ φανερᾶς παρερμηνείας τῆς πρωτοτύπου διηγήσεως, ἣν ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως εἶχε δημοσιεύσει ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ πρὸς ἐξήγησιν τοῦ σκοποῦ

¹⁾ Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, τ. 12, σ. 395—396.

²⁾ Δελτίον τοῦ ἐν Κ]πύλει Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, Σόφια 1898, τ. 3, σ. 213—216.

³⁾ Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, τ. 13, σ. 44—48.

⁴⁾ Ἀμφιλοχίου Κονδακάριον. Μόσχα 1879, σ. 106—111.

⁵⁾ Τριψιδιον νεωστὶ τυπωθὲν καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας διωρθωθὲν κατὰ τοὺς παλαιούς βίβλους ἐν ἔτει ἀψλή, σ. τζη'—τπβ'.

δι' ὃν ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ συνέστη μία νέα κινητὴ ἑορτὴ, αὐτὴ δηλαδή ἡ τῆς ἀκαθίστου. Ἡ νοθεία καὶ ἡ παρερμηνεία εἶναι παλαιόταται, ἡ δὲ μὴ ἔγκαιρος αὐτῶν διάγνωσις προὔκალεσε κατὰ διαφόρους καιροὺς τὴν ἐμφάνισιν τοσοῦτον ἀσυμφώνων γνώμῶν, ὥστε τὸ περὶ τῆς ἀκαθίστου χρονολογικὸν ζήτημα νὰ θεωρῇται σήμερον ἄλυτον. Τῶν γνώμῶν τούτων παλαιότερα εἶναι ἡ ἀποδιδομένη τῷ χρονογράφῳ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος μοναχῷ Γεωργίῳ, ὃν συνήθως ὀνομάζομεν Ἀμαρτωλόν. Κατ' αὐτὸν ἡ ἀκαθίστος καὶ τὸ κονδάκιον «Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ» ἔχουσι τὴν ἀρχὴν των ἀπὸ τοῦ ἔτους 677, ὅτε τελείως εἶχεν ἐλευθερωθῇ ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς πολιορκίας τῶν Ἀράβων¹⁾. ἄλλ' ἡ τοιαύτη γνώμη δὲν ἀπορρέει ἐξ αὐτοῦ τοῦ χρονογράφου Γεωργίου, οὐτινος ἄλλως τὸ γνησίον χρονικὸν εἶναι εἰσέτι ἄγνωστον· ἀλλ' ἀπορρέει ἐξ ἄλλου τινὸς σφόδρα νεωτέρου συγγραφέως, ὅστις τὸ χρονικὸν ἐκείνο καὶ μετεσκεύασε καὶ προσήυξησε διὰ προσθηκῶν. Ἡ δ' ἑτέρα γνώμη, ὅτι τῆς ἀκαθίστου ἑορτῆς ἡ τελετὴ ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπὸ βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς ποιμαντορίας τοῦ Σεργίου, εἶναι ἐπίσης παλαιά· ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ἐν μιᾷ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ πρωτοτύπου τῆς ἀκαθίστου συναξαρίου, σαφῶς δὲ φανεροῦται κατὰ τὸν δέκατον καὶ τρίτον αἰῶνα διὰ τοῦ ἀνωνύμου συντάκτου τῆς «Συνόψεως Χρονικῆς». Οὗτος εἰς τὸ τέλος τῆς ἐκθέσεως του περὶ τῆς γνωστῆς ἐφ' Ἡρακλείου πολιορκίας τῆς Κ)πόλεως ὑπὸ Ἀβάρων καὶ Περσῶν ἔγραψε ταῦτα. «Ἐκτοτε οὖν εἰς μνήμην τοῦ θαύματος ἡ τῆς ἀκαθίστου κατ' ἔτος ἐτυπώθη ψάλλεσθαι παννυχίς, τοῦ Σεργίου συνταξαμένου τοὺς κατὰ στοιχεῖον, οὓς δὴ καὶ οἴκους λέγομεν, ὕμνους τῇ νικοποιῷ καὶ ὑπερμάχῳ ἡμῶν»²⁾. Ἀλλ' ἡ γνώμη τοῦ συγγραφέως τούτου εἶναι αὐθαίρετος, πηγάζουσα ἐξ ἰδίου αὐτοῦ συμπεράσματος. ἐκ τῆς ἀμέσου δηλαδή σχέσεως τοῦ Σεργίου πρὸς τὴν ἔτει 626³⁾ περσικὴν καὶ ἀβαρακικὴν ἐπιδρομὴν καὶ

¹⁾ Γεωργίου χρονικόν. Ἐν Περουπόλει 1859, σ. 612, ἔκδ. Muralt.

²⁾ Κ. Σάθα Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, τ. 7, σ. 109.

ἐκ τῆς συγχύσεως ἄλλης ἐορτῆς, συσταθείσης μὲν ὑπὸ τοῦ Σεργίου, σκοπὸν δ' ἐχούσης τὴν ἀνάμνησιν αὐτῆς καὶ μόνον τῆς ἀβαροπερικῆς ἐπιδρομῆς· ἄλλως δὲ οὐδὲν τῶν ἄχρι τοῦ 13^{ου} αἰῶνος γεγραμμένων πολυαρίθμων ἀντιγράφων τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Σεργίου¹⁾. Ἀλλὰ καὶ ἀνεξαρτήτως τούτου οἱ ἐν τῷ αὐτῷ αἰῶνι βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἠγνόουν τὸν ἀληθῆ τοῦ ὕμνου ποιητήν. Τοῦτο εἶναι φανερόν ἐκ τοῦ ἐξῆς σημειώματος, ὃπερ εὑρεν ὁ Πέτρος Παπαγεωργίου ἐν τινὶ κώδικι τοῦ 13^{ου} αἰῶνος²⁾. «Οὗτοι οἱ θεοὶ οἴκοι οὐκ εἰσὶν, ὥς τινες λέγουσιν, Σεργίου τοῦ τηνικαῦτα κο(σμοῦντος τὸν θρόνον) Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ τοῦ θείου Ῥωμα(νοῦ, ὃς ἐπεκαλεῖτο) μελωδός». Ὁ τοῦ σημειώματος τούτου συντάκτης εἶχε γράψει ἐν τῷ ῥηθέντι κώδικι καὶ τὸ διατί κατ' αὐτὸν ποιητῆς τοῦ ὕμνου εἶναι ὁ Ῥωμανός· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο δὲν ἦτο πειστικόν, ἄλλος τις ἀναγνώστης τοῦ κώδικος ἀπέσβεσεν αὐτό. Ὡστε ἐν τῷ 13^ῳ αἰῶνι οὔτε ὁ Σέργιος οὔτε ὁ Ῥωμανὸς ἠδυνήθησαν νὰ γίνωσι πατέρες τοῦ ἀκαθίστου. Καὶ ὅμως ἡ γνώμη περὶ συντάξεως αὐτοῦ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἡρακλείου ἐξηκολούθει διαδιδομένη σοβαρῶς, ὥς φαίνεται ἐκ τοῦ ἐν τοῖς Τριφιδίοις ἐπιτόμου συναξαρίου, οὗτινος συντάκτης εἶναι ἐν τῷ 14^ῳ αἰῶνι ἀκμάσας Νικηφόρος Κάλλιστος ὁ Ξανθοπούλου³⁾.

Μετὰ δὲ πολύχρονον περὶ τοῦ θέματος τούτου σιγὴν παρὰ συγγραφεῦσι μεταγενεστέροις τοῦ Ξανθοπούλου ὁ ἐν τῷ 17^ῳ αἰῶνι Δοσίθεος ὁ Ἱεροσολύμων ἐγνωμάτευσεν, ὅτι καὶ τῆς ἀκαθίστου ἡ παννυχὶς καὶ ὁ ὕμνος αὐτῆς ἐγένοντο ἐν τοῖς χρόνοις Λέοντος τοῦ

¹⁾ Ἀντίγραφα τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου σφῶνται πολυάριθμα καὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ δεκάτου καὶ ἐξῆς αἰῶνος· χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι ὅτι μόνον ἀντίγραφα τοῦ 15ου αἰῶνος ἐπιγράφουσι τὸν ἀκάθιστον εἰς τὸν Σέργιον. Ὁρα Pitra Analecta, τ. 1, σ. XXXI.

²⁾ Byzantinische Zeitschrift, τ. 8 σ. 406.

³⁾ Τὸ περὶ τῆς ἀκαθίστου συναξαρίον τοῦ Ξανθοπούλου περιέχεται ἐν πολυαρίθμοις ἀντιγράφοις καὶ ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τοῦ Τριφιδίου. Ἐτεραι πρόχειροι ἐκδόσεις: I. Gretser, Georgius Codinus. Parisiis 1625, σ. 248—250. Migne, Patrolog. gr. τ. 92, σ. 1348—1353.

Ἰσαύρου καὶ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ πρώτου¹⁾· ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη πηγάζει ἀπλῶς ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ πρωτοτύπου συναξαρίου, ὅπερ τελευταῖον θαῦμα τῆς Θεοτόκου ἐν σχέσει πρὸς τὰς πολιτορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀναγράφει τὸ ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου γενόμενον. Ἐν τῷ αὐτῷ πάλιν 17^ῳ αἰῶνι Μελέτιος ὁ Καλλονᾶς ἀπέδωκε τὴν σύστασιν τῆς ἀκαθίστου εἰς τὸ 626^{ον} ἔτος, τὸν δὲ ὕμνον εἰς τὸν Σέργιον. Αἱ δικαιολογίαι τοῦ Καλλονᾶ εἶναι ὡσαύτως ἀβάσιμοι, ἀλλ' εἶναι καὶ χαρακτηριστικαὶ διὰ τὴν ἐν αὐταῖς πρωτοφανῇ ὁμολογίαν, ὅτι μόνον κατὰ παράδοσιν ἀποδίδεται ὁ ἀκάθιστος ὕμνος εἰς τὸν Σέργιον· καὶ εἰς κραταίωσιν αὐτῆς διηγεῖται ὁ Καλλονᾶς ἐν μυθᾶριον, ὅπερ ἡ αὐτὸς ἐφεῦρεν, ἢ παρέλαβεν ἐκ διηγήσεως μοναχοῦ τινος τῆς ἐποχῆς του. Τέλος ἀκούσωμεν καὶ τοῦ Καλλονᾶ τοὺς λόγους· «Ποῖος δὲ νὰ ἐσύνθεσε τούτους τοὺς οἴκους, δὲν ἤξεύρω νὰ εἶναι ποθὲς γραμμένον· μόνον κατὰ παράδοσιν λέγουν τινές, πῶς αὐτὸς ὁ Σέργιος νὰ τοὺς ἐποίησε καὶ ὅτι μετέπειτα ἠσέβησε καὶ δὲν ὡμολόγει πλέον ὀρθῶς τὰ τῆς ὀρθοδόξου μας πίστεως θεῖα καὶ ἱερὰ δόγματα . . . , ἀλλ' ἐβλάσφημολόγει ὁ τρισκατάρματος τὰ τῆς δυσσεβεστάτης του αἵρέσεως φλυαρήματα. Διὰ τοῦτο δικαίως καὶ ἡ ἀγία τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων σύνοδος τὸν ἐκάθηρε καὶ ἐξωστράκισε καὶ τὰ ἀσεβέστατα αὐτοῦ μωρολογήματα καὶ πάντας τοὺς ὁμόφρονάς του ἀναθεμάτισεν· αὐτὸς δὲ μὴ ὑποφέρων τὸν ὀνειδισμόν καὶ ἀτιμίαν ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους ἔφυγε κρυφὰ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κάκιστος κακῶς ἐτελεύτησεν· οἱ δὲ ἅγιοι καὶ θεοφόροι πατέρες ζήλῳ θείῳ κινούμενοι ἔβγαλαν ὅλα του τὰ βιβλία, τὰ ὅποια, ὡς λέγουν, ἦσαν πολλὰ καὶ μάλιστα τῆς Θεοτόκου ἐγκώμια πολλότατα, καὶ τὰ ἔκαυσαν ὅλα· καὶ καθὼς ἐκαίοντο, ἐγένετο χτύπος εἰς τὴν φωτίαν καὶ τοῦτοι οἱ οἴκοι ἐκφέροντο ἔξω· καὶ μ' ὅλον ὅτι τοὺς ἐμετάβαλαν ὡς τρεῖς φοραῖς, πάντα μὲ χτύπον ἐπηρδοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν φωτίαν· ὥστε θεωρήσαντες οἱ ἅγιοι πατέρες τοιοῦτον θαυμάσιον ἐγνώρισαν, ὅτι μόνον τοῦ-

¹⁾ Δοσιθέου Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, σ. 623.

τοι οἱ ὕμνοι ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους ἦσαν ἀρεσκόμενοι τῇ Θεοτόκῳ, καὶ ἐξετάσαντες τοὺς ἡῦραν ψυχωφελεῖς καὶ σωτηριώδεις καὶ τοὺς ἐπαράδωσαν εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ὡς μέγαν τινὰ καὶ ψυχωσώτηριον θησαυρόν, ὥσάν νὰ ἔλεγεν ἡ μακαριώτη παρθένος μὲ τοὺς τρεῖς κτύπους τῆς φωτίας: Τοῦτοι μόνον οἱ ἔπαινοι μου ἀρέσκουν· τούτους λάβετε ὡς δῶρον πολύτιμον· τοῦτοι μέλουν νὰ δώσουν πολλῶν σωτηρίαν καὶ ἄφεισιν ἀμαρτιῶν »¹⁾).

Ἐν τῷ 18^ῳ αἰῶνι ὁ Ἰωσήφ Maria Quercius ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ ἀκαθίστου τὴν δόξαν τοῦ Σεργίου καὶ παρεχώρησεν αὐτὴν εἰς Γεώργιον τὸν Πισίδην²⁾, ἀπλῶς καὶ μόνον διότι ὡς ἐν τῷ ἀκαθίστῳ λέγεται ἡ Θεοτόκος στρατηγός, οὕτως αὕτη καλεῖται καὶ ἐν τῷ γνωστῷ τοῦ Πισίδου ποιήματι, τῷ εἰς τὴν γενομένην ἔφοδον τῶν Βαρβάρων καὶ εἰς τὴν αὐτῶν ἀστοχίαν »³⁾. Ὁ Quercius ὁμοῦς ἐλησμόνησε νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι οὐδαμοῦ τοῦ ποιήματος τοῦ Πισίδου ὑπάρχει τις ὑπαινιγμὸς εἰς τὴν σύστασιν ἀκαθίστου τινὸς παννυχίδος. Ἡ γνώμη του οὐχ ἦττον, ἡ τοσοῦτον ἀφελής, ἐγένετο τυφλῶς ἀποδεκτὴ παρὰ πολλῶν συγγραφέων⁴⁾.

Τέλος ἐν τῷ 19^ῳ αἰῶνι ἐπεκράτησε ποικιλία γνωμῶν. Οὕτω Κωνσταντίνος ὁ Οἰκονόμος ἀπεφαίνεται, ὅτι ὁ ἐν τῷ 4^ῳ αἰῶνι ζήσας Ἀπολλινάριος ὁ Ἀλεξανδρεὺς «κατὰ τὴν πλειοτέραν γνώμην (τίνων;) ἐποίησε καὶ τοὺς οἴκους τῆς Θεοτόκου»⁵⁾. Τοῦτο δι' ἄλλων

¹⁾ Μελετίου ἱερομονάχου Καλλωνᾶ τοῦ Κρητός. Οἱ κδ' οἴκοι τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, παραφραστικῶς μετενεχθέντες εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀπλὴν διάλεκτον. Ἐνετίησιν 1695. Ὅρα καὶ Εὐαγγ. Κοφινιώτου Ἀκάθιστον ὕμνον, ἐν Ἀθήναις 1901, σ. 20 - 22.

²⁾ Migne, Patrol. gr. τ. 92, σ. 1354.

³⁾ G. Pisidae exeditio persica κτλ. Bonnae 1836, σ. 47 - 68.

⁴⁾ Ὁρὰ Φιλαρέτου ἐπισκόπου Τσερνιγόβιας Σύνοψιν τῆς ὕμνων καὶ τῶν ὕμνογράφων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ἐν Τσερνιγόβω 1864, σ. 243. Λαβζάγκην, Ἱερολεειτουργικοὶ κανόνες. Ἐν Πετρούπολει 1861, σ. 192. Α. Πετρόβονις ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ Θεολογικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ. Ἐν Πετρούπολει 1900, τ. 1, σ. 378. Σέργιος Ησαίουσκι, Οἱ ἀκάθιστοι· βιβλιογραφικαὶ σημειώσεις. Ἐν Πετρούπολει, σ. 8—9. Ἀ. Ποπόφ. Οἱ ὁρθόδοξοι ἀκάθιστοι (ἐν τῷ βωσσικῷ περιοδικῷ Ὁ Ὁρθόδοξος Ὁμιλητής. Ἐν Κазανίῳ 1902, τ. 1, σ. 61—62.

⁵⁾ Κ. Οἰκονόμου Περὶ τῆς γνησίας προφορᾶς. Ἐν Πετρούπολει 1830, σ. 667.

ἐπανελάβε λέξεων ὁ Μανουὴλ Γεδεών, εἰπὼν ὅτι «κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγένετο (ὁ ὕμνος) μετὰ τὸν θάνατον Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου». Ὁ Γεδεών ὡς ἐκ θαύματος ἀνεκάλυψε τὸν Ἰουλιανὸν καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀκαθίστῳ ὕμνῳ¹⁾! Ὁ δὲ μακαρίτης Ἰωάννης ὁ Σακελλίων ὑπεστήριξε τὸν Οἰκονόμον ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀποδείξεως²⁾. Ὁ ῥώσσος Ἰννοκέντιος ἐπανεφέρει τὸν Σέργιον ὡς ποιητὴν τοῦ ὕμνου³⁾. ὁμοίως ὁ Pitra⁴⁾, τούτῳ δὲ ἠκολούθησαν ἕτεροι πολλοί, οἷον ὁ Christ⁵⁾, ὁ Bouvy⁶⁾, ὁ Παρανίκας⁷⁾, ὁ Σεμιτέλος⁸⁾, ὁ Dieterich⁹⁾. Ὁ ῥώσσος ἀρχιμανδρίτης Ἀμφιλόχιος ἐπανεφέρει τὸν μελωδὸν Ῥωμανόν¹⁰⁾. τὸν αὐτὸν ἐπανεφέρουν Ἀλέξανδρος ὁ Εὐμορφόπουλος¹¹⁾. ὁ δὲ Σταῦρος ὁ Βουτυρᾶς ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ διασκευάσαντος τὸ χρονικὸν τοῦ μοναχοῦ Γεωργίου, τουτέστιν ὅτι ὁ ἀκάθιστος ὕμνος συνετάχθη ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου¹²⁾. Τῷ Βουτυρᾷ ὀφείλεται ἡ ὀξύνοος παρατήρησις, ὅτι ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὕμνου οὐδὲν ἔχομεν ὑπὲρ τοῦ Πατριάρχου Σεργίου βοήθημα· τὸναντίον αὐτὸς ὁ ὕμνος εἶναι κατὰ τοῦ Σεργίου, διότι καταδικάζει φανερώς τὸ μονοθέλητον αὐτοῦ δόγμα ἐν ταῖς ἐπομέναις ἐκφράσεσι· «διὰ τοῦτο ὁ ὑψηλὸς Θεὸς ἐπὶ γῆς ἐφάνη ταπεινὸς ἄνθρωπος» καὶ «ὅλος ἦν ἐν τοῖς κάτω

¹⁾ Πατριαρχικοὶ πίνακες. Ἐν Κ)πόλει 1885—1887, σ. 240—241.

²⁾ Ἱ. Σακελλίων, Περὶ τῶν κδ' οἰκων τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Σωτηρῇ 1891, σ. 89—93.

³⁾ Ἰννοκέντιον Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Ἑλληνορωσικῆς Ἐκκλησίας. Ἐν Κιέβῳ 1836, σ. 59.

⁴⁾ Analecta, τ. 1, σ. XXXI καὶ 250.

⁵⁾ Anthologia graeca carm. christianorum, σ. XXXV.

⁶⁾ E. Bouvy, Poètes et mélodes. Nîmes 1886, σ. 206 κέ.

⁷⁾ Ἑλλήν. Φιλολογ. Σύλλογος Κ)πόλεως, τ. 25, σ. 136—150.

⁸⁾ Δ. Χ. Σεμιτέλου Ἑλληνικὴ μετρικὴ. Ἀθήνησιν 1894, σ. 131.

⁹⁾ K. Dieterich, Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Litteratur Leipzig 1902, σ. 36.

¹⁰⁾ Ἀμφιλοχίου Κονδακάριον, σ. 16.

¹¹⁾ Πρὸς. Krumbacher, Geschichte 2, σ. 672.

¹²⁾ Νεολόγου Ἑβδομαδιαία Ἐπιθεώρησις 1893, τ. 2, σ. 411—413, 431—434, 511—513.

καὶ τῶν ἄνω οὐδ' ὅλως ἀπῆν ὁ ἀπερίγραφτος Λόγος»· καὶ «σῶσαι θέλων τὸν κόσμον ὁ τῶν ὅλων κοσμήτωρ, πρὸς τοῦτον αὐτεπαγγέλτως ἦλθε· καὶ ποιμὴν ὑπάρχων ὡς Θεὸς δι' ἡμᾶς ἐφάνη καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος· ὁμοίῳ γὰρ τὸ ὅμοιον καλέσας ὡς Θεὸς ἀκούει» (Ἀκαθίστου στίχ. 172—176 καὶ 217—223). Ἐκ τῆς ὁρθῆς ἐν ταῖς φράσεσι ταύταις παρατηρήσεως τοῦ Βουτυρᾶ πορίζομεθα ἀσφαλῶς, ὅτι ὁ ἀκάθιστος ὕμνος εἶναι πράγματι πόνημα σφόδρα τοῦ Σεργίου μεταγενέστερον· ἀλλ' ἡ ἐτέρα τοῦ Βουτυρᾶ γνώμη περὶ συντάξεως τοῦ ὕμνου ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Πωγωνάτου εὐρεθεῖσα ἀνίσχυρος ἔδωκε τῷ Krumbacher δικαίαν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ περὶ τοῦ χρόνου τοῦ ἀκαθίστου ζήτημα ἐκκρεμές, ἄλυτον¹⁾· ἐκ τούτου καὶ Εὐάγγελος ὁ Κοφινιώτης ἐν τῇ περὶ τοῦ ὕμνου μελέτῃ του τὰ περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ θέματα ἐκάλεσεν ὡσαύτως ἀόριστα²⁾).

Οὕτως ἔχει σήμερον τὸ περὶ χρόνου καὶ συντάκτου ζήτημα τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου, ἡ δὲ ματαιὰ θέσις αὐτοῦ καὶ παντελῶς ἄκαρπος ἔρευνα τοσούτων λογίων ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν σφαλερᾶς ἐν τῷ ζητήματι βάσεως· καὶ ὁ θέλων νὰ διακρίνῃ αὐτὴν ὀφείλει νὰ συμβουλευθῇ τὰ κείμενα, ἅτινα ἀναφέρονται ἀμέσως εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἀκαθίστου παννυχίδος.

Β'.

Ἡ γένεσις αὐτῆς παρεδόθη μέχρις ἡμῶν δι' ἐνὸς μόνου κειμένου, ὅπερ ὀνομάζομεν πρωτότυπον τῆς ἀκαθίστου συναξάριον· εἶναι δὲ τοῦτο ἀρκούντως μακρόν, καὶ πᾶς αὐτὸ μετὰ προσοχῆς ἀναγινώσκων θέλει πεισθῇ ὅτι συνετάχθη ἐπισήμως ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτε λαὸς καὶ κληρὸς κοινὸν ὑφιστάμενος κίνδυνον ἀπεφάσισε τὴν τέλεσιν ἐκτενοῦς πρὸς τὴν Θεοτόκον δεήσεως ἐπὶ προσδοκίᾳ βοηθείας καὶ σωτηρίας ἐξ αὐτῆς. Ἡ τελετὴ ἤρξατο διὰ τῆς

¹⁾ *Geschichte d. byz. Litteratur* 2, σ. 672.

²⁾ *Ε. Κοφινιώτου Ἀκάθιστος Ὑμνος*. Ἐν Ἀθήναις 1901, σ. 13 καὶ 16.

ἀναγνώσεως τοῦ ῥηθέντος κειμένου· ἡρμήνευσε δηλαδὴ τοῦτο πᾶσι τοῖς ἐν τῷ ναῷ παρισταμένοις τοὺς λόγους δι' οὓς ἐπρόκειτο νὰ τελεσθῇ ἡ δέησις· μετὰ δὲ τοῦτο, τῆς δεήσεως ἤδη πέρας λαβούσης, ἐψάλη νῦν τὸ πρῶτον ὁ πρὸς τὴν Θεοτόκον ὕμνος, ὁ περιώ-
 νυμος ἀκάθιστος. Τὸ κείμενον τοῦτο, ὅπερ ἔχει μορφήν συναξα-
 ρίου, θὰ ἦτο βεβαίως, ὅτε τὸ πρῶτον ἀνεγνώσθη ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὅπως ἀνεπίγραφον, διότι τὰ αἰτία τῆς τελετῆς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐρμηνεύσῃ ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη ἐπιγραφή, ἀλλ' αὐ-
 τοῦ τοῦ κειμένου ἡ καθολικὴ ἀνάγνωσις· ἄλλως δὲ πάντες γινώ-
 σκομεν, ὅτι ἔθος ὑπάρχει ἐν ταῖς ἡμετέραις ἐκκλησίαις ἡ βίος ἁγίου ἢ συναξάριον ἢ λόγος κατηχητικὸς ἢ γράμμα συνοδικὸν νὰ ἀπαγγέλληται ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ὅπως ἀνεπίγραφον. Τὸ οὕτως ὡσαύτως ἀναγνωσθὲν τότε τῆς ἀκαθίστου συναξάριον, γενόμενον ὕστερον κοινόν, ἀντεγράφη ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς τῶν ἑορτῶν ὑπομνήμασιν, ὅπου οἱ καλλιγράφοι ὤφειλον ὡς εἰκὸς νὰ δώσωσιν αὐτῷ πρὸς διάκρισιν οἷαν ἕκαστος ἐνόμιζεν ἀρμοδίαν ἐπιγραφὴν.
 Ὅντως δὲ τὸ συναξάριον τοῦτο φέρεται μετὰ διαφόρων ἐπιγραφῶν ἐν τοῖς κώδιξιν, ὧν οἱ παλαιότεροι εἶναι τοῦ δεκάτου αἰῶνος· οἷον « Διήγησις ἀναγινωσχομένη εἰς τὴν ἀκάθιστον » ἢ « Λόγος ἀναγι-
 νωσκόμενος εἰς τὴν ἀκάθιστον ». Ἄλλος δὲ τίτλος γενικευθεὶς ἔχει οὕτω· « Διήγησις ὠφέλιμος ἐκ παλαιᾶς ἱστορίας συλλεγεῖσα καὶ ἀνάμνησιν δηλοῦσα τοῦ παραδόξως γενομένου θαύματος, ἡνίκα Πέρσαι καὶ Βάρβαροι τὴν βασιλίδαν ταύτην πολέμῳ περιεύ-
 κλωσαν, οἱ καὶ ἀπώλοντο θείας δίκης πειραθέντες, ἡ δὲ πόλις Ἀσινῆς συντηρηθεῖσα πρεσβεΐαις τῆς Θεοτόκου ἐτησίως ἔκτοτε ἄδει εὐχαριστήριον, ἀκάθιστον τὴν ἡμέραν κατονομάζουσα » ¹⁾.
 Ὁ μακρὸς οὗτος τίτλος ἐφεύρεμα ὧν καλλιγράφου παρουσιάζει μεγάλην ἀνακρίθειαν, διότι αὐτὸ τῆς διηγήσεως τὸ κείμενον δὲν πραγματεύεται μόνον περὶ τῆς ἐφ' Ἡρακλείου προσβολῆς τῶν Περσῶν καὶ Βαρβάρων (ἢ Ἀβάρων), ἀλλὰ καὶ περὶ δύο ἐτέρων

¹⁾ Ἐκδόσεις Combefis, Historia Monothelitarum. Parisiis 1648, σ. 805 - 826. Migne, Patrol. gr. τ. 92, 1. 1353 - 1372.

ὁμοίων προσβολῶν. Οὕτω τὸ κείμενον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀποδεικνύει τὸν τίτλον ἀναξιόπιστον, τὴν γένεσιν ὅμως αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ ζητήσωμεν ἐν τῇ παρατηρήσει, ὅτι τοῦ τίτλου ὁ συντάκτης ὁρμηθεὶς ἐκ τῆς περὶ Ἀβάρων καὶ Περσῶν διηγήσεως, ἣν ὁ τοῦ συναξαρίου συγγραφεὺς πρῶτην καὶ διὰ μακρῶν ἐκτίθησιν, ἐξηπατήθη δι' ἀφελοῦς ἰδίας αὐτοῦ προτιμήσεως αὐτῆς ταύτης τῆς διηγήσεως. Ὅπως δὲ ποτε ὁ οὕτως ἢ ἄλλως ἐκπηγάσας τίτλος διὰ τῆς ἀλλεπαλλήλου τοῦ συναξαρίου μεταγραφῆς, γενόμενος κοινός, ἠδύνατο ἀναμφιβόλως νὰ συντελέσῃ μεγάλως, ὅπως παραχθῇ πρόληψις εἰς ἀπόδοσιν τῆς ἀκαθίστου τοῖς χρόνοις Ἡρακλείου καὶ Σεργίου.

Τὸ ὅλως ἀβάσιμον καὶ τοῦ τίτλου καὶ τῆς προλήψεως εἶναι φανερόν ἐξ αὐτῶν τῶν κειμένων, ἅτινα συνετάχθησαν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἡρακλείου. Πρῶτον αὐτῶν εἶναι τὸ παριστῶν ἔκθεσιν τῆς ἔτει 626^ω γενομένης ἀβαροπερσικῆς πολιορκίας, παραδεδομένην δὲ μέχρις ἡμῶν διὰ τοῦ γνωστοῦ ἀλεξανδρηνοῦ ἢ πασχαλίου χρονικοῦ. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ πολιορκία ἤρξατο τῇ 29^ῃ Ἰουλίου, ἡ δὲ λήξις αὐτῆς ἐγένετο τῇ 8^ῃ Αὐγούστου¹⁾. Ἄν ἐθεσπίζετο τότε κινήτῃ ἀκάθιστος λεγομένη ἑορτή, ἡ ῥηθεῖσα ἔκθεσις θὰ ἔλεγέ τι περὶ τούτου· καὶ πάλιν, ἂν ὁ Σέργιος ἤθελε τότε συντάξῃ τὸν μακρότατον ἀληθῶς ἀκάθιστον ὕμνον, ἡ αὐτὴ ἔκθεσις θὰ ἐμνημόνευε καὶ τούτου, ἀφοῦ δὲ τὸ ῥηθὲν χρονικὸν ἐμνημόνευσεν ἀλλαχοῦ ζηλοτύπως τὴν ὑπὸ Σεργίου σύνταξιν καὶ ἐπιβολὴν βραχυτάτου τινὸς τροπαρίου ἐν τῷ τυπικῷ τῆς θείας λειτουργίας²⁾. Καὶ ὅμως τὸ χρονικὸν τοῦτο οὐδὲν ἀπολύτως γινώσκει περὶ παννυχίδος ἀκαθίστου καὶ ὕμνου ἀκαθίστου· ἀλλὰ καὶ ἡ ἑτέρα τοῦ Πισίδου οὐχὶ ἀνεπίσημος ἑμμετρος ἔκθεσις οὐδὲν περὶ τούτων γινώσκει. Ἀμφότεραι αἱ ἐκθέσεις γινώσκουσιν ἀπλῶς, ὅτι τῆς περσικῆς καὶ ἀβαρικῆς πολιορκίας ἡ λύσις ὀφείλεται εἰς θαῦμα τῆς Θεοτόκου, ἥτις ἐθεάθη τότε περιτρέχουσα ὡς στρατηγὸς τὰ

¹⁾ Du Cange, Πασχάλιον Parisiis 1688, σ. 392 - 397.

²⁾ Αὐτόθι σ. 390.

τείχη τῆς Πόλεως, βάλλουσα δ' ἐντεῦθεν καὶ τιτρώσκουσα τοὺς ἐχθρούς ¹⁾. Ὅτι δ' ἀπεδόθησαν τότε διὰ τοῦ πατριάρχου Σεργίου εὐχαριστήρια καὶ τῷ Θεῷ καὶ τῇ Θεοτόκῳ βεβαιοῦσι μὲν οἱ μεταγενέστεροι τῆς πολιορκίας χρονογράφοι, ἀλλὰ τῶν εὐχαριστηρίων τὸ εἶδος δὲν προσδιορίζουσιν ²⁾. Ἡ περὶ λιτῶν ἀπλῇ γνώσις αὐτῶν πηγάζει ἔκ τινος λειτουργικοῦ χαρακτῆρος ὑπομνήματος, ὅπερ συνετέθη ὑπὸ συγγραφέως ἀνωνύμου μὲν ἀλλ' αὐτόπτου τῆς πολιορκίας τοῦ 626· φέρει δὲ τοῦτο τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν ἐν τῷ παρισιακῷ ἀντιγράφῳ τοῦ 10^{ου} αἰῶνος (cod. Suppl. 241). «Περὶ τῆς τῶν ἀθέων Βαρβάρων καὶ Περσῶν κατὰ τῆς θεοφυλάκτου ταύτης πόλεως μανιώδους κινήσεως καὶ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς Θεοτόκου μετ' αἰσχύνης ἐκείνων ἀναχωρήσεως». Ἐν δὲ τῷ ῥωμαϊκῷ ἀντιγράφῳ (cod. Vatic. 1572), ὅπερ εἶναι τοῦ πρώτου μεταγενέστερον, φέρει τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην· «Περὶ τῶν ἀθέων Ἀθάρων τε καὶ Περσῶν κατὰ τῆς θεοφυλάκτου πόλεως μανιώδους κινήσεως καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς Θεοτόκου μετ' αἰσχύνης ἀναχωρήσεως» ³⁾. Τρίτον ἀντίγραφον, ὅπερ ἔκειτο πρότερον ἐν τῷ Escorial καὶ νῦν ἀγνώστου τύχης, ἔφερε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην· «Λόγος διαλαμβάνων περὶ τῶν ἀθέων Ἀθάρων καὶ Περσῶν κατὰ τῆς θεοφυλάκτου πόλεως καὶ ὅπως φιλανθρωπία Θεοῦ ἐρρύσθη ἀναχωρησάντων αὐτῶν μετ' αἰσχύνης». Τέλος τὸ κείμενον τοῦτο εἶναι δεδημοσιευμένον καὶ κατ' εὐθεϊαν ἀναφέρεται εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ 626, ἀλλ' ὑπὸ μορφὴν συναξαρίου μιᾶς εἰδικῆς ἐορτῆς, τελουμένης εἰς ἀνάμνησιν τοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν πολιορκίαν γενομένου θαύματος ⁴⁾. Τὸ κείμενον τοῦτο ἐκτενέστατον ὄν καὶ χαρακτῆρα ἔχον ἐπίσημον ἡδύνατο νὰ βεβαιώσῃ τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀκαθίστου καὶ τοῦ ὕμνου δια-

¹⁾ Αὐτόθι σ. 392 - 397. G. Pisidae expeditio persica κτλ., σ. 64 - 65 Bonnae.

²⁾ Νικηφόρου opusc. hist. σ. 18 de Boor.

³⁾ Catal. cod. hag. graec. bibliothecae Vaticanae, σ. 128.

⁴⁾ Ἐκδόσεις: A. Maii, Nova Patrum bibliotheca Romae 1852, τ. 6, pars 2, σ. 423 - 437. Leo Sternbach, Analecta Avarica. Cracoviae 1900.

δεδομένα, ἂν εἶχον αὐτὰ σχέσιν τινὰ πρὸς ἱστορικὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸ γινώσκει τι περὶ τούτων· γινώσκει δ' ἀπλῶς ὅτι λυθείσης τῆς πολιορκίας «ὁ ἱεράρχης (Σέργιος) καὶ ὁ στρατηγὸς καὶ πλῆθος τῆς πόλεως ἀξιόλογον ἐστῶτες πρὸ τῆς πύλης, ἦν Χρυσὴν καλοῦμεν ἀπὸ τοῦ πράγματος, καὶ τὸ πῦρ καὶ τὸν καπνὸν τῶν βαρβαρικῶν ὀργάνων θεώμενοι τὰς χεῖρας ἀνατείναντες εἰς οὐρανοὺς ἐβόων δάκρυα προχέοντες χαριστήρια: Ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, δεδοξασται ἐν ἰσχύϊ· ἡ δεξιὰ σου χεῖρ, Κύριε, ἔθραυσεν ἐχθροὺς καὶ τῷ πλήθει τῆς δόξης σου συνέτριψας τοὺς ὑπεναντίους»¹). Γινώσκει προσέτι, ὅτι «ὁ ἱεράρχης ὁ τίμιος ἑαυτὸν διαπαντὸς προσάγων τῷ Θεῷ ὁλόκαυτον καλλιέρημα, τῇ τε νεκρώσει τοῦ σώματος καὶ τῇ ἐνθέῳ ζήσει τοῦ πνεύματος, οὐχ αἵματι ταύρων καὶ τράγων πορίζεται τὴν πρὸς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν, ἀλλ' ἀναιμιάτους θυσίας σωτηρίου ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τῆς Θεοτόκου τῷ ἐν Βλαχέρναις ἀναφέρει, διαπαντὸς λιταῖς πανδήμοις τὴν τῶν κακῶν θριαμβεύων ἀπαλλαγὴν, ἀπόρθητον αἰτῶν τὴν πόλιν δι' αἰῶνος φυλάττεσθαι». Ἐπειτα τοῖς λόγοις τούτοις εὐχὴ καὶ δέσεις πρὸς τὴν προφήτην Ἑσαΐαν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἰκετεύσῃ οὕτως τὴν Θεοτόκον «σῶσαι δι' αἰῶνος πόλιν τε καὶ λαὸν ἀμαρτάνοντα, Θεῷ δὲ καὶ τῇ Παρθένῳ διαπαντὸς καταφεύγοντας»².

Οὐδαμοῦ λοιπὸν τοῦ τοσοῦτον παλαιοῦ καὶ λειτουργικοῦ καὶ ἐπισήμου τούτου κειμένου ἀπαντᾷ τις ὑπαινιγμὸς εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς ἀκαθίστου· ἔχει δὲ τοῦναντίον ὑπ' ὄψει ἐτέραν ἐορτὴν, ἣν ὁ Σέργιος ἐθέσπισεν εἰς ἀνάμνησιν εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν Θεοτόκον ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῆς πόλεως, καὶ ἣν αὐτὸς ζῶν ἔτι ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ συναξαριστοῦ λιταῖς ἐτέλει πανδήμοις, ἀπόρθητον αἰτῶν τὴν πόλιν δι' αἰῶνος φυλάττεσθαι. Καὶ τίς αὕτη ἡ ἐορτή; ἀλλ' αὕτη ἡ τῆς 7^{ης} καὶ 8^{ης} Αὐγούστου μηνός, ἥτις εἶναι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Σεργίου τεθεσπισμένη εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀπολυ-

¹) Ἐκδόσεως Sternbach σ. 16 - 17.

²) Αὐτόθι σ. 24.

τρώσεως τῆς Πόλεως ἀπὸ τῆς ἀβαρικῆς καὶ περσικῆς πολιορκίας. Τοῦτο εἶναι γνωστότατον ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ἀντιγράφων τῶν συναξαρίων· οὕτως ἐν τῷ παλαιστάτῳ μεμβρανίνῳ συναξαρίῳ μηνὸς Αὐγούστου τῆς ἐν Βιέννῃ Καισαρικῆς Βιβλιοθήκης σφύζεται ἡ εἰδησις, ὅτι τῇ 8^ῃ τοῦ μηνὸς τούτου ἀνεγινώσκετο ἐν τοῖς ναοῖς « Ἱστορία σύντομος περὶ τῆς ἐλεύσεως τῶν Περσῶν καὶ Ἀβάρων » (ἐν τοῖς χρόνοις Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως)¹⁾, ἣτις καὶ μένει μέχρι τοῦδε τύποις ἀνέκδοτος. Τὸ ἐν τῷ 9^ῳ αἰῶνι τυπικὸν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπερ ἐσώθη εἰς οἶκτράν κατὰ στασιν ἐν τῷ 266^ῳ πατριακῷ μεμβρανίνῳ κωδίκι, διατάσσονται ταῦτα· « Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ (= 7 Αὐγούστου) μνήμη τῆς ἐν εὐσεβείᾳ γενομένης ἡμῖν βασιλίσσης ἐν τοῖς Ἀγίοις Ἀποστόλοις Εἰρήνης· καὶ λιτὴ ἀπέρχεται ἐν Βλαχέρναις κατὰ τῶν Βαρβάρων. Καὶ μνήμη τῆς ἐλεύσεως τῶν Βαρβάρων, ὅτε διὰ τῶν πρεσβειῶν τῆς παναγίας Θεοτόκου ἐβυθίσθησαν ἐν τῷ Λάκκῳ » (= ἐν τῷ Κερατίῳ κόλπῳ). Καὶ πάλιν ἐν ἐτέρῳ ἀντιγράφῳ μεταγενεστέρῳ « Μνήμη τῆς ἐπελεύσεως τῶν Ἀβάρων κατὰ τοὺς καιροὺς Ἡρακλείου βασιλέως καὶ Σεργίου πατριάρχου »²⁾. Καὶ πάλιν ἐν τῷ ἐπὶ Κωνσταντίνου 7^{ου} τοῦ Πορφυρογεννήτου τυπικῷ· « Καὶ μνήμη τῆς ὑπὲρ λόγον καὶ πᾶσαν ἐλπίδα δωρηθείσης ἡμῖν τελείας βοηθείας παρὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν κατὰ τῶν πανταχόθεν διὰ τε γῆς καὶ θαλάσσης κυκλωσάντων ἡμᾶς ἀθέων ἐχθρῶν, μεσιτευσάσης τὴν σωτηρίαν τῇ θεοφυλάκτῳ ταύτῃ πόλει καὶ βασιλίδι τῆς ἀσπόρου τεκούσης παναγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας κατὰ τοὺς καιροὺς Ἡρακλείου βασιλέως· τελεῖται δὲ ἡ τοιαύτη σύναξις ἐν τῷ σεβασμίῳ αὐτῆς οἴκῳ τῷ ὄντι ἐν Βλαχέρναις »³⁾.

¹⁾ P. Lambecii comment liber VIII, σ. 119.

²⁾ Ἀ. Δημητριάδου Περιγραφή λειτουργικῶν κωδίκων. Τυπικά. Ἐν Κιέβῳ 1895, τ. 1, σ. 101.

³⁾ Κώδιξ 40ὸς τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις συλλογῆς τοῦ Σταυροῦ, φύλλ. 199. Ἠρδλ. Hip. Delehaye, Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano. Bruxellis 1902, σ. 872 - 876.

Ἐκ τῶν ἐπισήμων τούτων μαρτυριῶν εἶναι φανερώτατον, ὅτι καὶ τῆς ἀκαθίστου ἡ ἐορτὴ, καὶ ὁ ὕμνος αὐτῆς οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν μὲ τὴν ἐφ' Ἡρακλείου καὶ Σεργίου πολιορκίαν τῆς Πόλεως. Ἀλλὰ θὰ ἐρωτήσῃ τις: καὶ πῶς συνέβη νὰ πιστεῦνται τοῦτο κοινῇ καὶ μάλιστα ἐκ παλαιοῦ χρόνου; Ἡ ἀπόκρισις: δι' ἀπλῆς προλήψεως πηγαζούσης, ὡς εἵπομεν, ἐκ μιᾶς ἀνακριβοῦς ἐπιγραφῆς τοῦ πρωτοτύπου συναξαρίου τῆς ἀκαθίστου, ἣν ὕστερον ἐνίσχυσεν αὐτοῦ τούτου τοῦ συναξαρίου φανερά παρερμηνεῖα ὀφειλομένη τῷ Ξανθοπούλῳ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦ συναξαρίου ἐπιτομεῦσιν.

Τὸ πρωτότυπον συναξάριον διδάσκει, ὅτι τῆς ἀκαθίστου ἡ ἐορτὴ ἔχει τὴν γένεσιν ἐκ πολιορκίας τῆς Πόλεως συμβάσης ὕστερον τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Κατὰ τοιαύτην δεινὴν περιστάσιν ἀνεμνήσθησαν οἱ κάτοικοι παλαιῶν εὐεργετημάτων τῆς Θεοτόκου καὶ ἀποδόντες αὐτῇ κοινῇ διὰ ταῦτα χαριστήρια παρέκάλεισαν θερμῶς νὰ προστατεύσῃ καὶ πάλιν αὐτοὺς καὶ τὴν πόλιν ὡς πρότερον νὰ σώσῃ. Τοῦτο εἶνε τῆς ἀκαθίστου ἡ ἀφορμὴ, ὃ δὲ περὶ αὐτῆς δικαιολογήσιμος λόγος, ἥτοι τὸ πρωτότυπον συναξάριον, ἀναγράφει ὡς πρώτιστον παλαιὸν τῆς Θεοτόκου θαῦμα τὸ γεγόμενον ἐπὶ Σεργίου καὶ Ἡρακλείου ὅπερ ὁ συντάκτης ἐδανείσθη σχεδὸν αὐτολεξεῖ ἐκ τοῦ συναξαρίου τῆς 7^{ης} Αὐγούστου· πρὶν δὲ ἄρξῃται τῆς διηγήσεως ἐτέρας πολιορκίας καὶ θαύματος ἐτέρου, ὃ τῆς ἀκαθίστου συναξαριστῆς προστίθῃσι τινα περὶ τῆς σωτηρίας τῆς Πόλεως ἐφ' Ἡρακλείου διὰ τῆς Θεοτόκου, καὶ εὐθὺς ἀμέσως λέγει· «ἥς τινος εὐεργεσίας εἰς ἀνάμνησιν τὴν παροῦσαν ἐτησίαν πανδημεὶ σύναξιν ποιοῦμεν καὶ παννύχιον ἄγομεν ἐορτήν, εὐχαριστηρίους ψδὰς αὐτῇ προσφέροντες»¹⁾. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα, ἀρμόζοντα καὶ τῇ ἐορτῇ τῆς ἀκαθίστου, ἐλήφθησαν σχεδὸν αὐτολεξεῖ ἐκ τοῦ συναξαρίου τῆς 7^{ης} Αὐγούστου. Ὁ συντάκτης λοιπὸν τοῦ πρωτοτύπου συναξαρίου τῆς ἀκαθίστου οὐ μόνον οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ προσέθηκεν ἐνταῦθα,

¹⁾ Migne τ. 92, σ. 1364.

ἀλλ' ἀπέφυγε καὶ χρήσιν νὰ κάμῃ τῆς λέξεως ἀκάθιστος. Καὶ ὅμως οἱ ἐπιτομεῖς αὐτοῦ, ἰδίᾳ δ' ὁ Ξανθόπουλος, δι' οὗ συνήθως τὰ τῆς ἀκαθίστου διδασκόμεθα, φανερώς ἐνόθευσαν ἐνταῦθα τὸν πρωτότυπον συναξαριστὴν· ὁδηλαδὴ τὰς λέξεις αὐτοῦ «εὐχαριστηρίου» ὡδᾶς» παρέφρασεν ὁ Ξανθόπουλος αὐθαιρέτως διὰ τῶν λέξεων «ὕμνον καὶ ἀκάθιστον»· εἰς δὲ τῆς νόθου ταύτης παραφράσεως ἐμπέδωσιν ἐτόλμησε καὶ τὸ λοιπὸν χωρίον τοῦ πρωτοτύπου κειμένου νὰ διασκευάσῃ οὕτως· «Ἐκτοτε οὖν εἰς μνήαν τοῦ τοσούτου καὶ ὑπερφυοῦς θαύματος ἡ Ἐκκλησία τὴν τοιαύτην ἑορτὴν παρέλαβε τῇ μητρὶ ἀνατιθέναί τοῦ Θεοῦ τῷ παρόντι καιρῷ, ὅτε καὶ τὸ τρόπαιον τῇ Θεομήτορι γέγονεν· ἀκάθιστον δὲ ὠνόμασαν διὰ τὸ τότε (ἤτοι ἐπὶ Σεργίου καὶ Ἡρακλείου) οὕτω πράξαι τὸν τῆς πόλεως κληρόν τε καὶ λαὸν ἅπαντα»¹⁾. Ἐκ τοιαύτης αὐθαιρέτου καὶ χρονικῶς νέας διασκευῆς ἐκρατύνθη ἡ γνώμη περὶ συστάσεως τῆς ἀκαθίστου ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἡρακλείου! Ἄλλ' οἱ παραχαράκται συλλαμβάνονται συνήθως διὰ τῶν ἰδίων σφαλμάτων καὶ τῶν ἰδίων παραλογισμῶν. Οὕτω νῦν καὶ ὁ Ξανθόπουλος ἱστορήσας πρῶτον τὸ ἐπὶ Σεργίου θαῦμα τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦτ' αὐτῷ ἀρμόσας τὴν ἀκάθιστον, ἐκ λήθης ὕστερον διηγείται δεύτερον θαῦμα, τὸ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου· εἶτα τρίτον, τὸ ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, καὶ μετὰ τοῦτο προστίθησιν ἀμέσως ταῦτα· «Διὰ ταῦτα τοίνυν ἅπαντα τὰ ὑπερφυῆ θαυμάσια τῆς πανάγνου καὶ Θεομήτορος τὴν παρούσαν ἑορτὴν ἑορτάζομεν· ἀκάθιστος δὲ ὀνομάζεται, διότι ὀρθοστάδην τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην τὸν ὕμνον τῇ τοῦ Λόγου μητρὶ ἔμελψαν, καὶ ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις οἴκοις καθῆσθαι ἐξ ἔθους ἔχοντες ἐν τοῖς παροῦσι τῆς Θεομήτορος ὀρθοὶ πάντες ἀκροώμεθα».

Ταῦτα δὲ λέγων ὁ ἐπιτομεὺς ἀποδεικνύεται βεβαίως πρὸς ἑαυτὸν ἀντιφάσκων καὶ ψευδόμενος, τὸ δὲ συμπέρασμα ὅτι δὲν συνέστη ἡ ἀκάθιστος ἐπὶ Σεργίου καὶ Ἡρακλείου, ὡς πρότερον ἰσχυ-

¹⁾ Αὐτόθι σ. 1352.

ρίσθη, ἀλλ' ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου· καὶ τοῦτο ὅμως εἶναι φανερώς ἀνάληθες, διότι τὸ πρωτότυπον ἀποδίδει τὴν σύστασιν τῆς ἀκαθίστου εἰς χρόνον μεταγενέστερον Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Τέλος ἀρκεσθῶμεν πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὴν παρατήρησιν ταύτην, διότι, πρὶν ἢ ἐρμηνεύσωμεν αὐτήν, ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἡ ἀναίρεσις δύο ἐτέρων προλήψεων.

Πρώτη τούτων εἶνε ἡ ποριζομένη ἐκ τοῦ λεγομένου χρονικοῦ τοῦ μοναχοῦ Γεωργίου· πῶς δηλαδὴ συνέβη ἐν τῷ χρονικῷ τούτῳ ν' ἀποδοθῇ τῆς ἀκαθίστου παννουχίδος καὶ τοῦ ὕμνου αὐτῆς ἡ ἀρχὴ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πωγωνάτου; Ἐξ ἀπλῆς καὶ μόνης αὐθαιρεσίας, ὡς εἴπομεν καὶ πρότερον, ἐνὸς τῶν διασκευαστῶν τοῦ χρονικοῦ ἐκείνου. Οὗτος ἤθελε νὰ κάμῃ τοῦ χρονικοῦ τούτου ἐπηυξημένην ἔκδοσιν, καὶ πρὸς τοῦτο παρέλαβεν ἐκ διαφόρων ὑπομνημάτων ἐπεισόδια ἀναφερόμενα εἰς τοὺς χρόνους διαφόρων βασιλέων, ἅτινα καὶ κατεχώρισεν ἐν τῷ χρονικῷ σχεδὸν αὐτολεξεί. Οὕτως αὐτὸ τὸ περὶ κινδύνου τῆς πόλεως ἐπὶ Κωνσταντίνου Πωγωνάτου ἔλαβεν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου τῆς ἀκαθίστου συναξαρίου, μετὰ δὲ τοῦτο προσέθηκεν ἀφ' ἑαυτοῦ γνώμην ἰδίαν, τὴν ἐξῆς: «Ὅτε καὶ ἡ Ἀκαθίστος ἐτυπώθη καὶ τὸ κονδάκιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου: Τῇ ὑπεριμάχῳ στρατηγῷ· καὶ τὸ Πρόσταγμα χριστιανῶν καὶ τὸ Πρεσβεῖα θερμῇ» ¹⁾. Ἡ γνώμη αὕτη μεμονωμένη οὔσα δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ βάσιμος, ὁπόταν αὐτὸ τῆς ἀκαθίστου τὸ συναξάριον ἀνατρέπει αὐτήν, ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ ἡ παρατήρησις ὅτι τῆς ἐπὶ Κωνστ. Πωγωνάτου πολιορκίας ἡ λύσις πανηγυρίζεται τῇ 25^ῃ μηνὸς Ἰουνίου, ὡς ἀποδεικνύουσι πάντα τὰ παλαιὰ τυπικὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· λόγου χάριν τὸ ἐπὶ Κωνσταντίνου 7^{ου} τοῦ Πορφυρογεννήτου τυπικὸν ὁρίζει ταῦτα: «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ (25 Ἰουνίου) ἀνάμνησις τελεῖται τῆς ὑπὲρ λόγον καὶ πᾶσαν ἐλπίδα δωρηθείσης βοηθείας παρὰ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ

¹⁾ Γεωργίου χρονικόν, σ. 611-612 Muralt. Πρὸς. συναξάριον τῆς ἀκαθίστου παρὰ τῷ Migne, τ. 92, σ. 1364.

τῶν πρεσβειῶν τῆς ἀσπόρως αὐτὸν τεκούσης παναγίας καὶ δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας κατὰ τῶν διὰ γῆς τε καὶ θαλάσσης κυκλωσάντων τὴν καθ' ἡμᾶς βασιλίδα πόλιν ἀθέων Σαρακηνῶν » ¹⁾).

Δευτέρα πρόληψις εἶναι ἡ πηγάζουσα ἐκ τοῦ ἐπιτόμου συναξαρίου τῆς ἀκαθίστου, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐορτὴ αὕτη συνέστη εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς Πόλεως ἀπὸ τῆς γενομένης ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου καὶ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ πολιορκίας. Ὅτι δὲ καὶ ἡ τοιαύτη πρόληψις εἶναι ἀβάσιμος, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν 16^{ην} Αὐγούστου, καθ' ἣν εἰδικῶς ἐπανηγυρίζετο ἡ λύσις τῆς εἰρημένης πολιορκίας· λόγου χάριν τὸ ἐπὶ Κωνσταντίνου 7^{ου} τοῦ Πορφυρογεννήτου τυπικὸν ὀρίζει ταῦτα· « Μηνὶ τῷ αὐτῷ (= Αὐγούστῳ) 15^η ἡ ἀνάμνησις τῆς περὶ ἡμᾶς μεγάλης καὶ ἀνυπερβλήτου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν φιλάνθρωπίας, δι' ἣν τὰ ἐπελθόντα τῶν Ἀγαρηνῶν πλήθη κατὰ τοὺς χρόνους Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, τοῦ καὶ Κόνωνος, κυκλώσαντα τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν διὰ τε γῆς καὶ θαλάσσης πρεσβείαις τῆς παναχράντου αὐτοῦ μητρός, ἀπώλεσε καὶ διέφθειρε· τὴν δὲ πανωλεθρίαν ἐδέξαντο κατὰ τὴν μνήμην τῆς τιμίας αὐτῆς μεταστάσεως (= 15 Αὐγούστου), ἐν ἣ καὶ ἐπῆλθε· ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ περιόδῳ τοῦ ἔτους τελεῖται μνήμη τῆς μετὰ οἰκτιρμῶν ἐπενεχθείσης ἡμῖν ἐν τοῖς πάλοι χρόνοις φοβερᾶς ἀπειλῆς τοῦ σεισμοῦ, ἧς παρ' ἐλπίδα πᾶσαν ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ὁ φιλάνθρωπος Θεός » ²⁾).

Αἰρομένων οὕτω τῶν προλήψεων, γίνεται φανερόν ὅτι τὰ ἐπὶ Ἡρακλείου, Κωνσταντίνου Πρωγωνάτου, καὶ Λέοντος Ἰσαύρου θεοτόκια θαύματα δὲν ἔχουσι σχέσιν ἄμεσον πρὸς τὴν γένεσιν τῆς ἀκαθίστου παννυχίδος. Ταύτης ὁ σκοπὸς εἶναι διπλοῦς, ν' ἀποδώσῃ τῇ Θεοτόκῃ χαριστήρια διὰ παλαιᾶς αὐτῆς προστασίας, νὰ κάμψῃ δὲ καὶ πάλιν αὐτῆς τὴν εὐσπλαγχνίαν ὑπὲρ τῆς πόλεως

¹⁾ Κώδιξ 406 τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις μονῆς τοῦ Σταυροῦ, φύλλ. 1736. Πρὸς. Hip. Delehay, Synaxarium, σ. 772.

²⁾ Κώδιξ 406 τοῦ Σταυροῦ, φύλλ. 2036. Πρὸς. Delehay ἐνθ. ἄνωτ. σ. 901-904.

κινδυνευούσης. Τὰ παλαιὰ θαύματα, ἤτοι τὰ ἐπὶ Ἡρακλείου Πωγωνάτου καὶ Λέοντος ἀπαριθμοῦνται εἰς ἀπόδειξιν τῆς παρεχομένης ἐκάστοτε τῇ πόλει προστασίας ὑπὸ τῆς Θεοτόκου· δι' αὐτὰ δὲ ταῦτα ἡ Θεοτόκος εἶναι διὰ παντὸς ἀξία κοινῆς εὐφημίας καὶ ὑμνήσεως καὶ εὐχαριστίας. Οὕτως ἔχει, κατὰ τὸν συναξαριστὴν τῆς ἀκαθίστου, ἡ δικαιολογία τοῦ πρώτου τῆς παννυχίδος αὐτῆς σκοποῦ. Δεύτερος δὲ σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ὅπως ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ παννυχίδι ὑποσχεθέντες οἱ πολῖται μεταβολὴν βίου, ἀναπέμψωσι πρὸς τὴν Θεοτόκον νέαν ἱκεσίαν. Ὀφείλουσιν ἀληθῶς οἱ πολῖται « τὴν δι' ἔργων εὐχαριστίαν προσάγειν τῇ Θεομήτορι· ταύτῃ γὰρ ἤδεται μᾶλλον αὐτὴ τε καὶ ὁ ταύτης υἱός, ἥπερ αὐλῶν ἢ ὀργάνων μουσικωτάταις ᾠδαῖς »· δι' ἔργων δ' εὐχαριστία εἶναι ἡ διὰ πάσης ἀρετῆς ἐκτελουμένη· ἀλλ' ἐπειδὴ « τὸ τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων » εἶναι ἀσθενές, τὸ δὲ τῆς διανοίας αὐτῶν νωθρόν, καὶ συνεπῶς ἀμφοτέρω ταῦτα « ἀποκνεῖν ἡμᾶς πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς ἐπίπονον ποιεῖ καὶ βραχεία ταύτης ἀπτόμεθα καὶ ὅσῳ εἰπεῖν ἄκρω δακτύλῳ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἔκτισιν τῆς εὐχαριστίας ἐνδεῶς ἔχομεν, καὶ τὴν διὰ ῥημάτων φιλῶν εἰσενέγκωμεν » εὐχαριστίαν τῇ Θεομήτορι. Καὶ ἄρχεται λοιπὸν ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ὁ ῥήτωρ ἀπαγγέλλων τὴν ἐκ προσώπου τῆς πόλεως εὐχαριστίαν, ἐν ἣ συν ἄλλοις ἀναφωνεῖ ταῦτα· « Ἀδομεν μεγαλοφώνως τὰ σὰ θαυμάσια· τὴν κηδεμονίαν δοξάζομεν· τὴν πρόνοιαν μεγαλύνομεν· τὴν προστασίαν ὑμνοῦμεν· τὴν βοήθειαν ἐκθειάζομεν· τὴν εὐσπλαγχνίαν δοξολογοῦμεν· καὶ ἐπὶ μὲν τοῖς παρελθοῦσι μεμνημένοι τῶν σῶν ὧρεων καὶ ἐξ ὧν κινδύνων ἐρρύσθημεν διὰ σοῦ, ταύτην σοι τὴν εὐχαριστήριον ᾠδὴν ὡς χρέος προσάγομεν, οὐκ ἀνάξιον μὲν οὔσαν ταῖς σαῖς εὐεργεσίαις (τί γὰρ ἂν καὶ εἴη τούτων ἀντάξιον; πλὴν φίλα σοι τὰ τῶν σῶν παίδων ψελλίσματα)· ἐπὶ δὲ τοῖς ἐνεστῶσι καὶ λυποῦσιν ἡμᾶς παρακαλοῦμεν τὴν σὴν ὀξυτάτην βοήθειαν ».

Τελεῖται λοιπὸν ἡ δέησις ἐν μέσῳ λυπούντων πραγμάτων, ἅτινα τοὺς πολίτας ἠνάγκασαν νὰ μνησθῶσι τῶν εἰς παρελθόντας

χρόνους εὐεργεσιῶν τῆς Θεοτόκου, τοὔτέστι τῶν ἐπὶ Ἡρακλείου, Πωγωνάτου καὶ Λέοντος· ἐκ τούτου δ' ἔπεται, ὅτι τὰ λυποῦντα ταῦτα πράγματα ἔχουσιν ὑπ' ὄψει τετάρτην πολιορκίαν. Ἡ λέξις μὲν δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ δεήσει, ἀλλὰ περιφράζεται διὰ τῶν «ἐνεστῶσι καὶ λυποῦσιν ἡμᾶς», ἅτινα πρὸς τῷ τέλει τῆς δεήσεως ὀνομάζονται ῥητῶς φόβοι, τρόμοι, μάχαι καὶ πόλεμοι· δι' ἃ καὶ ζητοῦσιν οἱ πολῖται «τὴν ὀξυτάτην βοήθειαν» τῆς Θεοτόκου. Εἰτα λέγουσι πρὸς αὐτὴν ἐν τῇ δεήσει· «Δεόμεθα τῆς σῆς ἀντιλήψεως. Λῦσαι τὰ ἐν τῷ μέσῳ προσκόμματα· διασκέδασαι τὴν ἐπέχουσαν ἡμᾶς νεφέλην τε καὶ σκοτόμαιναν, ὑπ' ἧς ὥσπερ ἐν νυκτομαχίᾳ, βάλλομέν τε καὶ βαλλόμεθα, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ὥσπερ οἱ μαινόμενοι τῶν ἰδίων σαρκῶν ἀπτόμεθα καὶ ἀγνοοῦμεν τοὺς συγγενεῖς καὶ τὸ ὁμόφυλον οὐκ ἐπιγινώσκομεν· καὶ ταῦτα τολμῶμεν τίνες; οἱ τοῦ αὐτοῦ βαπτίσματος, τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας, τῶν αὐτῶν μυστηρίων ἡξιωμένοι. ἵνα μὴ λόγον ἀποτείνωμεν μακρόν».

Κατὰ ταῦτα δὲ πάλιν οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐ μόνον ἦσαν ἐν καταστάσει πολιορκίας, ἀλλὰ καὶ πολέμου ἐμφυλίου, οὗ τὰ αἷτια δὲν προσδιορίζει τῆς δεήσεως ὁ συνθέτης· ὅστις αὐτὴν συνεχίζων ἀναφωνεῖ πάλιν· «Διὰ τοῦτο ἱκετεύομεν τὴν σὴν εὐσπλαγχνίαν οἶκτον λαβεῖν τοῦ σοῦ λαοῦ καὶ τῆς κληρονομίας σου, καὶ στήναι πρέσβιν πρὸς τὸν ἐκ σοῦ τεχθέντα Θεὸν ἡμῶν καὶ βοηθῆσαι μὲν ἡμῖν τὰ ἔσχατα κινδυνεύουσιν, ἐξελεσθαι δὲ ἡμᾶς συμφορῶν ἀνηκέστων. Ὅρῃς ὅσοις, ὦ δέσποινα, κακοῖς περιαντλούμεθα. Ἀνάστηθι οὖν καὶ μὴ ἀπόση εἰς τέλος. Ἴνα τί τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέφεις καὶ ἐπιλανθάνεις τῆς πτωχείας ἡμῶν; Διάλυσον τοὺς ἐπικειμένους φόβους καὶ τρόμους· ἄνελε τὰς φιλονείκους ἐνστάσεις· παῦσον τὰς μάχας καὶ τοὺς πολέμους· κόπασον τὴν καθ' ἡμῶν κινηθεῖσαν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ καὶ θραῦσιν· καταπράυνον τὰς ἐν τῷ μέσῳ στάσεις καὶ ταραχὰς καὶ γαλήνην καὶ εἰρήνην βράβευσον τοῖς οἰκέταις σου, ἵνα ταῖς πολλαῖς εὐεργεσίαις προστεθείσης καὶ ταύτης ἀνακηρύττωμεν διαπαντὸς τὰ σά τεράστια».

Οὕτως ἔχει ἡ δέησις, ἐν ᾗ σαφῶς ἐρμηνεύεται τῆς ἀκαθίστου ὁ κύριος σκοπός. Τὴν τελετὴν αὐτῆς προῦκάλεσαν φόβοι καὶ τρόμοι τῶν πολιτῶν ἐκ τινος μεγάλου κινδύνου· μάχαι καὶ πόλεμοι, δι' ὧν ἔπασχον· ὀργὴ τοῦ Θεοῦ καὶ θραῦσις, ἀλλὰ καὶ στάσεις καὶ ταραχαὶ μεταξὺ τῶν πολιτῶν ὑφιστάμεναι ἐν τοιαύτῃ ἀθλίᾳ πραγμάτων καταστάσει. Ὁ συντάκτης τῆς δεήσεως εἶναι μάρτυς αὐτόπτης, ὅλον δὲ τὸ συναξαρικὸν αὐτοῦ ὑπόμνημα συνετάχθη καὶ σὺν τῇ δεήσει ἐξεφωνήθη τῇ νυκτί, καθ' ἣν ἡ πρώτη ἐτελέσθη ἀκάθιστος ἀγρυπνία· εἶναι ἄλλως εἰπεῖν ἐπίσημον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγγραφον, ὅπερ ὤφειλε νὰ δικαιολογήσῃ, καθὰ προερρέθη, τὸν σκοπὸν τῆς παννυχίδος καὶ σὺν τῇ κοινῇ πρὸς τὴν Θεοτόκον εὐχαριστίᾳ νὰ παρουσιάσῃ τὸν τύπον τῆς πρὸς αὐτὴν δημοσίας δεήσεως, ὑφισταμένων ἤδη καὶ τῶν στάσεων καὶ τῶν ἐκ πολιορκίας φόβων, τρόμων, πολέμων καὶ μαχῶν. Ἰνα δὲ τῆς ἀκαθίστου παννυχίδος ὁ ῥήτωρ ἀσφαλίσῃ τὴν καθ' ἕκαστον ἔτος αὐτῆς ἐπανάληψιν, προλαμβάνει μετὰ τὴν δέησιν νὰ εἴπῃ τοῖς πολίταις ταῦτα· « Ἄλλ' ἐνταῦθα γινόμενοι καὶ τὰ ἱστία τοῦ λόγου χαλάσαντες, εἰς τὸν ἀσφαλῆ τῆς σιωπῆς ὠρμήσαμεν λιμένα, ἐκεῖνο πάλιν τοὺς συνειλεγμένους ἀναμνήσαντες, μὴ ἀγνώμονας φανῆναι περὶ τὴν εὐεργέτιν καὶ δέσποιναν, μηδὲ διὰ τῶν ἔργων εὐεργετουμένους ὀκνεῖν τὴν διὰ τῶν λόγων εὐχαριστίαν προσφέρειν· καὶ γὰρ πάλιν εἰς ἡμᾶς τὸ κέρδος ἐπάνεισιν· ἐὰν γὰρ ἐπὶ τοῖς φθάσασιν εὐχάριστοι γενώμεθα, μεγάλην ἑαυτοῖς πρὸς τὰ μέλλοντα εὐτρεπίσωμεν παρρησίαν καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν » ¹⁾).

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἐπισήμου τούτου συναξαρίου, ὅπερ οἱ τὸν ἀκάθιστον ὕμνον ἐρευνῶντες ἀμελῶς ἴσως ἀνεγίνωσκον ἢ καὶ παρῆτρεχον, ποριζόμεθα τὰ ἐπόμενα. Ἡ ἀκάθιστος ἐορτὴ δὲν ἔχει σκοπὸν ἀποκλειστικὸν εἰς ἀπόδοσιν ἀπλῶς εὐχαριστιῶν τῇ Θεοτόκῃ διὰ λύσιν ὠρισμένης τινὸς πολιορκίας, ἀλλὰ διὰ τρία τῆς Θεοτόκου παλαιὰ πρὸς τοὺς Κωνσταντινοπολίτας εὐεργετήματα,

¹⁾ Migne τ. 92, σ. 1372.

ὧν αὐτοὶ ἀνεμνήσθησαν ἐν καιρῷ νέας πολιορκίας· ἐξ οὗ καὶ σπεύδουσιν ἀπὸ κοινοῦ διὰ μιᾶς πανδήμου τελετῆς νὰ ὑμνήσωσιν, ὡς ἐλέγχθη καὶ πρότερον τὴν Θεοτόκον καὶ δεηθῶσιν ὅπως σῶσῃ καὶ πάλιν αὐτοὺς ἐκ τῆς νέας πολιορκίας, ἥτις, ὡς αὐτὸ μαρτυρεῖ τὸ συναξάριον, εἶναι μεταγενεστέρα τῆς ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Ἡ ἀκάθιστος λοιπὸν ἐορτὴ σὺν τῷ ὕμνῳ τῷ ἀκαθίστῳ εἶναι πρᾶγμα νεωτέρων τοῦ 7^{ου} καὶ 8^{ου} αἰῶνος χρόνων, οὐδ' ἔχει ὑπ' ὄψει, καθὼς ἐνομιζέτο κοινῶς, πολιορκίας λύσιν ἤδη γενομένην, ἀλλὰ τοῦναντίον τὴν ἀκμὴν μιᾶς ἤδη ὑφισταμένης πολιορκίας, τὴν ἀκμὴν τῶν ἐκ ταύτης ἀπτῶν δεινῶν.

Ἐξετάσωμεν δὲ τῶρα καὶ αὐτὸν τὸν ἀκάθιστον ὕμνον. Ὁ ὕμνος οὗτος διδάσκει ἀφ' ἑαυτοῦ ὅτι καὶ τὸ συναξάριον τῆς ἀκαθίστου. Οἱ ζητήσαντες ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὕμνου νὰ πορισθῶσιν ἐπιχειρήματα πρὸς ὁρισμὸν τοῦ χρόνου τῆς συντάξεώς του, δὲν ἐζήτησαν αὐτὰ ἐκεῖ ἔνθα φανερώς εὐρίσκοντο, ἀλλ' ἐν οἷς τόποις δὲν ὑπῆρχον τοιαῦτα. Οὕτως οἱ ζητήσαντες ἐκ τῆς τρίτης τῶν οἰκων στροφῆς νὰ ὑποστηρίξωσιν, ὅτι ὁ ὕμνος ἐποιήθη ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Σεργίου, ὑπέπεσαν εἰς φανεράν αὐτῆς παρερμηνείαν, διότι αἱ αὐτόθι λέξεις «χαῖρε πύρρος προσκίνησιν παύσασα (στίχ. 116) δὲν ἔχουσιν ὑπ' ὄψει τοὺς ταπεινωθέντας ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου Πέρσας, ἀλλὰ τὴν διὰ τοῦ τόκου τῆς Θεοτόκου γενομένην τῆς πυρολατρείας κατάργησιν. Τὰς λέξεις ἐκείνας εἶπον τῇ Θεοτόκῳ οἱ ἐλθόντες εἰς Βηθλεὲμ ἐκ Περσίας μάγοι ἐγκωμιάσαντες οὕτως αὐτὴν ὡς γεννήτριαν θεανθρώπου, οὗ ἡ θρησκεία ἐμφανισθέντος ἐξηφάνισε τὴν περσικὴν πυρολατρείαν. Ἐν δὲ τῷ στίχῳ «χαῖρε τύραννον ἀπάνθρωπον ἐκβαλοῦσα τῆς ἀρχῆς» ἐζητήθη ὁ πρὸ τοῦ Ἡρακλείου τυραννικῶς βασιλεύσας Φωκᾶς, ἐνῷ θεολογικῶς ἐκεῖ νοεῖται ἡ διὰ τῆς ἐμφανείας τοῦ Χριστοῦ κατάλυσις τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τυραννικῆς τοῦ Διαβόλου ἐξουσίας, ἣν αὐτὸς ἐξήσκει διὰ βαρβάρου λατρείας, τῆς πυρολατρείας καὶ τῆς εἰδωλολατρείας. Οἱ οἰκοὶ τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου οὐδὲν ἀπολύτως ἐγκρύπτουσι σχετικὸν πρὸς τὸν χρόνον τῆς συνθέσεως αὐτοῦ. Τὸν χρόνον διακρί-

νομεν μόνον ἐν τῷ προσιμίῳ, τοὔτέστιν ἐν τῷ κοντακίῳ, ὅπερ σὺν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ ὕμνου εὐρίσκεται ἐν πληρεστάτῃ ἀρμονίᾳ μὲ τὸ πρωτότυπον τῆς ἀκαθίστου συναξαρίου. Κατὰ τὸ κοντάκιον ἡ πόλις ἐκφράζει τῇ Θεοτόκῳ ὡς στρατηγῶ καὶ νικητήρια καὶ χαριστήρια, «ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν»· καὶ τοιαῦτα νοοῦνται τὰ ἐν τοῖς παρελθοῦσι χρόνοις, τὰ ἐφ' Ἡρακλείου, Κωνσταντίνου Πωγωνάτου καὶ Λέοντος Ἰσαύρου. Μετὰ δὲ τὴν εὐχαριστίαν ἡ πόλις ἀμέσως ἐν τῷ κοντακίῳ παρακαλεῖ τὴν Θεοτόκον, «ὡς ἔχουσαν τὸ κράτος ἀπροσμάχητον», νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτὴν «ἐκ παντοίων κινδύνων»· νοοῦνται δ' ἐνταῦθα κίνδυνοι παρόντες ὕφισταμενοι. Οὕτως οἱ τῆς ἀκαθίστου παννουχίδος διττοὶ σκοποί, οἱ ἐν τῷ συναξαρίῳ διακριθέντες, ἀναφαίνονται βραχυλόγως καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κοντακίῳ. Τὸ πρῶτον λοιπὸν ἡμῖς αὐτοῦ ἐρμηνεύει τὸν πρῶτον τοῦ συναξαρίου σκοπὸν, τοὔτέστι τὴν ἀπόδυσιν εὐχαριστιῶν ἐπὶ τῇ λυτρώσει τῆς Πόλεως ἐκ παλαιῶν δεινῶν· τὸ δ' ἕτερον ἡμῖς ἐρμηνεύει τὸν ἕτερον σκοπὸν, τὴν διὰ κοινῆς δεήσεως παροχὴν τῇ πόλει πρὸς τὴν Θεοτόκον τῆς ὀξυτάτης αὐτῆς βοηθείας, ὅπως οὕτως ἐλευθερώσῃ καὶ πάλιν αὐτὴν «ἐκ παντοίων κινδύνων». Καὶ τίνες οἱ κίνδυνοι οὗτοι; οἱ τοῦ συναξαρίου φόβοι καὶ τρόμοι, αἱ στάσεις, αἱ μάχαι, οἱ πόλεμοι. Τὴν θλιβεράν ταύτην περίστασιν ἀναπαριστᾷ ἡ πόλις καὶ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ ὕμνου, ὅπου δέεται τῆς Θεοτόκου νὰ δεχθῇ «τὴν νῦν προσφοράν», τοὔτέστι τὰ ἐπὶ τοῖς παλαιοῖς εὐεργετήμασιν αὐτῆς χαριστήρια, καὶ νὰ λυτρώσῃ πάντας τοὺς πολίτας «πάσης συμφορᾶς καὶ τῆς μελλούσης κολάσεως».

Γ'.

Ἐπειδὴ δὲ οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ ὕμνος εἶναι συνδεδεμένος ἀρμονικῶς μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ πρωτοτύπου συναξαρίου τῆς ἀκαθίστου, καιρὸς εἶναι τῶρα νὰ καθορίσωμεν τὸν χρόνον τῆς συστάσεως αὐτῆς καὶ τῆς συνθέσεως ἐκείνου. Ποία λοιπὸν εἶναι ἡ περίστασις,

καθ' ἣν ἡ Κωνσταντινούπολις εὐρέθη ἐν μέσῳ παντοίων κινδύνων, ὁμοίων τοῖς ἐπὶ Σεργίου καὶ Ἡρακλείου, τοῖς ἐπὶ Κωνσταντίνου Πωγωνάτου καὶ τῆς ἐπὶ Λέοντος Ἰσαύρου; Ἐὰν συμβουλευθῇ τις τὰ χρονικά, θέλει πληροφορηθῇ, ὅτι πολιορκία τῆς ἐπὶ Λέοντος μεταγενεστέρα, ἀλλὰ καὶ δεινὴ, εἶναι ἡ τοῦ 860^{ου} ἔτους, καθ' ὃ συνέβη τῶν ἀχριστιανίστων τότε Ῥῶς αἰφνίδιος ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔφοδος. Οἱ χρονογράφοι μετεβίβασαν ἄχρις ἡμῶν τὸ γενόμενον ἐν αὐτῇ θαῦμα τῆς Θεοτόκου, ἀλλ' ἡ παλαιότερον ἀρξαμένη διαστροφή τῆς ἀληθείας ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡνάγκαζε τοὺς ἱστορικοὺς νὰ μὴ σχετίσωσιν αὐτὸ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀκαθίστου.

Τὸν χρόνον τῆς ῥωσικῆς ἐφόδου ὀρίζει ἡ ἐν Βρυξέλλαις εὑρεθεῖσα « σύνοψις χρονικὴ » μετὰ λέξεων ἀξίων νὰ παραχθῶσιν ἐνταυθα· « Μιχαὴλ υἱὸς Θεοφίλου σὺν τῇ μητρὶ αὐτοῦ Θεοδώρᾳ ἔτη δ' καὶ μόνος ἔτη ι', καὶ σὺν βασιλείᾳ ἔτος ἓν, μῆνας δ'. Ἐπὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας μηνὶ Ἰουνίῳ ιη' (Ἰνδικτιῶνος) η' ἔτους ς, τς η' (= 860), τῷ ε' ἔτει τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ ἦλθον Ῥῶς σὺν ναυσὶ διακοσίαις, οἱ διὰ πρεσβειῶν τῆς πανυμνήτου Θεοτόκου κατεκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν καὶ κατὰ κράτος ἡττήθησάν τε καὶ ἠφανίσθησαν »¹⁾. Ὁ δὲ συνεχίσας τὸ χρονικὸν τοῦ Θεοφάνους, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ αὐτὸ 860^{ον} ἔτος λέγει ταῦτα· « Ἐντεῦθεν γοῦν τὰ μὲν τῶν Ῥωμαίων ἢ τῶν Ῥῶς ἐκάκου ἐπιδρομὴ (ἔθνος δὲ οὗτοι Σκυθικόν, ἀνήμερόν τε καὶ ἄγροικον), τόν τε Πόντον αὐτόν, οὐ μὴν καὶ τὸν Εὐξείνιον, κατεπίμπρα καὶ αὐτὴν τὴν Πόλιν περιστοίχιζεν, τηνικαῦτα τοῦ Μιχαὴλ κατὰ Ἰσμαηλιτῶν ἐκστρατεύοντος· πλὴν ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν τότε θείας ἐμφορηθέντες ὀργῆς, Φωτίου τὸ θεῖον ἐξιλεωσαμένου, τοῦ τῆς Ἐκκλησίας τοὺς οἵκας ἔχοντος, οἵκαδε ἐκπεπόρευντο· καὶ μετ' οὐ πολὺ πάλιν τὴν βασιλεύουσαν πρεσβεῖα αὐτῶν κατελάμβανεν τοῦ θεοῦ βαπτίσματος ἐν μετοχῇ γενέσθαι αὐτοὺς λιτανεύουσα· ὃ καὶ γέγο-

¹⁾ F. Cumont., *Anecdota Bruxellensia* I, Gand 1894, σ. 33.

νεν »¹⁾). Τὸ αὐτὸ γεγονὸς ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Ψευδο-Συμεὼν μα-
γίστρου ἐκτίθεται οὕτως· « Τῷ ι' ἔτει αὐτοῦ (= τοῦ Μιχαήλ) οἱ
Ῥῶς ἔνδοθεν τοῦ Ἱεροῦ φθάσαντες πολὺν εἰργάσαντο φόνον. Πε-
ρικυκλοῦσιν οὖν τὴν πόλιν, καὶ τοῦ βασιλέως μόλις διαπερᾶσαι
ἰσχύσαντος, εὐθὺς σὺν τῷ πατριάρχῃ Φωτίῳ τὸν ἐν Βλαχέρναις
τῆς Θεοτόκου ναὸν καταλαμβάνουσι καὶ μεθ' ὑμνωδιῶν τὸ ἅγιον
τῆς Θεοτόκου ἐξαγαγόντες μαφόριον τῇ θαλάσῃ ἄκρως προσέβα-
ψαν· καὶ νηνεμίας οὔσης εὐθὺς ἀνέμων ἐπιφοραὶ καὶ τῆς θαλάσ-
σης ἡρεμούσης κυμάτων ἐπαναστάσεις ἀλλεπάλληλοι ἐγεγόνεισαν,
καὶ τὰ τῶν ἀθέων Ῥῶς πλοῖα κατεάγησαν, ὀλίγων ἐκπεφευγόντων
τὸν κίνδυνον »²⁾). Ταῦτα πηγάζουσιν ἐκ τῆς συνεχείας τοῦ ἐπ' ὀνό-
ματι Γεωργίου μοναχοῦ χρονικοῦ, ἐν ᾧ τῶν Ῥῶς ἡ ἔφοδος καὶ
καταστροφή ἱστορεῖται οὕτως· « Ὁ δὲ βασιλεὺς (Μιχαήλ) ἐξε-
στράτευσε κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, καταλιπὼν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ
φυλάττειν Ὀροῦφαν ὑπαρχον ὄντα, ὅστις, οὕπω τοῦ βασιλέως
μηδὲν ἐξ ὧν ἐμελέτα καὶ κατὰ νοῦν εἶχεν ἐργασαμένου, τὴν τῶν
ἀθέων Ῥῶς ἐμήνυσεν ἄφιξιν γεγεννημένου ἤδη κατὰ τὸν Μαυρο-
πόταμον. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς καὶ τῆς ἐχομένης μετεσχέθη ὁδοῦ
καὶ δ' ἦν ταύτην ἀφῆκεν οὐδὲν βασιλικὸν καὶ γενναῖον εἰργάσατο·
οἱ δὲ Ῥῶς φθάσαντες ἔνδον τοῦ Ἱεροῦ γενέσθαι, πολὺν εἰργάσαντο
φόνον χριστιανῶν καὶ ἀθῶον αἷμα ἐξέχεον. Ὑπῆρχον δὲ πλοῖα
διακόσια, ἃ περιεκύκλωσαν τὴν πόλιν καὶ πολὺν φόβον τοῖς ἔνδον
ἐνεποίησαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς καταλαβὼν μόλις ἰσχυσε διαπερᾶσαι,
καὶ σὺν τῷ πατριάρχῃ Φωτίῳ εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν τῆς τοῦ
Θεοῦ μητρὸς παρεγένετο, κακεῖ τὸ θεῖον ἐξιλεοῦντο καὶ ἐξευμενί-
ζοντο. Εἶτα μεθ' ὑμνωδίας » κτλ.³⁾. Τὰς εἰδήσεις ταύτας εὐρί-
σκομεν ἐπαναλαμβανομένας ἐν τῷ 12^ῳ αἰῶνι ὑπὸ τοῦ τότε Ἀντιο-

¹⁾ Theophanes continuatus, σ. 196 Bonn. Прѣл. Cedreni τ. 2, σ. 173 Bonn. Zonarae epit. historiarum, τ. 4, σ. 15 Dind.

²⁾ Theoph. contin. σ. 674-675.

³⁾ Theoph. contin. σ. 826-827. Γεωργίου χρονικόν, σ. 737-737 Muralt. Прѣл. Theodosii Meliteni chronographia, εκδ. Tafel. Monachii 1859, σ. 168.

χείας πατριάρχου Ἰωάννου, γράφοντος σὺν ἄλλοις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον τὸν Κομνηνὸν καὶ ταῦτα· «Οὐκ ἀκούεις ἡλίκᾳ κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ κινδύνους ἡ Θεομήτωρ τεθαυματουργηκε περὶ ταύτην δὴ τὴν βασιλίδᾳ πόλιν ὑπ' ἐχθρῶν κυκλωθεῖσαν, αὐθημερὸν πολλάκις τῇ ἱκετείᾳ τῆς βοηθείας ἀκολουθησάσης καὶ τῆς κατὰ τῶν πολεμίων ἀμύνης; Οὐκ ἀκούεις, ὅτι ἐν ταῖς τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ ἡμέραις, τοῦ Θεοφίλου παιδός, Ταυροσκύθαι βαρεῖ στόλῳ προσενεχθέντες καὶ κύκλῳ διαλαβόντες ὥσπερ ἐντὸς δικτύων ἅπασαν εἶχον, τοῦ δὲ βασιλέως σὺν ἀρχιερεῖ (= Φωτίῳ) καὶ παντὶ τῷ τῆς πόλεως πλήθει τὸ ἐν Βλαχέρναις καταλαβόντων τέμενος καὶ κοινῇ τὸ θεῖον ἐξιλασαμένων, εἴτα βάπτεται μὲν κατὰ τῆς θαλάσσης ἄκρως τὸ ἅγιον τῆς Θεομήτορος ῥάκος (μαφόριον σύνθητες τοῦτο καλεῖν), γίνεται δ' εὐθύς θαῦμα ἑκπληκτον καὶ παράδοξον· ἐκ γὰρ σταθερᾶς μεσημβρίας καὶ νηνεμίας ἀθρόον ἐκταραχθεῖσα ἡ θάλασσα πάντων τῶν βαρβάρων σὺν αὐτοῖς βυθίζει τὰ σκάφη, ὀλίγων κομιδῇ περιλειφθέντων, ὅσοι δηλαδὴ ἤρουν τοῖς οἴκοι τὴν καινὴν ἀγγεῖλαι συμφορὰν »¹⁾.

Τὰς αὐτὰς εἰδήσεις ἐρμηνεύουσιν οἱ «εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ῥώ» δύο γνωστοὶ λόγοι τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Ὁ πρῶτος ἐξεφωνήθη ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀκμαζούσης ἤδη τῆς Ῥωσικῆς πολιτοκίας, ὁ δὲ τοῦτον καὶ τὸν ἕτερον ἀναγινώσκων λόγον θέλει καθαρῶς διακρίνει ὅ τι καὶ ἐν τῷ ἀκαθίστῳ ὕμνῳ καὶ ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ συναξαρίῳ διεκρίναμεν. Ὁ πατριαρχικὸς οὗτος λόγος ἐπεξηγεῖ τὰ ἐν τῷ συναξαριστῇ λυποῦντα πράγματα, τὰς συμφοράς, τὰς στάσεις, τοὺς φόβους, τοὺς τρόμους, αὐτὰ τέλος τὰ ἐν τῷ κονδακίῳ μνημονεύόμενα τῆς Κωνσταντινουπόλεως «παντοῖα δεινὰ». Ὁ Πατριάρχης δηληδὴ, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ συναξαρίου, δι' οὗ ἡρμηνεύθη τοῖς ἐν τῷ ναῷ τῆς συναθροίσεως αὐτῶν ὁ σκοπός, ἄρχεται λέγων πρὸς τοὺς περιφόβους Κωνσταντινουπολίτας²⁾· «Τί τοῦτο; τίς ἡ χαλεπὴ αὕτη καὶ βαρεῖα

¹⁾ Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 1900 τ. 20, σ. 358.

²⁾ Οἱ εἰς τὴν ἔφοδον τοῦ Ῥώ λόγοι τοῦ Φωτίου περιέχονται ἐν τοῖς ἐξῆς βιβλίοις·

πληγὴ καὶ ὀργή; πόθεν ἡμῖν ὁ ὑπερβόρειος οὗτος καὶ φοβερός ἐπέσκηψε κεραυνός; ποῖα νέφη παθῶν πυκνωθέντα, τίνων δὲ κριμάτων σφοδραὶ παρατρίψεις τὴν ἀνυπόστατον ταύτην καθ' ἡμῶν ἐξεπυρηνίσαν ἀστραπὴν; πόθεν ἡ βαρβαρική αὕτη καὶ πυκνὴ καὶ ἄθροα κατερράγη θάλασσα»¹⁾; 'Ἡ τοιαύτη προσβολὴ συμβαίνει, κατὰ τὸν ῥήτορα, ἐν ᾧ χρόνῳ ἤχμαζεν ἡ τοῦ σίτου καλὰ μὲτὰ τοῦ στάχους αὐτῆς καὶ τὸν καρπὸν ἡ ἄμπελος ἄωρον εἶχεν ἐπὶ τῶν κληματίδων, ἄρα μηνὶ Ἰουνίῳ. Τὰ δεινὰ τῆς προσβολῆς εἶναι κατὰ τὸν Φωτίον θείας ὀργῆς ἀποτελέσματα. Διατί; «'Ἐρρύσθημεν κακῶν», λέγει, «οἷς πολλάκις συνεσχέθημεν· δέον εὐχαριστεῖν οὐκ εὐγνωμονήσαμεν· ἐσώθημεν, ἡμελῆσαμεν· ἐφρουρήθημεν, κατεφρονήσαμεν, ἐφ' οἷς ὁεὸς ἦν τιμωρίαν ὑποσχεῖν· τοὺς μικρά τινα καὶ τῶν εὐτελεστάτων ὀφείλοντας ἀποτόμως εἰσεπραξάμεθα, ἐτιμωρησάμεθα, οὐκ ἐμνήσθημεν τῆς εὐχαριστίας, παρελθούσης τῆς εὐεργεσίας, οὐδ' ὅτι συγγνώμης ἐτύχομεν τοὺς πλησίον ὠκτειρήσαμεν· ἀλλ' ἐν ᾧ τῶν ἐπικρεμασθέντων φόβων καὶ κινδύνων ἀπηλλάγημεν, ἀγριώτεροι τούτοις κατέστημεν, μήτε τὸ πλῆθος καὶ μέγεθος τῶν οἰκείων ὀφλημάτων καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις τοῦ Σωτῆρος συγχώρησιν λογισάμενοι, μήτε τὴν τῶν ὁμοδούλων ὀφειλὴν βραχυτάτην οὖσαν καὶ μὴδὲ ἐν στάθμῃ λόγου ζυγοστατουμένην πρὸς τὰς ἡμετέρας αἰδεσάμενοι. Πολλῶν δὲ καὶ μεγάλων φιλανθρωπῶς ἐλευθερωθέντες, ὀλίγων ἄλλους καὶ ἀφιλανθρωπῶς ἐδουλώσαμεν· εὐφράνθημεν, ἐλυπήσαμεν· ἐδοξάσθημεν, ἡτιμώσαμεν· ἰσχύσαμεν, εὐθηνήσαμεν, ἐξυβρίσαμεν, ἡφρονευσάμεθα»²⁾. Ἐνταῦθα ἐλέγχονται οἱ Κωνσταντινουπολῖται, οἵτινες εὐεργετηθέντες πολλάκις ὑπὸ τοῦ θεοῦ δὲν ἀνταπέδωκαν

Πορφυρίου Οὐσπένκη Τέσσαρες ὁμιλίαι τοῦ Φωτίου. Ἐν Πετροπόλει 1864. Car. Müller, Fragmenta histor. graecorum. Parisiis 1853, τ. 5², σ. 162-173. A. Nauck, Lexicon Vindobonense. Petropoli 1867, σ. 201-232. Φωτίου λόγοι καὶ ὁμιλίαι: ἐκδ. Σ. Ἀριστάρχου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1901, τ. 2, σ. 5-57.

¹⁾ Ἐκδ. Nauck, σ. 201. Müller, σ. 162. Ἀριστάρχου σ. 5-6.

²⁾ Nauck, σ. 202-203. Müller, σ. 163. Ἀριστάρχου σ. 7-8.

⁴⁾ Nauck σ. 204-205. Müller σ. 163-164. *Ἀποστάθου* σ. 9-11.

θώθητε, ἐπιστράφητε, μὴ ἀναμείνητε στιλβωθῆναι τὴν ῥομφαίαν· τὸ τόξον ἐντείνεται· μὴ τὴν μακροθυμίαν ἀφορμὴν καταφρονήσεως λάβητε, μὴ κατὰ τῆς χρηστότητος πονηρεύσθε » ¹⁾). Τέλος οὐκ « ἐπεστράφητε οὐδὲ μετενοήσατε, ἀλλ' ἐβαρύνετε τὰ ὦτα τοῦ μὴ εἰσακούειν λόγον Κυρίου· διὰ τοῦτο ἐξεχύθη ἐφ' ἡμᾶς ὁ θυμὸς αὐτοῦ καὶ ἐγρηγόρησεν ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήριξεν ἐφ' ἡμᾶς » ²⁾). Ὁ πατριάρχης ἀναφωνεῖ· « Οἱμοι ὅτι ἐπὶ τούτοις ἐφυλαττόμην τοῖς κακοῖς ἐγώ, ὅτι ἐγενήθημεν ὄνειδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν, — — ὅτι βαρβάρων ἄπιστος δρόμος οὐκ ἴδωκε τῇ φήμῃ καιρὸν ἀγγελίας ὡς ἂν τις ἀσφάλεια περινοηθείη, ἀλλὰ σὺνδρομον ἔσχεν ἡ θεὰ τὴν ἀκοὴν καὶ τὸ πεπονθέναι, χώραις πόσαις ἐθναρχίαις τε καὶ ποταμοῖς ναυσιπόροις καὶ ἀλιμένοις πελάγεσι τῶν ἐπελασάντων διειργομένων. Οἱμοι ὅτι ἔθνος ὦμὸν καὶ ἀνήμερον ἐπ' ἀδείας ὁρῶ τῆς πόλεως περιχεόμενον καὶ τὰ πρὸ τῆς πόλεως ληιζόμενον, πάντα φθεῖρον, πάντα λυμαινόμενον, ἀγροὺς οἰκίας, βοσκήματα ὑποζύγια, γυναῖα παιδάρια, πρεσβύτας νεανίας· διὰ πάντων τὸ ξίφος ὠθούμενον, οὐδενὸς λαμβάνον οἶκτον, οὐδενὸς φειδόμενον· παγγενὴς ἡ καταφθορά, ὡς ἀκρις ἐν ληΐῳ καὶ ὡς ἐρυσίβη ἐν ἀμπελῶνι, μᾶλλον δὲ ὡς πρηστήρ ἢ τυφὼν ἢ χειμάρρους ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι εἶπω, εἰς τὴν χώραν ἡμῶν εἰσπεσὼν αὐταῖς γενεαῖς τοὺς κατοικοῦντας ἀνάλωσεν. Μακαρίζω τοὺς τῆς παλαμναίας καὶ βαρβάρου χειρὸς ἔργον γεγονότας, ὅτι τεθνηκότες θᾶσσον διέφυγον τὴν συναίσθησιν τῶν κατασχόντων ἡμᾶς ἀνελπίστων συμφορῶν· εἰ δὲ αἰσθησις ἦν αὐτοῖς τούτων ἀποικοιμένοις, ἐθρήνησαν ἂν κακῆνοι σὺν ἐμοὶ τοὺς ἔτι περιόντας ὧν τε διὰ παντὸς πάσχουσι καὶ οἷων ἀλγεινῶν ἀναπλησθέντες οὐκ ἀπαλλάσσονται καὶ ἐν ᾧ ζητοῦντες τὸν θάνατον οὐχ εὕρισκousι· πολλῶ γὰρ αἰρετώτερον ἅπαξ θανεῖν τοῦ διὰ παντὸς ἐλπίζειν θανεῖν καὶ τοῖς

¹⁾ Ἐντεῦθεν φανερόν ὅτι ὁ πατριάρχης Φώτιος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πατριαρχίας του (857) μέχρι τοῦ 860οῦ ἔτους συνεχῶς ἐκατήχει τὸ ποιμνίον του ἐν τοῖς νααῖς τῆς Πόλεως.

²⁾ Nauck σ. 206 - 207. Müller σ. 164 - 165. Ἀριστάρχου σ. 13 - 15

τῶν πλησίον πάθεσι συνεχῶς ἀλγεῖν καὶ σπαράσσεσθαι τὴν ψυχὴν »¹⁾).

Καὶ πότε συμβαίνουσι τὰ τοιαῦτα δεινὰ, ὧν τὴν θεάν ὁ πατριάρχης Φώτιος οὕτω παθητικῶς περιγράφει; Ἐν καιρῷ ἀπουσίας καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ βασιλέως. « Ποῦ νῦν βασιλεὺς ὁ φιλόχριστος; ποῦ τὰ στρατόπεδα; ποῦ τὰ ὅπλα, τὰ μηχανήματα, αἱ στρατηγικαὶ βουλαί τε καὶ παρασκευαί; οὐ βαρβάρων ἄλλων ἔφοδος ἐφ' ἑαυτὴν ταῦτα πάντα μετέστησέ τε καὶ μεθειλκύσατο; καὶ βασιλεὺς μὲν ὑπερορίους πόνους καὶ μακροὺς ἀνατλεῖ, συναπῆρε δὲ καὶ συνταλαιπωρεῖ τὸ στρατιωτικόν, ἡμᾶς δὲ ὁ κατ' ὀφθαλμοῦς ὄλεθρος καὶ φόνος δαπανᾷ, τοῖς μὲν ἐπελθόν, τοῖς δὲ ἤδη ἐπερχόμενος. Τὸ δὲ Σκυθικὸν τοῦτο καὶ ὠμὸν (τῶν Ῥώ) ἔθνος ἐξ αὐτῶν τῶν τῆς πόλεως ἐξερπύσαν προφυλαίων μονιοῦ δίκην ἀγρίου τὰ περίξ αὐτῆς κατενεμήσατο »²⁾. Ἡ Κωνσταντινούπολις, εἰ καὶ σφιγκτῶς ὑπὸ τῶν Ῥώ περικυκλοῦται, μένει εἰσέτι ἀπρόσβλητος· περιορίζονται οὗτοι πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὸ νὰ καταστρέψωσι τὰς περὶ τὴν πόλιν χώρας καὶ τοὺς αὐτῶν κατοίκους ἀνηλεῶς νὰ φονεύωσι. Δὲν ὑπάρχει ὁ βοηθήσων· αὐτὴ ἡ πόλις θὰ κινδυνεύσῃ μετ' ὀλίγον· ὁ δὲ πατριάρχης ἔχων ὑπ' ὄψει τὸν κίνδυνον τοῦτον ἀναμιμνήσκειται τοῦ προφήτου Ἡσαΐου. « Δεῦρό μοι, λέγει, τῶν προφητῶν συμπαθέστατε, συνθρήνησον τὴν Ἱερουσαλὴμ » ταύτην, τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἥτις « συμπάσης τῆς οἰκουμένης ὁπόσῃν ὁ χριστιανῶν λαμπρύνει θεσμός, τὴν χρόνον καὶ κάλλει καὶ μεγέθει καὶ λαμπρότητι πολυπληθεῖα τε τῶν ἐνοικούντων καὶ πολυτελείᾳ δεσπόζουσιν· συνθρήνησόν μοι ταύτην τὴν Ἱερουσαλὴμ, οὐχ ἀλοῦσαν ἤδη καὶ χαμαὶ πεσοῦσαν, ἀλλ' ἐγγὺς κειμένην τοῦ ἀλῶναι καὶ τοῖς ὀρωμένοις κατασειομένην· συνθρήνησον τὴν βασιλίδαν τῶν πόλεων, οὐκ αἰχμάλωτον ἀγομένην, ἀλλὰ τῆς σωτηρίας ἐλπίδας ἡχμαλωτισμένην. — — — Ὡ πόλις βασιλὶς, οἷων κακῶν περιέχεται

¹⁾ Nauck σ. 208. Müller σ. 165. Ἀριστάρχου, σ. 15-17.

²⁾ Nauck σ. 208-209. Müller σ. 165. Ἀριστάρχου σ. 17.

ὄχλος, καὶ τὰ σὰ τῆς κοιλίας ἔγγονα καὶ τὰ πρὸ τοῦ ἄστεος, ἀ-
λαμπρῶς ἐπεπόλιστο, λαγόνες θαλάσσης καὶ πυρὸς καὶ μαχαίρας
στόμα βαρβαρικῷ νόμῳ διακληρωσάμενα κατεσθίουσιν. Ὡ πολ-
λῶν ἐλπίς ἀγαθή, ὅση χαλεπῶν ἀπειλῇ καὶ δειμάτων πλήθος
περικλύσαν τὰ κύκλῳ τὴν σὴν περιβόητον ἐταπείνωσεν δόξαν. Ὡ
πόλις βασιλεύουσα μικροῦ συμπάσης τῆς οἰκουμένης, οἷός σε στρα-
τὸς ἀστρατήγητος καὶ δουλικῶς ἐνεσκευασμένος ὡς δουλεύουσιν
ἐκμυκτηρίζει. Ὡ πόλις πολλῶν ἐθνῶν λαφύροις ἐκλαμπρυνθεῖσα,
οἷον λαφυραγωγεῖν σε διενόησατο ἔθνος. Ὡ πολλὰ στησαμένη κατὰ
τῶν πολεμίων Εὐρώπης τε καὶ Ἀσίας καὶ Λιβύης τρόπαια, ὅπως
νῦν ἐπὶ σὲ βαρβαρική καὶ ταπεινὴ χεὶρ ἐξέτεινε δόρυ, τὸ κατὰ σοῦ
κράτος ἐπαρθεῖσα τροπαιοφορῆσαι » ¹⁾). Καὶ ἐξακολουθεῖ ἡ τοιαύτη
τοῦ πατριάρχου ἱερεμιάς· φαντάζεται δὲ τώρα τὴν πόλιν σχεδὸν
καταπατουμένην ὑπὸ τῶν Ῥώϊ, καὶ θρηνητῶν ἀποχαιρετῶν δεδακρυ-
σμένος τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν χάριν τῶν ναῶν, ὧν τὰ ἅβατα
θυσιαστήρια θέλουσι βεβηλωθῇ προσεχῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων. Θρηνεῖ
τὴν ἐγγὺς καταστροφὴν τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τέλος προσκαλεῖ
τοὺς ἐν αὐτῇ συνηγμένους, τοὺς συμπάννουχίζοντας, νὰ συγκλαύ-
σωσιν, ὅτι οὐδεὶς « ἔστιν ὁ βοηθός ». Ἐν δὲ τῇ οὕτως ἀπελπιστικῇ
ταύτῃ στιγμῇ, ἣν ῥητορική δεινότης ἀπὸ σκοποῦ παρεσκεύασεν,
ἀμέσως ὁ πατριάρχης ἀναφωνεῖ « ἀλλὰ μέχρι τίνος ὁ θρηνησὶς;
μέχρι τίνος τὸ πένθος; μέχρι τίνος ὁ ὀλοθυγμός; τίς εἰσακούσεται
καὶ πῶς ἡ θραύσις κοπιᾷσει; τίς ἐξιλάσεται; τίς βοήσεται ὑπὲρ
ἡμῶν; — Οὐκ ἔστι Μωσῆς, οὐκ ἔστιν Ἀβραάμ, ὥστε διᾶραι
τὸ στόμα καὶ παρρησιάζασθαι καὶ εἰπεῖν πρὸς τὴν Θεόν· μὴ συν-
απολέσης δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής » ²⁾).
Καὶ ὅμως ἔχων ὁ πατριάρχης βαθυτάτην εἰς τὰ Χριστιανικά διδάγ-
ματα πίστιν, ἐμβάλλει παραυτὰ θάρρος τοῖς ὀλοφυρομένοις διὰ
τῶν γενναίων τούτων λόγων· « Ἀλλ' ἐὰν ὑμεῖς βούλησθε, παρά-
δοξον μὲν ἐρῶ, ἀληθὲς δὲ, ὅμως δύνασθε ὑμῖν ἑαυτοῖς Μωσέα

¹⁾ Nauck σ. 209-211. Müller σ. 165-166. Ἀριστ. σ. 18-20.

²⁾ Nauck σ. 211-212. Müller σ. 166. Ἀριστ. σ. 20-22.

παρασκευάσαι, δύνασθε Ἀβραάμ δεῖξαι. — Δύνασθε, ἐὰν βού-
λησθε, ἵνα λέγῃ κακεῖνος πρὸς ὑμᾶς: Κύριος πολεμήσει ὑπὲρ
ἡμῶν καὶ ἡμεῖς σιγήσομεν». Οἱ πολῖται δακρύοντες ὑπέσχοντο
τῷ πατριάρχῃ μετάνοιαν, ὁμόνοιαν καὶ βίου καθαρότητα· ἀλλ' ὁ
πατριάρχης τὰς ὑποσχέσεις ταύτας ἐν καιρῷ γινομένας κινδύνου
δὲν θεωρεῖ εἰλικρινεῖς· «Ποθεῖτε μαθεῖν ὅπως δέδοικα τὸν κλαυθμὸν
ὑμῶν; ὅτι πρόσκαιρος· τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν, ὅτι πρὸς βραχύ·
τὴν σωφροσύνην, ὅτι ἐφήμερος· τὴν φιλαδελφίαν, ὅτι μέχρις ἂν
τὸ δυσμενὲς τῶν κύκλῳ ἐχθρῶν, ἅτε δὴ κοινὸν ὑπάρχον κακόν,
εἰς ὁμόνοιαν ὑμᾶς συνωθεῖ· τὸ ταπεινὸν καὶ μέτριον τῶν ἡθῶν, ὅτι
μέχρις ἂν ἡ αἰχμαλωσία ἐμπρόθεσμος· τὸν τυφλὸν πατούμενον καὶ
τὸν θυμὸν χαλινούμενον καὶ τὴν γλῶτταν πνευματικῶν ἁσμάτων,
ἀλλὰ μὴ αἰσχυρῶν ῥημάτων δεικνυμένην ὄργανον, ὅτι μέχρις ἂν
τῶν πολεμίων οἱ ἀλαλαγμοὶ τοῖς ὡσὶν ὑμῶν προσαράσσουσι· τὰς
λιτὰς καὶ τὰς παννύχους στάσεις καὶ τὴν νηστείαν καὶ
τοὺς στεναγμούς¹⁾, ὅτι μέχρις ἂν ὁ διὰ ξίφους θάνατος. Ταῦτά με
ταράττει καὶ θορυβεῖ πολὺ τῶν ὅπλων πλέον τῶν βαρβαρικῶν.
Ταῦτα δέδοικα ῥαδίως νυνὶ καὶ παρὰ πάντων ἅμα ὁρῶν συντελου-
μενα, ὅτι πρότερον οὐδ' ἐνίοις τισὶν οὐδὲ χωρὶς καὶ μόλις ἐπράττετο.
Φοβεῖ με καὶ ἀνιᾶ, ὅτι, ὅταν ἴσταται ἡ πληγὴ, τότε καὶ ἡμεῖς σε-
μνυνόμεθα τὴν ἐπιστροφήν· ὅτι ὅταν ἐπιστῇ τὰ λυπηρὰ²⁾, τότε
πρὸς τὰς πράξεις καταφεύγομεν τὰς χρηστάς. Διὰ τοῦτο νῦν οὐκ
ἔστι Μωϋσῆς οὐδὲ Ἀβραάμ· εἰ δὲ καὶ παρελθούσης τῆς νῦν ἡμᾶς
κατεχούσης συμφορᾶς³⁾ τὴν αὐτὴν κοσμιότητα καὶ τάξιν καὶ
κατάστασιν ἐφυλάττετε, πολλοὺς ἂν Μωσέας καὶ Ἀβραάμ προπολε-

¹⁾ Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἐξεφωνεῖτο ὁ λόγος οὗτος τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ἐτελεῖτο ἐν τῇ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας ὁλονόκτις ἀγρυπνία, προπαρασκευα-
σμένη ὑπὸ τῶν πολιτῶν διὰ νηστείας. Τοῦτο ἐμάθομεν ἥδη καὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ αὐτοῦ
λόγου.

²⁾ Τοῦτο ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ «λυποῦσι» τῆς κοινῆς πρὸς τὴν Θεοτόκον δεήσεως,
ἣν περιέσωσεν ὁ συντάκτης τοῦ πρωτοτύπου τῆς ἀκαθίστου συναξαρίου.

³⁾ Ἡ λέξις αὕτη ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ ἀκαθίστῳ ὕμνῳ, στίχ. 292: «ἀπὸ πάσης ῥῦται
συμφορᾶς ἅπαντας».

μεῖν ὑμῶν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐξιλεοῦσθαι προεβάλλετο Θεός. Καὶ τί λέγω Μωϋσέα καὶ Ἀβραάμ; αὐτὸν τὸν κοινὸν δεσπότην ἡμῶν τε καὶ κείνων πρόμαχον ἡμῶν καὶ προασπιστὴν ἀπεργάζεσθε»¹⁾. Θαρρύνας δ' οὕτως ὁ πατριάρχης τοὺς ἐν τῷ ναῷ παννυχίζοντας, προτρέπει κατόπιν αὐτοὺς εἰς ἡσυχίαν· ὅτε καὶ φωνεῖ ταῦτα· «Στήσατε τὸν κλαυθμόν, παύσασθε τούτου, ἀσφαλεῖς φύλακες γένεσθε, τολμῶ καὶ λέγω ἐγὼ τῆς σωτηρίας ὑμῶν ἐγγυητής. Ταῖς ἐπαγγελίαις ὑμῶν θαρρῶν τοῦτο φημί, οὐ ταῖς πράξεσι ταῖς ἐμαῖς· ταῖς ὑμῶν ὑποσχέσεσιν, ἀλλ' οὐ ταῖς ἐμαῖς φωναῖς. Ἐγὼ ὑμῶν ἐγγυῶμαι τὴν σωτηρίαν, ἂν αὐτοὶ βεβαίως συντηρήσῃτε τὰς ὁμολογίας· ἐγὼ τὴν τῶν δυσχερῶν ἀπαλλαγὴν, ἂν ὑμεῖς πάγιον τὴν ἐπιστροφὴν· ἐγὼ τὴν ὑποχώρησιν τῶν ἐχθρῶν, ἂν τὴν ἀναχώρησιν ὑμεῖς τῶν παθῶν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐγὼ τούτων ἐγγυητής, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἐμαυτοῦ καὶ ὑπὲρ ὑμῶν· ἂν ἄρα τῶν συνθηκῶν ὑμῶν ἀπροφάσιστοι γένησθε πληρωταί, ὑμᾶς αὐτοὺς προβάλλομαι ἐγγυητάς· ὑμᾶς ἀποφαίνω πρεσβευτάς, καὶ γε Κύριος φιλόανθρωπος ὢν καὶ μετανῶν ἐπὶ κακίαις ἀνθρώπων» ἀπαλείφει τὰς ἡμῶν ἀνομίας καὶ λυτρῶσεται ἡμᾶς²⁾. Οἱ πολῖται ὑπόσχονται τῷ πατριάρχῃ μετάνοιαν εἰλικρινῇ· οὗτος δὲ τὰς πρὸς Θεὸν ὁμολογίας αὐτῶν δεξιόμενος συνίστησι τέλος αὐτοῖς μίαν ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τὸ θεῖον δέησιν, ἧς ἡ οὐσιώδης ἔννοια ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ ἑτέρᾳ κοινῇ τῶν πολιτῶν δεήσει. «Τὸ λοιπόν, ἀγαπητοί», λέγει ὁ πατριάρχης, «πρὸς τὴν Μητέρα τοῦ Λόγου, τὴν μόνην ἡμῶν ἐλπίδα καὶ καταφυγὴν, καιρὸς ἐφύεσθη προσδραμεῖν. Ταύτῃ βοήσωμεν ποτνιώμενοι: Σῶσον πόλιν σὴν ὡς οἶδας, ὦ Δέσποινα. Ταύτην πρὸς τὸν υἱὸν αὐτῆς καὶ Θεὸν ἡμῶν μεσίτην στησώμεθα καὶ τῶν διολογηθέντων ἡμῖν μάρτυρα καὶ ἐγγυητὴν ποιησώμεθα καὶ τὰς ἡμετέρας αἰτήσεις διαπορθεύουσιν καὶ τὴν παρὰ τοῦ τεχθέντος ἐξ αὐτῆς φιλανθρωπίαν ἐπομβρίζουσιν καὶ τὸ νέφος τῶν ἐχθρῶν διασκεδάζουσιν καὶ τὰς τῆς σωτηρίας ἡμῶν αὐγὰς ἀναλάμπουσιν».

¹⁾ Nauck σ. 212-213. Müller σ. 167. Ἀριστ. σ. 22-24.

²⁾ Nauck σ. 214. Müller σ. 167 Ἀριστ. σ. 25-26.

ἥς ταῖς πρεσβείαις τῆς παρούσης μὲν ῥυσθείημεν ὀργῆς, ῥυσθείημεν δὲ καὶ τῆς μελλούσης καὶ ἀτελευτήτου κατακρίσεως»¹⁾. Οὕτω λήγει τοῦ πατριάρχου Φωτίου ὁ πρῶτος λόγος, ὅστις ἐξεφωνήθη ἀναντιρρήτως ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς πολιορκίας· ἡ δὲ πρὸς τὴν Θεοτόκον ἐπίκλησις αὐτοῦ, ὅπως καὶ τῆς παρούσης συμφορᾶς καὶ τῆς μελλούσης ἀτελευτήτου κατακρίσεως ῥυσθῶσιν οἱ πολῖται, περιέχεται δι' ἐτέρων λέξεων καὶ ἐν τῷ πέρατι τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου, λέγοντος· «ὦ πανύμνητε Μῆτερ, ἡ τεκοῦσα τὸν πάντων ἁγίων ἁγιώτατον Λόγον, δεξαμένη τὴν νῦν προσφορὰν, ἀπὸ πάσης ῥῦσαι συμφορᾶς ἅπαντας καὶ τῆς μελλούσης λύτρωσαι κολάσεως τοὺς συμβῶντας ἀλληλούια»²⁾.

Ἡ οὕτως ἐνταῦθα γενομένη τεμαχιδὸν ἐπανάληψις τοῦ πρώτου εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ῥῶς λόγου τοῦ πατριάρχου Φωτίου ἀπέδειξε βεβαίως ἀφ' ἐαυτῆς ἐπαρκῶς, ὅτι καὶ οὗτος ὁ λόγος καὶ τὸ πρωτότυπον συναξάριον καὶ ὁ ἀκάθιστος ὕμνος συνδέονται οὕτω στενῶς, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπωσι τοῦ λοιποῦ τῆς ἀκαθίστου τελετῆς ἡ γένεσις νὰ νομίζεται παλαιότερα τοῦ 860^{ου} ἔτους.

Ἡ τελετὴ αὕτη, ὡς γινώσκουμεν, εἶναι κινητὴ καὶ περιόδου νηστήμου· τοῦτο ἐξηγεῖται ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου τοῦ Φωτίου, ὅπου βλέπομεν ὅτι τὴν γένεσιν τῆς εἰρημένης τελετῆς προῦκάλεσε χρόνος ἀπροόρατος, συνώδευσαν δὲ καὶ λιταὶ συνεχεῖς πάννυχτοι καὶ στάσεις καὶ στεναγμοὶ καὶ νηστεῖαι, ἃς εἶχεν ἐπιβάλλει τοῖς πολίταις ὁ μετаноήσιμος τῶν συμβαινόντων αὐτοῖς χαρακτήρ. Ὡφείλε λοιπὸν καὶ ἡ κατ' ἔτος ἐπανάληψις τῆς τελετῆς νὰ ἔχῃ ὡσαύτως τὰ γνωρίσματα τῆς γενέσεως αὐτῆς, πρῶτον τὸ κινητὸν καὶ εἶτα τὴν διὰ νηστειῶν καὶ συνεχῶν παννυχίδων προπαρασκευὴν αὐτῆς. Ἐκ τούτου ἀναμφιβόλως καθωρίσθη νὰ γίνεταί ἐν τῇ μακρᾷ νηστείμῃ τοῦ Τριωδίου περιόδῳ, ἣτις καὶ θλιβερά εἶνε καὶ συνεχεῖς ἔχει παννυχίδας καὶ μετάνοιαν ἀπαιτεῖ τῶν ἁμαρτημάτων καὶ νηστείας ἡμῖν αὐστηρὰς ἐπιβάλλει.

¹⁾ Nanck σ. 215. Müller σ. 167. *Αγιστ. σ. 27.

²⁾ Ἀκαθίστου στίχ. 289 - 293.

Τὸ κινήτὸν τῆς ἀκαθίστου τελετῆς εἶναι φανερόν οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ συναξαρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὅπερ συνετάχθη μετὰ τὸ 878^{ον} ἔτος ἐπὶ τῆς δευτέρας τοῦ Φωτίου πατριαρχίας. Ἐν τῷ συναξαρίῳ τούτῳ τῆς τελετῆς ὁ χρόνος δὲν εἶναι καθωρισμένος ὡς σήμερον, ἀλλ' ὀρίζεται κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ πατριάρχου· ὡς δὲ φαίνεται, δὲν ἐπετρέπετο αὐτῷ νὰ καθορίξῃ τὴν τέλεσιν τῆς ἀκαθίστου παννυχίδος ὕστερον τοῦ Σαββάτου τῆς πέμπτης τῶν νηστειῶν ἐβδομάδος. Ἡ ἐν τῷ συναξαρίῳ τούτῳ διάταξις ἔχει κατὰ λέξιν οὕτω « Τῷ Σαββάτῳ τῆς ε' ἐβδομάδος ὁ Ἀπόστολος πρὸς Ἑβραίους. — — — Καὶ οἷαν ἐβδομάδα τῶν Νηστειῶν κελεύει ὁ πατριάρχης, εἴτε τῇ μέσῃ εἴτε τῇ μετὰ ταύτην ἐβδομάδι, γίνεται ἡ παννυχὶς ἐν Βλαχέρναις » ¹⁾. Κατόπιν ἐν τῷ 10^ῳ αἰῶνι καθωρίσθη τὸ γνωστὸν Σάββατον· τοῦτο γινώσκομεν ἐκ τοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 950 καὶ 956 συνταχθέντος συναξαρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὅπου καὶ σαφῶς ἐρμηνεύονται οἱ λόγοι τῆς συστάσεως τῆς ἀκαθίστου παννυχίδος οὕτω « Τῷ Σαββάτῳ μετὰ τὴν μέσσην ἐβδομάδα σύναξις ἐπιτελεῖται τῆς παναγίας ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν θεοτοκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας ἐν τῷ σεβασμίῳ αὐτῆς οἴκῳ, τῷ ὄντι ἐν Βλαχέρναις, τῆς παννυχίδος ἀπὸ ἐσπέρας τελουμένης, ἐν ᾗ εὐχαριστίαν αὐτῇ ἐξ ὅλης καρδίας προσάγομεν ἀνθ' ὧν ὑπὲρ πᾶσαν ἐλπίδα τὴν δουλικὴν ταύτην πόλιν ἐκ τῶν ἁμακατὰ καιροῦς κυκλωσάντων αὐτὴν περσικῶν καὶ βαρβαρικῶν κινδύνων ἐλυτρώσατο » ²⁾.

Δ'.

Οὕτως αὐτὸ τοῦτο τὸ συναξάριον δίδει πέρας εἰς τὸ περὶ τοῦ ἀκαθίστου ζήτημα, λέγον δηλαδὴ φανερώς, ὅτι δὲν ἔχει ὑπ' ὄψει ἡ παννυχὶς ὠρισμένην τινὰ τοῦ Βυζαντίου πολιορκίαν, ἀλλὰ πᾶ-

¹⁾ Ἀ. Δημητριάδου τυπικά, σ. 124.

²⁾ Κώδις 40ός τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις συλλογῆς τοῦ Σταυροῦ, φύλ. 223ον.

σας ὁμοῦ τὰς ἐκ μὴ χριστιανικῶν ἐθνῶν γενομένας κατὰ καιροὺς ἐφόδους. Βεβαίως λοιπὸν καὶ τοῦτο ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸν πρωτότυπον τῆς ἀκαθίστου συναξαριστῆν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ῥώσ λόγον τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ὅπου αὐτὸς συνιστᾷ τὴν ἀδιάλειπτον εἰς τὴν Θεοτόκον εὐχαριστίαν. Ὅθεν εὐλογον εἶναι νὰ λογίζεται αὐτὸς ὁ Φώτιος ἰδρυτὴς τῆς ἀκαθίστου. Ὁ μέγας οὗτος πατριάρχης δὲν ἠρκέσθη εἰς μόνην αὐτῆς τὴν σύστασιν, διότι καὶ λυθείσης τῆς πολιορκίας ἐθέσπισεν εἰς ἀνάμνησιν τῆς λύσεως πανηγυρικὴν ὠρισμένου χρόνου ἑορτήν, ἣν ἔτι καὶ νῦν κατὰ παράδοσιν μνημονεύομεν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῇ 15^ῃ τοῦ μηνὸς Ἰουνίου. Καταστραφέντων δηλαδὴ τῶν Ῥώσ ἐν τῇ λύσει τῆς πολιορκίας, οἱ πολῖται διὰ τοῦ πατριάρχου τῶν ἀπέδωκαν τῇ Θεοτόκῃ εὐχαριστίας ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν· ὁ δὲ Φώτιος ἀπήγγειλε τότε ἐνταῦθα δεύτερον εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ῥώσ λόγον, ἐν ᾧ καὶ ὑπαινιγμὸν ἀρκούντως ἀπτόν εὐρίσκει τις εἰς τὸν ἀκάθιστον ὕμνον. Περιγράφων τοὺς ἐν τῇ ἐφόδῳ κοινούς φόβους ἔλεγεν· «Ἰστε τὴν ὥραν ἐκείνην τὴν ἀφόρητον καὶ πικράν, ὅτε κατέπλεον ὑμῖν αἱ βαρβαρικαὶ νῆες, ὠμόν τι καὶ ἄγριον καὶ φονικὸν ἀποπνέουσαι; — — — ὅτε τὴν πόλιν παρεπορεύοντο ἀνατείνοντας τὰ ξίφη φέρουσαι καὶ δεικνύουσαι τοὺς ἐμπλέοντας καὶ θάνατον ὥσπερ τὸν διὰ ξίφους ἀπειλοῦσαι κατὰ τῆς πόλεως, ὅτε πᾶσα μὲν ἐλπίς ἀνθρωπίνη ἐξ ἀνθρώπων ἐρρήνῃ, τῇ δὲ πρὸς τὸ θεῖον μόνῃ καταφυγῇ ἡ πόλις ἐπεσάλευεν; ὅτε σεισμὸς καὶ γνόφος κατεῖχε τοὺς λογισμοὺς καὶ τὰ ὥτα πρὸς οὐδὲν ἠνέψκτο ἕτερον, ἢ ὡς οἱ βάρβαροι τειχῶν εἰσῆλθασαν ἐντὸς καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἡ πόλις κεχείρωται; »¹⁾ Ἐκ τούτου ἕκαστος ἀνεύρισκε τότε τὰ ἴδια ἀμαρτήματα· «ἕκαστος τὸ ἴδιον παῖσμα ἐπεγίνωσκεν καὶ ὑπὲρ ὧν τῆς ἐντολῆς ἐκτὸς ἀφρόνως ἐπολιτεύσατο, ἐντὸς γενέσθαι τῆς ἀπειλῆς ἐλογίζετο, καὶ τῇ τῶν λυπούντων πείρᾳ τῶν ἡδονῶν ἀποσπώμενος εἰς σῶφρονά βίον μετεκοσμεῖτο καὶ μετερρυθμίζετο». Εἶτα προστίθουσιν· «Ἀλλ' ὅτε ταῦτα παρ' ἡμῶν κατεβάλλετο, ὅτε τῶν ἡμαρτημένων ἑαυ-

¹⁾ Nauck σ. 221. Müller σ. 169. Ἀριστάρχου σ. 38-39.

τοῖς τὸν λογισμὸν ἰστώμεν διαιτητὴν ἀπαρέγκλιτον καὶ τὴν ἐλαττομένην ὡς νικῶσαν ἐφ' ἑαυτοὺς ἐψηφοροῦμεν οἱ διωκόμενοι, ὅτε τὸ θεῖον λιταῖς καὶ ὕμνοις ἐξεκαλούμεθα, ὅτε συντριμμῶ καρδίας τὴν μετάνοιαν προσεφέρομεν, ὅτε χεῖρας πρὸς Θεὸν δι' ὅλης νυκτὸς ἐξαπλοῦντες τῆς αὐτόθεν φιλανθρωπίας ἐδεόμεθα, πάσας ἡμῶν τὰς ἐλπίδας πρὸς αὐτὸν ἀναρτήσαντες, τότε τῆς συμφορᾶς ἐλυτρούμεθα, τότε τῶν περιστοιχισάντων ἡμᾶς κακῶν ἀπαλλαγὴν ἐλαμβάνομεν, τότε τὴν ἀπειλὴν θραυσμένην ἐβλέπομεν, καὶ ἡ ὀργὴ Κυρίου ἀναρπαζομένη ἀφ' ἡμῶν κατεφαίνετο· τοὺς γὰρ ἐχθροὺς ἡμῶν ὑποχωροῦντας ἐθεώμεθα καὶ τὴν ἀπειλουμένην πόλιν εἰς ἀρπαγὴν ἐλευθερουμένην τῆς προνομῆς τότε ποτέ, ἐπειδὴν ἀπάσης βοηθείας ἀπογυμνωθέντες καὶ τῆς ἐξ ἀνθρώπων συμμαχίας ἐξηπορημένοι ἐπὶ ταῖς παρὰ τῆς Μητρὸς τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἐπέχοντες προσδοκίαις ἐψυχάζομεθα, αὐτὴν εἰς παράκλησιν κινοῦντες τοῦ υἱοῦ, αὐτὴν εἰς ἐξιλασμόν τῶν ὀλισθημάτων, ταύτης τὴν παρρησίαν εἰς σωτηρίαν ἐπιδοώμενοι, ταύτης τὴν σκέπην εἰς τεῖχος εὐρεῖν ἀπολιόρκητον, αὐτὴν θραῦσαι τὸ θράσος τῶν βαρβάρων καθικετεύοντες, αὐτὴν κατασπάσαι τὸ φρύαγμα, αὐτὴν τοῦ ἀπηλπικότος λαοῦ προασπίσαι, τοῦ οἰκείου ποιμαντοῦ ὑπερμαχεῖναι· ἥς καὶ τὴν περιβολὴν εἰς ἀναστολὴν μὲν τῶν πολιορκούντων, φυλακὴν δὲ τῶν πολιορκουμένων σὺν ἡμοῖς πᾶσα ἡ πόλις ἐπιφερόμενοι τὰς ἰκεσίας ἐκουσιαζόμεθα, τὴν λιτανείαν ἐποιούμεθα· ἐφ' οἷς ἀφάτῳ φιλανθρωπία μητρικῆς παρρησιασασμένης ἐντεύξεως καὶ τὸ θεῖον ἐπεκλήθη καὶ ὁ θυμὸς ἀπεστράφη, καὶ ἡλέησε Κύριος τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Ὅντως Μητρὸς Θεοῦ περιβολὴ ἡ πάνσεπτος αὕτη στολή. Αὕτη περιεύκλου τὰ τεῖχη καὶ τὰ τῶν πολεμίων ἀρρήτῳ λόγῳ ἐδείκνυτο νῶτα. Ἡ πόλις ταύτην περιεβάλλετο καὶ τὸ χαράκωμα τῶν πολεμίων ὡς ἐκ συνθήματος διελύετο. Αὕτη ταύτην ἐστολίζετο καὶ τῆς ἐλπίδος αὐτῶν, ἐφ' ἧς ἐπωχοῦντο, ἐγυμνοῦτο τὸ πολέμιον· ἅμα γὰρ τὸ τεῖχος ἡ παρθενικὴ στολή περιελήλυθε, καὶ τῆς πολιορκίας οἱ βάρβαροι ἀπειπόντες ἀνεσκευ-

άσαντο καὶ τῆς προσδοκωμένης ἀλώσεως ἐλυτρώθημεν καὶ τῆς ἀδοκῆτου σωτηρίας ἡξιώμεθα». ¹⁾ Τέλος ὁ πατριάρχης ἀναφωνεῖ· «'Ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς ἀπειλῆς ἐρρύσθημεν καὶ τὴν μάχαιραν διεφύγομεν καὶ παρῆλθεν ἡμᾶς ὁ ὀλοθρευτής, τῆς Μητρὸς τοῦ Λόγου τῇ περιβολῇ σκεπασθέντας τε καὶ διασημανθέντας, κοινῇ πάντες σὺν αὐτῇ τῷ ἐξ αὐτῆς τεχθέντι Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν εὐχαριστηρίους ᾠδὰς ἀναμέλψωμεν, πᾶς οἶκος, ὃς τὸ ξίφος διέφυγεν, ἡλικία πᾶσα, γυναῖκες, παῖδες, νέοι καὶ πρεσβῦται· οἷς γὰρ κοινὸς ὁ ὀλεθρος ἐπεκρέματο, οὗτοι κοινὸν τὸν ὕμνον ἐξοσιοῦν καὶ προσάγειν Θεῷ καὶ τῇ τούτου Μητρὶ κεχρεωστήκασιν· κοινῇς ἐλευθερίας ἀπηλαύσαμεν, κοινὴν τὴν εὐχαριστίαν προσοίσωμεν ²⁾ ».

Ταῦτα μαρτυροῦσιν ἅπ' ἑαυτῶν, ὅτι ἐν τῷ χρόνῳ ὁ δεύτερος οὗτος εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ῥώς λόγος ἀπηγγέλλη, ἐγένετο κοινὴ εὐχαριστήριος ἑορτὴ· αὕτη δὲ εἰς ἀνάμνησιν τῆς νέας τῆς Πόλεως σωτηρίας ὤφειλε κατὰ τὸ λειτουργικὸν ἔθος τῶν Βυζαντινῶν νὰ τελεῖται ἐτησίως καθ' ἡν ἡμέραν ἡ λύσις ἐγένετο τῆς πολιορκίας. Ὁ μακαρίτης Κρασνοσέλτζεφ εὐρὼν ἐν τῷ Πατριακῷ συναξαρίῳ τὴν μνηεὶν ἐλεύσεως Σαρακηνῶν καὶ Ῥοῦν τῇ 25^ῃ Ἰουνίου, εἶχεν ὑποθέσει ὅτι τῆς ἡμέρας ταύτης ἡ ἑορτὴ ἔχει ὑπ' ὄψει τοὺς Ῥώς, διότι, ὡς ἐνόμιζε, Ῥοῦν δύνανται νὰ εἶναι ἐξ ἐσφαλμένης ἀναγνώσεως αὐτοὶ οἱ Ῥώς, Σαρακηνοὶ δὲ οἱ καθ' ὧν ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαήλ εἶχεν ἐκστρατεύσει ³⁾. Τὴν γνώμην ταύτην εἶχεν ἀσπασθῆ Χρύσανθος ὁ Λοπαρέβος, ἀλλ' ἄνευ τινὸς δικαιολογίας ⁴⁾· ὁμολογουμένως δὲ εἶναι ἀπαράδεκτος ὡς οὐδαμοῦ δυναμένη νὰ στηριχθῇ. Τὸ Ῥοῦν ἐκεῖνο εἶναι μεμονωμένον ἐν ἐνὶ καὶ μόνῳ τυπικῷ, πλήρει ἄλλως ὄντι παραδόξων ὀνοματικῶν σφαλμάτων, τὰ λοιπὰ δὲ τυπικὰ γινώσκουσι μόνον Σαρακηνοὺς. Ἐκτὸς δὲ τούτου τῆς

¹⁾ Nauck σ. 222—223. Müller σ. 169—170. Ἀριστ. σ. 40—42.

²⁾ Nauck σ. 231. Müller σ. 172. Ἀριστάρχου σ. 55—56.

³⁾ Χρονικά τοῦ παρὰ τῷ Νεορωσικῷ Πανεπιστημίῳ Ἱστοριοφιλολογικοῦ Συλλόγου. Ὁδηγός 1892, σ. 215—217.

⁴⁾ Βυζαντινὰ Χρονικά, 1895, τ. 2, σ. 617, 626—627.

ἐποχῆς τοῦ Μιχαήλ οἱ Ἰσμαηλῖται ἢ Σαρακηνοὶ δὲν ἦλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' εἰς τὴν Καππαδοκίαν. Μνήμη ὅμως λειτουργικῇ τοὺς Ῥώς ὑπ' ὅψει ἔχουσα δύναται νὰ εἶναι μόνη ἡ τῆς 5^{ης} Ἰουνίου, ἥτις ἀορίστως ἀναφέρουσα τὴν λύτρωσιν τῆς Πόλεως ἀπὸ τινος βαρβαρικῆς ἐφόδου περιέχεται ἐν πολυαρίθμοις τυπικοῖς καὶ συναξαρίοις· τὸ δὲ ἐκ τοῦ χρονικοῦ τῶν Βρυξελλῶν κώλυμα, ὅτι ἦλθον οἱ Ῥώς εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 18^ῃ Ἰουνίου τοῦ 860^{ου} ἔτους, αἶρεται μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι τῶν Ῥώς ἡ ἐπιδρομὴ καὶ πολιορκία διήρκεσε πιθανῶς ἐν σχεδὸν ἔτος, ἥτοι ἀπὸ τῆς 18 Ἰουνίου 860 μέχρι τῆς 5 Ἰουνίου 861. Τοῦτο δὲν εἶναι μεμαρτυρημένον, ἀλλὰ δύναται νὰ πιστωθῇ διὰ τριῶν ἀποδείξεων· πρῶτον ἐκ τοῦ λεγομένου χρονικοῦ τοῦ Συμεών, ἐν ᾧ τῶν Ῥώς ἡ ἐφοδος ὁρίζεται τῷ 9^ῳ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ ἔτει, ἡ δὲ τῆς Πόλεως περικύκλωσις ἐν τῷ 10^ῳ ἔτει¹⁾. Ἐντεῦθεν δ' ἔπεται, ὅτι τῶν πολιτῶν οἱ φόβοι ἤρξαντο οὐχὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς καθ' αὐτὸ περικυκλώσεως τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ῥώς ἐν Θράκῃ, Παφλαγονίᾳ, Μυσίᾳ, καὶ ἀπὸ τῆς διασπορᾶς αὐτῶν ἐν τοῖς παραλίοις τοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ· ἐξ ἧς οἱ κάτοικοι τῆς Πόλεως ἠναγκάσθησαν ἐνωρὶς νὰ κλείσωσι τὰς πύλας αὐτῆς. Δευτέραν ἀπόδειξιν περὶ οὕτω μακρᾶς διαρκείας τῆς Ῥωσικῆς ἐφόδου ἔχομεν ἐκ τινος λόγου Γεωργίου τοῦ ἐπὶ Φωτίου χαρτοφύλακος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὕστερον δὲ μητροπολίτου Νικομηδείας. Οὗτος ὁ λόγος ἐξεφωνήθη εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, ἄρα μηνὶ Νοεμβρίῳ τοῦ 860^{ου} ἔτους. Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ὑπάρχει ἡ ἐξῆς φανερὰ νύξις εἰς ἐφοδὸν ἢ πολιορκίαν βαρβαρικὴν. «Στῆσον», λέγει τῇ Θεοτόκῃ ὁ ῥήτωρ, «ταῖς πρεσβείαις σου τοὺς κατὰ τοῦ λαοῦ σου πολέμους· ἐπάμυνον τῇ κραταιᾷ σου δυνάμει τῇ εἰς σὲ πεποιθυῖα ποίμνῃ. Οὐδὲν τῆς σῆς βοηθείας ὀχυρώτατον προβαλλόμεθα τρόπαιον. — Ὅρᾳς πᾶσαν τοῦ ἐπωνύμου λαοῦ τοῦ υἱοῦ σου ἀνηρτημένην εἰς σὲ τὴν ἐλπίδα. Δὸς οὖν ἐπ' ἀγαθοῖς ταύτην

¹⁾ Theoph. contin. σ. 674 Bonn.

ἐκβῆναι τῇ σῇ δυνάμει. Οὐκ ἔστιν ἄλλη τούτῳ καταφυγὴ τῶν συνεχόντων δεινῶν, πλὴν τῆς σῆς ἀπολιορκήτου συμμαχίας. Εἰς σὲ οἱ τούτου κρατοῦντες τὰς τῆς οἰκείας ἐξῆψαν προσδοκίας. Σὲ ἀντὶ πάντων ὄπλον προβάλλονται· σὲ θυρεὸν καὶ θώρακα περι-
κινεῖται· σὲ στέφανον καυχήσεως περιφέρονται· σὲ τῆς οἰκείας βα-
σιλείας ὀχύρωμα ἔθεντο· σοὶ τὰ σκῆπτρα τοῦ κράτους ἐνεχείρι-
σαν. Ἀνάστηθι τοίνυν ἐν δυναστείᾳ μεγάλη πρὸ προσώπου τοῦ
λαοῦ καὶ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ υἱοῦ σου διασκόρπισον, ἵνα τῆς ἀθέου
τούτων ἀπαλλαγέντες μανίας κοινὴν εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν
κροτήσωμεν». ¹⁾ Τρίτη ἀπόδειξις περὶ μακρᾶς διαρκείας τῆς πο-
λιορκίας ὑπάρχει ἐν τῷ δευτέρῳ εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ῥώσ λόγῳ
τοῦ πατριάρχου Φωτίου, λέγοντος ἐκεῖ ταῦτα· «ἄρα μέμνησθε
τοῦ κλόνου καὶ τῶν δακρύων καὶ τῶν ὀλολυγμῶν, εἰς ἃ τότε ἡ
πόλις πᾶσα σὺν ἀπογνώσει τελευταίᾳ κατεφέρετο»; ²⁾ Καὶ πάλιν·
«ἴστε γὰρ ἴστε πάντως ὑπὸ τῆς οἰκείας ἑκάστος ἀναδιδασκόμενος
συνειδήσεως ὡς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ὁ μὲν ἀδικόν τι δεδρακώς
μηκέτι πράσσειν τοῦτο Θεῷ συνετίθετο». ³⁾

Τέλος λυθείσης τῆς πολιορκίας καὶ τῶν διασωθέντων Ῥώσ
ἐπιστρεφάντων εἰς τὰ ἴδια, «μετ' οὐ πολὺ» πρεσβεία αὐτῶν
ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐζήτησε τὴν μεταφύτευσιν τῆς
χριστιανικῆς θρησκείας εἰς Ῥωσίαν, καὶ οὕτως ἔκτοτε οἱ Ῥώσ
ἤρξαντο γινόμενοι χριστιανοί, δεχθέντες ἤδη καὶ ἐπίσκοπον ὑπὸ
τοῦ πατριάρχου χειροτονηθέντα Φωτίου· διὸ καὶ δικαίως οὗτος
ἔτει 866^ω ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῷ κατορθώματι τούτῳ γράφων ἐν τῇ
περιφῆμῳ πρὸς τὰς αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας ἐγκυκλίῳ ταῦτα·
«ἀλλὰ γε δὴ καὶ τὸ παρὰ πολλοῖς πολλάκις θρυλούμενον καὶ εἰς
ὠμότητα καὶ μαιφονίαν πάντας δευτέρους ταττόμενον, τοῦτο δὴ
τὸ καλούμενον τὸ Ῥώσ, οἱ δὴ καὶ κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς,
τοὺς περίξ αὐτῶν δουλωσάμενοι, κάκειθεν ὑπέρογκα φρονηματι-

¹⁾ Migne τ. 100, σ. 1456.

²⁾ Nauck σ. 220. Müller σ. 169. Ἀριστ. σ. 38.

³⁾ Nauck σ. 224. Müller σ. 170. Ἀριστ. σ. 44.

σθέντες, χεῖρας ἀντῆραν· ἀλλ' ὅμως νῦν καὶ οὗτοι τὴν τῶν χριστιανῶν καθαρὰν καὶ ἀκίβδηλον θρησκείαν τῆς ἐλληνικῆς καὶ ἀθέου δόξης, ἐν ᾗ κατεῖχοντο πρότερον, ἀντηλλάξαντο, ἐν ὑπὲρκόων ἑαυτοὺς καὶ προξένων τάξει, ἀντὶ τῆς πρὸ μικροῦ καθ' ἡμῶν ληηλασίας καὶ τοῦ μεγάλου τολμήματος, ἀγαπητῶς ἐγκαταστήσαντες. Καὶ ἐπὶ τοσοῦτον αὐτοὺς ὁ τῆς πίστεως πόθος καὶ ζῆλος ἀνέφλεξε, — ὥστε καὶ ἐπίσκοπον καὶ ποιμένα δεῖξασθαι καὶ τὰ τῶν χριστιανῶν θρησκευματα διὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας ἀσπάζεσθαι » ¹⁾).

Τὸν χριστιανισμὸν ἐδέχθησαν οἱ Ῥῶσοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὀλίγον μετὰ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας, τελευτῶντος τοῦ 861^{ου} ἔτους, ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει· τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἤρκει ὅπως ἐξ ἀβρότητος μὴ γένηται μνεία τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν ὀνόματος ἐν τῷ συναξαρίῳ τῆς 5^{ης} Ἰουνίου, ἀλλ' ἀπλῶς οἱ τέως ὦμοι καὶ εἰδωολάτραι Ῥῶς νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς βάρβαροι. Καὶ ὅντως οὕτω χαρακτηρίζονται ἐν τοῖς παλαιαῖς συναξαρίοις τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· οἷον ἐν τῷ συναξαρίῳ τῶν ἐτῶν 950 - 956· « Καὶ μνήμη τῆς μετὰ φιλάνθρωπίας ἐπενεχθείσης ἡμῖν φοβερᾶς ἀνάγκης ἐν τῇ τῶν Βαρβάρων ἐπιδρομῇ, ὅτε μέλλοντας πάντας διαχειρίζεσθαι καὶ αἰχμαλωσίᾳ παραδίδοσθαι ὁ οἰκτίρμων Θεὸς πρεσβείαις τῆς ἀχράντου Θεοτόκου παρ' ἐλπίδα πᾶσαν ἐλυτρώσατο » ²⁾).

Τέλος ἡ μὲν λύσις τῆς πολιορκίας προὔκალεσε τὴν σύστασιν τῆς λειτουργικῆς ταύτης μνήμης, οἱ δὲ πρὸ τῆς λύσεως ἐπὶ μακρὸν διαρκέσαντες φόβοι καὶ πόλεμοι (860-861) συνέδραμον εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἀκαθίστου καὶ τοῦ ὕμνου αὐτῆς, ὅστις ἔχει ἀναντιρρήτως ὑπ' ὅψει μόνον τὰ ἐκ τῆς ἐφόδου τῶν Ῥῶς παντοῖα δεινά. Τοῦτο ἄλλως δὲν εἶναι καινοφανές, διότι καὶ ἐν τῷ 13^ῳ αἰῶνι ὁ τότε πεπαιδευμένος καὶ πολυμαθὴς αὐτοκράτωρ

¹⁾ Φωτίου ἐπιστολαί, ἐκδ. Βαλέττα, σ. 178.

²⁾ Κώδιξ 40^{ος} τοῦ Σταυροῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ, φύλλ. 160, Πρβλ. Δημητριάδοκι τυπικά, σ. 78. Delehaye, Synaxarium, σ. 729-731.

Θεόδωρος 2^{ος} ὁ Λάσκαρις ἐγίνωσκε τοῦτ' αὐτὸ ὡς ἤδη γνωστὸν πρᾶγμα. Οὗτος εἶναι συγγραφεὺς «λόγου εἰς τὴν ὑπερά-
 γίαν δέσποιναν Θεοτόκον, ὁφείλοντος ἀναγινώσκεσθαι
 ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς ἀκαθίστου»· ἐν ᾧ ῥητῶς λέγει· «Σή-
 μερον ὁ οὐρανὸς χορεύει, τὰ περὶ αὐτὸν δὲ σύστοιχα συνευφραίνε-
 ται, κυκλικῶς οὐ φυσικευόμενα, ἀλλ' ὑπερφυῶς θαυμαζόμενα»
 ἐωράκει γὰρ τὸ πολυσύνθετον ἄθροισμα τῆς κοσμοθεσίας, τῆς
 Θεοτόκου τὰ θαύματα· ἀπεπνίγη ὁ Ῥῶς ἐκ τοῦ πάραυτα, ὁ
 τὸν ῥοῦν κατὰ τῆς Βυζαντίδος κινήσας ποτέ, ὁ τῇ ναυ-
 μαχίᾳ τὰς ἐλπίδας ἀνατεινάμενος, καὶ σέσωσται τὸ τῶν
 εὐσεβῶν ἀσθενὲς τῇ βριαρᾷ χειρὶ τοῦ Θεοῦ, ἡ μήτηρ γὰρ
 τούτου φύλαξ»¹⁾).

Ὡς ἡ ἀκάθιστος ἑορτή, οὕτω καὶ ὁ ὕμνος αὐτῆς δὲν εἶναι
 παλαιότερος τοῦ 860^{ου} ἔτους. Ἄν ᾗθελεν εἶσθαι παλαιότερος
 τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, ἀναμφιβόλως καὶ ὁ ῥυθμὸς καὶ τὸ μέλος
 αὐτοῦ θὰ εὑρίσκε μιμητὰς ἐν τῇ πρὸ τούτου τοῦ αἰῶνος
 ἐποχῇ. Οὐδαμοῦ ἀπηντήθη ὁ ἀκάθιστος ὕμνος ὡς πρότυπον ἐτέ-
 ρου ᾄσματος παλαιότερου τοῦ ἐνάτου αἰῶνος. Ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον
 μόνον ὡς μελικὸν πρότυπον ἐπὶ κεφαλῇς οἰκῶν τοῦ Ῥωμανοῦ²⁾.
 ἀλλ' ἡ ἐνταῦθα δῆλωσις τοῦ «Πρὸς τὸ Ἀγγελος πρωτοστά-
 τῆς» εἶναι προσθήκη ψάλτου ἢ καλλιγράφου καὶ οὐχὶ τοῦ Ῥω-
 manoῦ³⁾. τοῦτο δὲ μόνον ἀποδεικνύει, ὅτι τοῦ ἀκαθίστου οἱ οἰκοὶ
 συνετάχθησαν κατὰ τὴν ῥυθμὸν τῶν εἰρημένων τοῦ Ῥωμανοῦ
 οἰκῶν. Τουναντίον δὲ τοῦ κονδακίου «Τῇ ὑπερμάχῳ στρα-
 τηγῶν» τὸ μέλος καὶ ὁ ῥυθμὸς ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ὡς πρότυπον
 μόνον περὶ τὸ τέλος τοῦ 10^{ου} αἰῶνος ἐν τινὶ ὕμνῳ τοῦ Ἱεροσολύ-
 μων πατριάρχου Ὁρέστου⁴⁾. ὅσοι δὲ ἕτεροι ὕμνοι σφύζονται ὡς

¹⁾ Σωτήρ, 1894, τ. 16, σ. 187.

²⁾ Pitra, *Analecta* τ. 1, σ. 68.

³⁾ Περὶ τῆς ἀσφαλοῦς ταύτης ἀντιλήψεως ὅρα τὸ ἐν τῇ Νέᾳ Ἡμέρᾳ (1902, ἀριθ. 1422, 1423) ἡμέτερον ἄρθρον περὶ τοῦ μελωδοῦ Ἀναστασίου.

⁴⁾ Pitra, *Analecta* τ. 1, σ. 300.

πρότυπον ἔχοντες μελικὸν τὸν ἀκάθιστον, οὗτοι ἀδύνατον εἶναι ν' ἀποδειχθῶσι παλαιότεροι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος¹⁾. Μάταιον ἄρα εἶναι τοῦ λοιποῦ νὰ ζητῶμεν τὸν ποιητὴν τοῦ ἀκαθίστου εἰς προγενεστέρους τοῦ 9^{ου} αἰῶνος χρόνους. Εὐλογώτατον εἶναι νὰ παραδεχώμεθα αὐτὸν ὡς ποιητὴν τοῦ 860^{ου} ἔτους, ἀφοῦ ἤδη γινώσκουμεν θετικῶς, ὅτι συνετάχθη διὰ τὴν ἐν τούτῳ τῷ ἔτει συστάσαν ἀκάθιστον ἐορτὴν· καὶ ἂν θέλωμεν καὶ ποιητοῦ νὰ δώσωμεν ὄνομα τῷ ὕμνῳ, πρὸ παντὸς ἄλλου θὰ προτιμηθῇ βεβαίως τὸ τοῦ πατριάρχου Φωτίου, αὐτοῦ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἀκαθίστου ἐορτῆς· ὅστις ἐπὶ τέλους εἶναι γνωστὸς καὶ ὡς ὕμνογράφος καὶ μελωδὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἀποδεικνύει ἡ μακρὰ σειρὰ τῶν μέχρι σήμερον ἐγνωσμένων αὐτοῦ λειτουργικῶν ὕμνων²⁾. Ἐν ᾧ χρόνῳ ἐποιήθη ὁ ἀκάθιστος ὕμνος, ὁ ὕμνογράφος Ἰωσήφ ἡδύνατο νὰ δρέψῃ τὴν ἐξ αὐτοῦ ποιητικὴν δόξαν, ἐὰν ἔτει 860^{ου} δὲν εὕρισκετο ἐξόριστος εἰς Χερσῶνα. Ἡ ἐκεῖ ἐξορία αὐτοῦ παρετάθη μέχρι τέλους τῆς 1^{ης} τοῦ Φωτίου πατριαρχίας· καὶ ἂν πάλιν ὁ Ἰωσήφ ἐποίησε, καθὰ γνωστόν, κανόνα εἰς τὸν ἀκάθιστον ἁσματικόν, οὗτος ἀναντιρρήτως ἢ ἐπὶ τῆς 2^{ης} τοῦ Ἰγνατίου ἢ ἐπὶ τῆς 2^{ης} τοῦ Φωτίου συνετάχθη πατριαρχίας, οὐχὶ δὲ ἀργότερον τοῦ 883^{ου} ἔτους, ἐν ᾧ

¹⁾ Ὅρα τοὺς τοιοῦτους ὕμνους παρὰ τῷ Pitra, *Analecta*, τ. 1, σ. XXXIX, 263, 612, 613. Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὀρθοδόξοις ἡ τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου ἀπομίμησις ἐθεωρεῖτο βέβηλος, ἢ τοῦλάχιστον οἱ κατὰ τὸ μέλος καὶ τὸν ῥυθμὸν αὐτοῦ συνεταγμένοι πρὸς ἁγίους ἀκάθιστοι δὲν ἐπετρέπετο νὰ ψάλλωνται ἐν τοῖς ναοῖς. Τοῦτο μαθάνομεν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Ἀθηνῶν μητροπολίτου Μιχαὴλ Χωνιώτου, ὅστις πρὸς τινὰ λόγιον ἱατρὸν, τολμήσαντα ν' αὐξήσῃ τὴν λειτουργικὴν ὕμνολογίαν ἁγίου τινὸς δι' ὕμνον ἀκαθίστου, ἔγραψεν αὐτῷ ταῦτα· «Ἄν γὰρ ὡς ἐν παραθύτῳ καὶ σκότῳ νυκτὸς ἀφοσιῶσθαι τῷ ἁγίῳ τὰ τῆς ἐορτῆς βούλει, ὡς ἔγραψας, δι' ἀκαθίστου ὕμνολογίας, φεύγων τὸν καπνὸν κινδυνεύσεις ἐμπεσεῖσθαι πυρὶ, ἔτι δὲ μᾶλλον τοῖς μυησκόποις ὡς καινοτόμος θώσεις λαθὴν· οὐ γὰρ ἂν λάθοι τὰ ὄντα τοῦ φθόνου τὰ τοιαῦτα ἅσματα, κἂν ἂν τῶν νυκτῶν καὶ ὑπὸ χρηραμῶν τινος τερετιζῶνται. Τὴν γὰρ λεγομένην ἀκάθιστον ὕμνωδιάν μόνη τῇ Θεομήτορι καὶ ἅπασι τοῦ ἐνιαυτοῦ ἀρχαία παράδοσις ἀπεκλήρωσε, καὶ οὐδεὶς τῶν φιλεόρτων καὶ φιλοψάλλων ἐφ' οἰαδήποτε μνήμῃ τινὸς τῶν ἁγίων τλῆτην ἀπεμιμήσατο. Οὐκοῦν μηδὲ αὐτὸς σύ, ἵνα μὴ καινοτομίας ὑποστήσῃ γρᾶφῃ». *Μιχ. Χωνιάτου* τ. 2, σ. 265-266, ἐκδ. Σ. Λάμπρου.

²⁾ Ἀ. Π. Κεραμέως *Εἰς ὕμνος τοῦ πατριάρχου Φωτίου*. Ὁδηγός 1900.

αὐτὸς ἀπέθανεν ὁ Ἰωσήφ. Τὸν ἀκάθιστον ὕμνον ἠδύνατο νὰ οἰκειοποιηθῇ καὶ ὁ ὕμνογράφος Σμύρνης μητροπολίτης Μητροφάνης, ἐὰν καὶ οὗτος ἔτει 860^ω δὲν ἦτο μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξόριστος ἐν Χερσῶνι. Ἄλλος ὕμνογράφος, δυνάμενος νὰ ζητήσῃ τὴν ἐκ τοῦ ἀκαθίστου δόξαν, εἶναι ὁ χαρτοφύλαξ Γεώργιος· ἀλλὰ διατί νὰ προτιμηθῇ οὗτος καὶ οὐχὶ ὁ τούτου διδάσκαλος Φώτιος, ὁ τὴν ἀκάθιστον θεσπίσας καὶ διατάξας καὶ περιγράφας, ἀφοῦ δὲ καὶ λεκτικὴ σχέσις ἰκανὴ ὑπάρχει μεταξύ τοῦ ὕμνου καὶ τινῶν τοῦ Φωτίου συγγραφῶν;

Ὁ ἀκάθιστος ὕμνος εἶναι κατ' οὐσίαν ἀπαύγασμα τοῦ πρώτου εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ῥώσ λόγου τοῦ μεγάλου τούτου πατριάρχου, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ καὶ λέξεις ἀνευρίσκονται τοῦ ὕμνου ἰκαναὶ καὶ φανεροὶ εἰς τοῦτον ὑπαινιγμοί. Λόγου χάριν ἀναμιμνήσκειται ὁ Φώτιος, ὅτι κατὰ τὴν ἐν τῷ καιρῷ τῆς πολιορκίας πάννουχον στάσιν ἐψυχαγωγεῖτο σὺν τῷ λαῷ μὲ δεήσεις «εἰς ἐξίλασμον τῶν ὀλισθημάτων» ¹⁾ Πρὸς τοῦτο παραβλήθηται τοῦ ὕμνου ὁ 69^{ος} στίχος· «χαῖρε, παντὸς τοῦ κόσμου ἐξίλασμα». Ὁ πατριάρχης ἐνθυμεῖται, ὅτι τῆς Θεοτόκου τὴν παρρησίαν εἰς σωτηρίαν ἐπεβοᾶτο τότε σὺν τῷ λαῷ ²⁾· ἀλλὰ καὶ ὁ ὕμνος ἐν τῷ 71^ω στίχῳ λέγει· «χαῖρε, θνητῶν πρὸς Θεὸν παρρησία»· ἐν δὲ τῷ 166^ω στίχῳ· «χαῖρε, στολὴ τῶν γυμνῶν παρρησίας». Ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ ἔλεγε τοῖς πολίταις ὁ Φώτιος, ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τῶν δεινῶν ἐδεόμεθα τῆς Θεοτόκου «τὴν σκέπην εἰς τεῖχος εὐρεῖν ἀπολιόρρητον» ³⁾. Καὶ ἐν τῷ ὕμνῳ λέγεται (στίχ. 139)· «χαῖρε, σκέπη τοῦ κόσμου». Ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ παριστᾷ τὴν Θεοτόκον ὁ πατριάρχης «ὡς τεῖχος ἄρρηκτον» ⁴⁾· καὶ ὁ ὕμνος χαρακτηρίζει αὐτὴν ὡς «ἀπόρρητον τεῖχος» (στίχ. 283). Ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ προτρέπων ὁ πατριάρχης τοὺς πολίτας νὰ προσφέρωσι

¹⁾ Nauck σ. 222.

²⁾ Nauck σ. 222.

³⁾ Nauck σ. 222.

⁴⁾ Nauck σ. 225. Müller σ. 170. Ἀριστάρχου σ. 45.

τῇ Θεοτόκῳ ᾠδὰς εὐχαριστηρίους, ἀρύεται καὶ πάλιν ἐκ τοῦ ὕμνου ἑτερά τινα ποιητικὰ ἄνθη. «Εἵπωμεν, λέγει, τῇ Μητρὶ τοῦ Λόγου καὶ γνώμης εὐθύτητι καὶ ψυχῆς καθαρότητι.... Αὐτὴ τὴν σὴν πόλιν, ὡς οἶδας, ὡς βούλει, περίσωσον· ὅπλα σε καὶ τεῖχος καὶ θυρεοὺς καὶ στρατηγὸν αὐτὸν προβαλλόμεθα· αὐτὴ τοῦ λαοῦ σου ὑπερμάχησον»¹⁾. Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τῶρα αὐτάς τὰς πρώτας τοῦ ὕμνου λέξεις, «Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ» καὶ τὸ «χαῖρε τῆς βασιλείας τὸ ἀπόρθητον τεῖχος»; Ἡ πρὸς τὸν ὕμνον λεκτικὴ τοῦ Φωτίου σχέσις εἶναι φανερά καὶ ἐξ ἄλλων αὐτοῦ ἔργων· οὕτως ἐν τῷ εἰς τὴν Ἀγίαν Τριάδα κανόνι ὁ Φώτιος λέγει· «Σὲ προστασίαν καὶ σκέπην καὶ ἐλπίδα καὶ τεῖχος καὶ προσφυγὴν καὶ ἰλασμὸν καὶ λύσιν τῶν δεινῶν εὐρηκό-τες, ἀγνή, διασφζόμεθα».²⁾ Πρὸς ταῦτα παράβαλε τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου στίχ. 65, 69, 139 καὶ 191. Ὁ Φώτιος ἐν τῷ λόγῳ εἰς τὸ γενέσιον τῆς Θεοτόκου λέγει· «Ἡ κλῖμαξ ἡ πρὸς οὐρανοὺς ἀναφέρουσα καταρτίζεται»³⁾, ὁ δὲ ὕμνος· «χαῖρε, κλῖμαξ ἐπουρά-νιε, ἐν ᾗ κατέβη ὁ Θεός» (στίχ. 40). Ἐν τινι στιχηρῷ ὁ Φώτιος λέγει· «χαῖρε τὸ τῶν ἀγγέλων περιβόητον θαῦμα»⁴⁾· ἀλλὰ καὶ ὁ ἀκάθιστος ὕμνος ταῦτά λέγει· «χαῖρε τὸ τῶν ἀγγέλων πολυθρύλη-τον θαῦμα» (στίχ. 42). Καὶ πάλιν ὁ Φώτιος ἐν ἑτέρῳ στιχηρῷ· «χαῖρε, βασιλῆιον κράτος καὶ πύργε ἄσειστε· χαῖρε, πιστῶν ἡ δόξα, ἀνόρθωσις πιπτόντων· χαῖρε ἀγνή, καὶ διαδόλου κατάπτωσις»⁵⁾· ἀλλὰ καὶ ὁ ἀκάθιστος ὕμνος λέγει· «χαῖρε, τῆς ἐκκλησίας ὁ ἀσά-λευτος· πύργος» καὶ «χαῖρε, τῶν πιστῶν ἀναμφίβολον καύχημα» καὶ «χαῖρε, ἀνόρθωσις τῶν ἀνθρώπων· χαῖρε, κατάπτωσις τῶν δαι-μόνων» (στίχ. 132, 133, 183, 282). Ἐν ἑτέρῳ στιχηρῷ ὁ Φώ-τιος λέγει· «χαῖρε, τοῦ Ἀδάμ ἡ ἔγερσις καὶ τῆς Εὐας ἡ λύτρωσις»

1) Nauck σ. 231. Müller σ. 172. Ἀριστάρχου σ. 56.

2) Ἀ. Π. Κεραμέως Φωτίου ποιήματα. Ἐν Πέτρούπολει 1892, σ. 14.

3) Αὐτόν σ. 47. Ἀριστάρχου τ. 2 σ. 343.

4) Θεοτοκάριον Νικοδήμου. Βενετία 1883, σ. 11.

5) Αὐτόν σ. 11.

χαῖρε, μαρτύρων σθένος ἀνίκητον»¹⁾). Καὶ ὁ ὕμνος· «χαῖρε, τοῦ πεσόντος Ἀδάμ ἢ ἀνάκλησις· χαῖρε, τῶν δακρύων τῆς Εὐας ἢ λύτρωσις· χαῖρε, τῶν ἀθλοφόρων τὸ ἀνίκητον θάρσος» (στίχ. 14, 15, 91).

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων παραδειγμάτων, ἅτινα δυνάμεθα καὶ νὰ πολυπλασιάσωμεν, εἶναι, νομίζομεν, ἀρκούντως ἀπτή καὶ ἡ λεκτική καὶ ἡ πνευματική τοῦ Φωτίου πρὸς τὸν ἀκάθιστον ὕμνον σχέσις· διὸ καὶ δυνάμεθα νὰ διαβλέπωμεν ἐν τῷ Φωτίῳ οὐ μόνον τὸν αὐτουργὸν τῆς ἀκαθίστου τελετῆς, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς πιθανότητος καὶ τὸν συνθέτην καὶ τὸν μελιστὴν τοῦ τοσοῦτον πεφημισμένου αὐτῆς ὕμνου. Τέλος ὅμως εἶναι ἀδιάφορον τὸ περὶ τοῦ συντάκτου αὐτοῦ ζήτημα· τὸ σπουδαῖον εἶναι, ὅτι τούτου ὁ συντάκτης τὰ πλείω τῶν πρὸς τὴν Θεοτόκον ἐγκωμίων συνέλεξεν ἐξ ἁσμάτων οὐχὶ παλαιότερων τοῦ ὁγδόου καὶ ἐνάτου αἰῶνος. Ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ δάνεια φανερώτατα ἐξ ὕμνων τῶν ἁγίων Ἀνδρέου Κρήτης, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Θεοφάνους Γραπτοῦ, ἐκ τοῦ εἰς τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου λόγου τοῦ πατριάρχου ἁγίου Ταρασίου, τοῦ καὶ θείου ἐκ πατρὸς τοῦ ὡσαύτως ἁγίου Φωτίου, καὶ πάλιν ἕτερα φανερά ἐξ ἔργων αὐτοῦ τοῦ Φωτίου δάνεια, ὧν τινα ἤδη καὶ παρεθέσαμεν αὐτολεξεῖ. Ὅτι δὲ ὁ ἀκάθιστος ἀναπαριστᾷ μουσεῖον ἢ θέσμην παλαιῶν ἤδη καὶ γνωστῶν ἀνθέων ποιητικῶν, ἀποδεικνύει σαφῶς ἡ ἐξῆς πρόχειρος πολλῶν αὐτοῦ κατ' ἐκλογὴν στίχων ἀντιβολή, μεθ' ἧς καὶ δίδομεν πέρας εἰς τὸ μελέτημα τοῦτο.

Ἀκαθ. στίχ. 14, 15 «χαῖρε τοῦ πεσόντος Ἀδάμ ἢ ἀνάκλησις· χαῖρε τῶν δακρύων τῆς Εὐας ἢ λύτρωσις». Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ, σ. 15. «Παρθένε χαῖρε σεμνή, τοῦ Ἀδάμ ἢ ἀνόρθωσις καὶ τῶν δακρύων τῆς Εὐας ἀπαλλαγὴ». Ὁ αὐτὸς ἐν σελ. 70. «Χαῖρε Ἀδάμ ἢ ἔγερσις καὶ Εὐας τοῦ θρήνου ἀναίρεσις». Θεοστήρικτος Στουδίτης αὐτόθι σ. 45· «χαῖρε Ἀδάμ ἢ ἀνάκλησις καὶ Εὐας ἢ λύτρωσις».

¹⁾ Θεοτοκάριον, σ. 113.

Ἀκαθ. στίχ. 16, 17 «χαῖρε ὕψος δυσανάβατον ἀνθρωπίνους λογισμοῖς· χαῖρε βάθος δυσθεώρητον καὶ ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς». Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ σ. 100· «χαῖρε βάθος ἀμέτρητον· χαῖρε ὕψος ἄρρητον καὶ ἀγγέλοις ἀγνώριστον».

Ἀκαθ. στίχ. 20 «χαῖρε ἀστήρ ἐμφαίνων τὸν ἥλιον». Ἰωάννης Δαμασκηνὸς αὐτόθι σ. 97· «χαῖρε ἀστήρ ἐν τῷ κόσμῳ τὸν ἥλιον ἐμφαίνων».

Ἀκαθ. στίχ. 41 «χαῖρε γέφυρα μετάγουσα τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν». Ἀνδρέας Κρήτης ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ σ. 61· «χαῖρε γέφυρα ζωὴν πρὸς οὐράνιον τοὺς θνητοὺς ἢ μετάγουσα». Ἰωάννης Δαμασκηνὸς αὐτόθι σ. 87· «χαῖρε γέφυρα θνητοὺς ζωὴν πρὸς θείαν μεταγαγοῦσα». Ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ (σ. 14)· «χαῖρε γέφυρα ζωὴν πρὸς τὴν ἀθάνατον βροτοὺς ἐπανάγουσα». Ἀνδρέας πάλιν (σ. 21)· «χαῖρε θεία γέφυρα θνητοὺς μετάγουσα μόνῃ πρὸς ζωὴν τὴν ἀγήρως». Τοῦτο ἐμιμήθη ὁ Θεοφάνης (Θεοτοκ. σ. 51)· «χαῖρε γέφυρα θνητοὺς πρὸς ζωὴν ἢ μετάγουσα». Ὁ Μητροφάνης λαβὼν ὑπ' ὅψει τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ Ἀνδρέου παράδειγμα ἐρρύθμισε τὴν ἐν αὐτῷ ιδέαν οὕτω (σ. 67)· «χαίροις γέφυρα ἢ μετάγουσα ζωὴν πρὸς τὴν ἔνθεον». Ὁ Ἰωσήφ ἐμιμήθη τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ Δαμασκηνοῦ παράδειγμα οὕτω (σ. 7)· «χαῖρε ἢ γέφυρα πάντας πρὸς τὴν ζωὴν ἐπανάγουσα πρεσβείαις σου».

Ἀκαθ. στίχ. 42· «χαῖρε τὸ τῶν ἀγγέλων πολυθρύλητον θαῦμα». Ταράσιος (Migne τ. 98, σ. 1497)· «χαῖρε τῶν ἀσωμάτων τὸ πολυθρύλητον θαῦμα». Ὁ Ταράσιος ἐδανείσθη τὴν ιδέαν ταύτην ἐξ ἄσματος τοῦ Κρήτης Ἀνδρέου (Θεοτοκ. σ. 84)· «χαῖρε τὸ περιβόητον θαῦμα καὶ περίδοξον ἀγγέλων καὶ στήριγμα τῶν βροτῶν» κτλ.

Ἀκαθ. στίχ. 43 «χαῖρε τὸ τῶν δαιμόνων πολυθρήνητον τραῦμα». Ἐσχηματίσθη βοηθεία τῆς ἐξῆς ῥήσεως τοῦ Θεοφάνους (ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ σ. 64)· «δαιμόνων τραῦμα μέγα».

Ἀκαθ. 44 «χαῖρε τὸ φῶς ἄρρήτως γεννήσασα». Ἀνδρέας

ἐνθ. ἀνωτ. σ. 33· «χαῖρε τὸ φῶς ἀρρήτως κυήσασα». Ἰωάννης Δαμασκηνὸς αὐτόθι σ. 87· «χαῖρε ἡ τὸ φῶς ἀπορρήτως ἡμῖν πηγάσασα κόρη». Αὐτόθι πάλιν ὁ αὐτός· «χαῖρε φῶς τὸ ἐκ φωτὸς κυήσασα, τὸ φωτίσαν οἰκουμένην ἅπασαν».

Ἀκαθ. στίχ. 69 «χαῖρε παντὸς τοῦ κόσμου ἐξιλασμα». Ἐλήφθη τοῦτο αὐτολεξεῖ ἐξ ὕμνου τοῦ Κρήτης Ἀνδρέου ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ σ. 84· ὁ δὲ Μητροφάνης (αὐτόθι σ. 49) ἐμιμήθη οὕτω· «παντὸς τοῦ κόσμου χαῖρε ἐξιλασμα».

Ἀκαθ. στίχ. 70 «χαῖρε Θεοῦ πρὸς θνητοὺς εὐδοκία». Μιμησις ἐκ τοῦ Ταρασίου (Migne τ. 98, σ. 1497)· «χαῖρε τοῦ πατρὸς ἡ εὐδοκία».

Ἀκαθ. στίχ. 71 «χαῖρε θνητῶν πρὸς Θεὸν παρρησία». Τοῦτο ἐκ μιμήσεως τοῦ Ἀνδρέου, εἰπόντος ἐν τῷ Θεοτοκ. σ. 84· «χαῖρε βροτῶν πρὸς Θεὸν παρρησία μόνη».

Ἀκαθ. στίχ. 86 «χαῖρε ἀοράτων ἐχθρῶν ἀμυντήριον». Ἐλήφθη σχεδὸν αὐτολεξεῖ ἐξ ᾠδατος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐν τῷ Θεοτοκ. σ. 42. «Χαῖρε τῶν — — — πονηρῶν ἐχθρῶν ἀμυντήριον».

Ἀκαθ. στίχ. 90 «χαῖρε τῶν ἀποστόλων τὸ ἀσίγητον στόμα». Ἐλήφθη αὐτολεξεῖ ἐξ ᾠδατος τοῦ Δαμασκηνοῦ. Θεοτοκ. σ. 97.

Ἀκαθ. στίχ. 91 «χαῖρε τῶν ἀθλοφόρων τὸ ἀνίκητον θάρσος». Ἐλήφθη καὶ τοῦτο ἐξ ᾠδατος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Θεοτοκ. σ. 97. Ὁ αὐτὸς αὐτόθι (σ. 43) ἐρρύθμισε καὶ οὕτω· «τῶν ἀθλοφόρων χαῖρε θάρσος ἄρρηκτον». Τοῦτο δ' ἐμιμήθη ὁ Θεοφάνης ἐν τῷ Θεοτοκ. σ. 77 οὕτω· «χαῖρε βασιλευόντων, ἀγνή, τὸ θάρσος τὸ ἀνίκητον». Τὸν Θεοφάνην ἐμιμήθη ὁ Ἰωσήφ (αὐτόθι σ. 7)· «χαῖρε βασιλευόντων τὸ ἀνίκητον θάρσος».

Ἀκαθ. στίχ. 92 «χαῖρε στερεὸν τῆς πίστεως ἔρεισμα». Πρότυπον τοῦ στίχου τούτου εἶναι τὸ τοῦ Θεοφάνους ἐν τῷ Θεοτοκ. σ. 65· «χαίροις σεμνή καὶ τῆς πίστεως τὸ στερρότατον ἔγερμα». Τὸν στίχον τοῦ ἀκαθίστου ἐμιμήθη Νικόλαος ὁ Κατασκεπηνός. Θεοτοκ. σ. 100· «χαῖρε πιστῶν ἀπόρθητον ἔρεισμα».

Ἀκαθ. στίχ. 93 «χαῖρε λαμπρὸν τῆς χάριτος γνώρισμα». Ἐλήφθη αὐτολεξεῖ ἐξ ἄσματος τοῦ Κρήτης Ἀνδρέου. Θεοτοκ. σ. 84.

Ἀκαθ. στίχ. 108 «χαῖρε ἀστέρος ἀδύτου μήτηρ». Μίμησις ἐκ τοῦ Ἀνδρέου (Θεοτοκ. σ. 85)· «χαῖρε ἄστρον ἄδυτον».

Ἀκαθ. στίχ. 109 «χαῖρε αὐγὴ μυστικῆς ἡμέρας». Ἐκ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐν τῷ Θεοτοκ. σ. 97· «χαῖρε αὐγὴ μυστικῆς καὶ θείας ἡμέρας».

Ἀκαθ. στίχ. 132, 133 «χαῖρε ἀνόρθωσις τῶν ἀνθρώπων· χαῖρε κατάπτωσις τῶν δαιμόνων». Μίμησις ἐκ τοῦ Θεοφάνους ἐν τῷ Θεοτοκ. σ. 79· «χαῖρε δαιμόνων πτώσις καὶ τῶν ἀνθρώπων ἢ ἀνόρθωσις». Τὸ τοῦ ἀκαθίστου «χαῖρε ἀνόρθ. ἀνθρώπων» ἐμιμήθη ὁ Μητροφάνης οὕτω· «χαῖρε βροτῶν ἢ ἀνόρθωσις». Θεοτοκ. σ. 67.

Ἀκαθ. στίχ. 136 «χαῖρε θάλασσα ποντίσασα Φαραὼ τὸν νοητίν». Ἡ ιδέα ἐλήφθη ἐξ ἄσματος τοῦ Θεοφάνους ἐν τῷ Θεοτοκ. σ. 50. «Γλυκεῖα σὺ θάλασσα — — — ἄρδην ἢ βυθίσασα — — — σὺν νοητῷ Φαραώ».

Ἀκαθ. στίχ. 138 «χαῖρε πύρινε στῦλε ὁδηγῶν τοὺς ἐν σκότει». Ἐκ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐν τῷ Θεοτοκ. σ. 97· «χαῖρε πύρινε στῦλε φωτίζων τοὺς ἐν σκότει».

Ἀκαθ. στίχ. 139 «χαῖρε σκέπη τοῦ κόσμου, πλατυτέρα νεφέλης». Ἐλήφθη αὐτολεξεῖ ἐκ τοῦ Δαμασκηνοῦ. Θεοτοκ. σ. 97.

Ἀκαθ. στίχ. 156 «χαῖρε τὸ ἄνθος τῆς ἀφθαρσίας». Ἐκ τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης ἐν τῷ Θεοτοκ. σ. 61· «χαίροις — — — τὸ ἄνθος τῆς ἀφθαρσίας». Τοῦτο ἐμιμήθη καὶ ἡ μοναχὴ Θέκλα· «χαῖρε ἄνθος — — — τῆς ἀφθαρσίας». Θεοτοκ. σ. 23.

Ἀκαθ. σ. 180 «χαῖρε Θεοῦ ἀχωρήτου χώρα». Ἐκ τοῦ ἐπὶ Ταρρασίου πατριάρχου ὑμνογράφου Ἰγνατίου, οὗ τὰ ποιήματα ἐσφαλμένως ἀποδίδονται τῷ πατριάρχῃ Ἰγνατίῳ. Θεοτοκ. σ. 59· «χαῖρε τοῦ ἀχωρήτου Θεοῦ χώρα καὶ γῆ».

Ἀκαθ. στίχ. 183 «χαῖρε τῶν πιστῶν ἀναμφίβολον καύ-

χημα». Ἐκ τοῦ Κρήτης Ἀνδρέου· «χαῖρε τῶν πιστῶν ἀπάντων καύχημα». Θεοτοκ. σ. 21.

Ἀκαθ. στίχ. 187 «χαῖρε ἡ παρθενίαν καὶ λοχεῖα ζευγνύσα». Καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ Ἀνδρέου· «χαίροις ἡ παρθενίαν τε λοχεῖα συζεύξασα». Θεοτοκ. σ. 61.

Ἀκαθ. στίχ. 191 «χαῖρε ἐλπίς ἀγαθῶν αἰωνίων». Ἐξ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ· «χαῖρε σεμνὴ ἐλπίς ἀγαθῶν αἰωνίων». Θεοτοκ. σ. 97.

Ἀκαθ. στίχ. 228, 229 «χαῖρε ἡ στήλη τῆς παρθενίας· χαῖρε ἡ πύλη τῆς σωτηρίας». Ἐκ τοῦ Δαμασκηνοῦ· «χαῖρε πύλη νοητῆ· χαῖρε ἡ στήλη τῆς παρθενίας». Θεοτοκ. σ. 87.

Ἀκαθ. στίχ. 254 «χαῖρε ἀστραπὴ τὰς ψυχὰς καταλάμπουσα». Μίμησις ἐκ τοῦ Ταρασίου (Migne τ. 97, σ. 1500)· «χαῖρε ἀστραπὴ ἡ τὰς ὄψεις τῶν πιστῶν ἡρέμα καταυγάζουσα».

Ἀκαθ. στίχ. 280 «χαῖρε τίμιον διάδημα βασιλέων εὐσεβῶν». Ἐκ τοῦ Δαμασκηνοῦ· «χαῖρε τίμιον διάδημα βασιλέων» καὶ «χαῖρε βασιλέων εὐσεβούντων διάδημα τίμιον». Θεοτοκ. σ. 13 καὶ 87. Ἀνδρέας Κρήτης αὐτόθι σ. 61· «χαῖρε ἀνάκτων — — — διάδημα τίμιον».

Ἀκαθ. στίχ. 281 «χαῖρε καύχημα σεβάσμιον ἱερέων εὐλαβῶν». Καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ Δαμασκηνοῦ· «χαῖρε καύχημα σεβάσμιον ἱερέων». Θεοτοκ. σ. 87.

Ἀκαθ. στίχ. 282 «χαῖρε τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἀσάλευτος πύργος». Ἐκ τοῦ Δαμασκηνοῦ· «παντάνασσα χαῖρε Μαρία, τῆς Ἐκκλησίας ὁ πύργος ὁ ἀσάλευτος». Θεοτοκ. σελ. 87.

Ἀκαθ. στίχ. 283 «χαῖρε τῆς βασιλείας τὸ ἀπόρθητον τεῖχος». Καὶ τοῦτο ἐξ ἄσματος τοῦ Δαμασκηνοῦ· «ἀκήρατε χαῖρε παρθένε, τῆς βασιλείας τὸ τεῖχος τὸ ἀπόρθητον». Θεοτοκ. σελ. 87.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α'.

Ο ΧΡΟΝΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΒΙΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΦΩΤΙΟΥ
(Οὐχὶ τῷ 898, ἀλλὰ τῷ 897^ω ἔτει)

Κοινῶς ἐπιστεύετο πρότερον, ὅτι ὁ ἐν ἀγίοις πατριάρχης Φώτιος εἶχεν ἀποβιώσει τῷ 894^ω ἔτει· ἀλλ' ὁ χρόνος οὗτος ἦτον ἐσφαλμένος. Νύξιν πρὸς τοῦτο ἔδωκεν ὁ σοφὸς ἱστορικὸς A. Lapôtre, ὅστις, ζητήσας νὰ προσδιορίσῃ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου ἀκριβέστερον, ὥρισεν αὐτὸν τῷ 898^ω ἔτει μὲ τὴν βοήθειαν δύο ἐλληνικῶν μαρτυριῶν¹⁾. Αἱ μαρτυρίαι ὅμως αὗται βατανιζόμεναι λογικῶς δὲν ἀποδεικνύουσι τὴν ἀκρίβειαν τοῦ προσδιορισθέντος ὑπὸ τοῦ Lapôtre χρόνου, ἀλλ' οὔτε καὶ δύνανται νὰ ἔχωσιν τινὰ σχέσιν πρὸς τὸ οὕτως ἀμφισβητούμενον ἔτος τῆς θανῆς τοῦ Φωτίου. Το ἀκριβὲς ἔτος τῆς θανῆς αὐτοῦ διακρίνεται μόνον ἐν ἐπιστολῇ τινὶ κεκολοβωμένῃ καὶ νενοθευμένῃ τοῦ Ῥώμης ἐπισκόπου Ἰωάννου τοῦ ἐννάτου, καὶ καθὼς ἀλλαγῶν ἀπεδείχθη, ἐξάγεται ἐκ ταύτης ἀρκούντως σαφῶς τὸ 897^{ον} ἔτος²⁾. Οὕτως ἠσθάνθημεν ἡμεῖς, ὅτι ὁ Lapôtre ἦτο μόνον ἐγγὺς τῆς ἀληθείας· δυνάμεθα μάλιστα πρὸς τιμὴν αὐτοῦ νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἤθελεν αὐτὸ τοῦτο νὰ ὀρίσῃ τὸ ἔτος, καὶ ἂν δὲν ἐπέμεινεν εἰς αὐτό, βεβαίως δὲν θὰ φανῇ παράδοξον τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις, ἐπὶ τὴν ἀναλογισθῶσιν ὅτι ὁ Lapôtre μέλος ὦν τῆς ἐταιρείας τῶν Ἰησουϊτῶν, εἶναι

¹⁾ A. Lapôtre ἐν ταῖς Etudes religieuses, 1874, τ. 53, σ. 253 κέ.

²⁾ "Opa Byzantinische Zeitschrift. τ. 8, σ. 649—660.

ὕποχρεωμένος ἀληθείας τινὰς δυσαρέστους ταῖς προλήψεσι τῶν
δυτικῶν νὰ παρέρχηται. Ἀληθὲς λόγου χάριν εἶναι, ὅτι τὸ ῥηθὲν
τοῦ πάπα Ἰωάννου γράμμα μαρτυρεῖ σαφῶς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ
Φωτίου ἐν Ῥώμῃ ὡς πατριάρχου κανονικοῦ· ἀλλ' οἱ δυτικοὶ τῆς
παλαιᾶς ἐποχῆς καὶ τῆς νῦν δὲν θέλουσι νὰ παραδεχθῶσι τοῦτο·
διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ ῥηθὲν γράμμα ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν συνό-
δων ἐκδίδουσι μὲ στερεότυπον ἐρμηνείαν, δι' ἧς ἐπιζητοῦσι νὰ
καλύψωσι τὴν περὶ ἀναγνώρισεως τοῦ Φωτίου ἐν Ῥώμῃ δυσάρε-
στον αὐτοῖς ἀλήθειαν. Πᾶς λοιπὸν δυτικός, μάλιστα δὲ κληρικός,
ὕποχρεωμένος εἶναι νὰ παραδέχηται ὅ,τι λέγει τοῦ γράμματος ἡ
τυπικὴ ἐρμηνεία καὶ οὐχὶ ὅτι αὐτὸ φανερῶνει τὸ γράμμα. Ἐκ τοῦ-
του ὁ Lapōtre διέκρινε μὲν (ὡς ὑποθέτομεν) ἐν τῷ γράμματι
τοῦ Ἰωάννου τὸν ἀληθῆ τῆς θανῆς τοῦ Φωτίου χρόνον, ἀλλ'
ἐπειδὴ αὐτοῦ τοῦ γράμματος ἡ χρῆσις καὶ δικαία ἐρμηνεία ἤθελε
προξενήσῃ αὐτῷ παρατηρήσεις ἀλλαχόθεν, ἠναγκάσθη ἄκων νὰ
μεταβάλλῃ τὸ ἔτος 897 εἰς 898, καὶ εἰς δικαιολογίαν αὐτοῦ νὰ
ὑποδείξῃ πηγὰς, αἵτινες μόνον διὰ παρερμηνείας ἠδύναντο νὰ θεω-
ρηθῶσιν ἀσφαλεῖς ἐν τῷ περὶ τοῦ χρόνου τῆς θανῆς τοῦ Φωτίου
ζητήματι.

Ὅπως δὲ ποτε τὸ 897^{ον} ἔτος εἶναι ἀσφαλὲς καὶ τοῦ λοιποῦ τοῦτο
καὶ μόνον ὀφείλομεν νὰ παραδεχώμεθα, ὅποταν πρόκειται νὰ ὀρί-
ζωμεν χρονικῶς τὸν θάνατον τοῦ Φωτίου, τὸ δ' ἕτερον 898^{ον} ἔτος,
ὑπερ ἧδὴ ἐδέχθησαν τινὲς ἐκ τοῦ Lapōtre ἀνεξελέγκτως, ν' ἀπορί-
πτωμεν ὡς ἀνακριβές. Καὶ ἂν ἐπανερχώμεθα εἰς τὸ αὐτὸ θέμα, τὴν
ἀφορμὴν ἔδωκεν ὁ σοφὸς τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Φωτίου ἐκδότης Ἀρι-
στάρχης, ὁ τελευταῖος αὐτοῦ τοῦ Φωτίου βιογράφος, ὅστις ἐδέχθη
ἐπίσης τὸ 898^{ον} ἔτος τοῦ Lapōtre, τὸ δὲ ἡμέτερον 897^{ον} παρέ-
πεμψεν ἀποδοκιμαστικῶς εἰς ἰδίαν ὑποσημείωσιν¹⁾. Καὶ δικαιο-
λογίαν μὲν οὐδεμίαν προέβαλεν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐβασίσθη εἰς τὰς
πηγὰς τοῦ Lapōtre, αἵτινες οὔτε παραδεκταὶ εἶναι, ἀλλ' οὔτε
καὶ θὰ γενῶσι ποτὲ δεκταὶ παρὰ συγγραφεῦσιν εἰλικρινέσιν, ὡς θ'

¹⁾ Φωτίου λόγοι καὶ ὁμιλίαι, τ. 1, σ. ρνδ'.

ἀποδείξη προῖων ἐνταῦθα ὁ λόγος. Ὁ Ἀριστάρχης εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Lapôtre προσέθηκε δύο μόνον παρατηρήσεις του. Ἡ πρώτη ἔχει οὕτω « διὰ τῶν ἐκ Ῥώμης ἀγγελιοφόρων μετὰ φρίκης ἐμάν-
θηνεν ὁ Φώτιος περὶ τὸν Ἰούνιον 897, ὅτι ὁ τὸν Βονιφάτιον διαδε-
χθεὶς Στέφανος ὁ 6^{ος} εἶχεν ἐκθάψει κατὰ Μάρτιον 897 τὸ τοῦ
Φορμόσου πτώμα καὶ ἐκρίψει αὐτὸ εἰς τὸν Τίβεριν »¹⁾. Ἀλλ' ἡ
παρατήρησις αὕτη εἶναι μακρὰν τῆς ἀληθείας· πρῶτον εἶναι παν-
τάπασιν ἄγνωστον ἐκ τῆς ἱστορίας πότε τὸ πτώμα τοῦ Φορμόσου
ἐξέθαψεν ὁ Στέφανος· ἐπομένως ὁ Μάρτιος τοῦ Ἀριστάρχου μὴν
εἶναι ἀναπόδεικτος· δεύτερον, ἡ περὶ τὸ πτώμα τοῦ Φορμόσου
πρᾶξις τοῦ Στεφάνου, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὴν γενομένην αὐτῷ
τούτῳ τῷ Στεφάνῳ ἀδικίαν ὑπὸ τοῦ Φορμόσου, πρέπει νὰ ὑπο-
τεθῇ μία τῶν πρώτων τῆς παπυσύνης τοῦ Στεφάνου, καὶ ἐπειδὴ
ὁ Στέφανος ἀνῆλθε τὸν παπικὸν θρόνον τῷ Ἀπριλίῳ τοῦ 896 (οὐχὶ
δὲ τῷ Ἰουνίῳ τοῦ 897, ὡς ἐθέλει ὁ Ἀριστάρχης), ἡ συνοδικὴ τοῦ
πτώματος τοῦ Φορμόσου δίκη καὶ καταδίκη ἡδύνατο νὰ συμβῇ μόνον
ἐν τῇ διαρκείᾳ τοῦ 896^{ου} ἔτους, ὅπερ ἄχρις οὗ λήξῃ εἶχεν ἔμπρο-
σθὲν του ἐννέα ἄλλους μῆνας· δὲν δύναται ἄρα νὰ ἀληθεύῃ ἡ παρὰ
τῷ Ἀριστάρχῃ μεταπήδησις τῆς πράξεως τοῦ Στεφάνου εἰς τὸ
897^{ον} ἔτος· τρίτον δὲ καὶ τελευταῖον, εἶναι παντελῶς ἀμάρτυρον
ἐκ τῆς ἱστορίας, ὅτι ὁ Φώτιος ἢ ἔμαθεν ἢ ἤκουσεν ἐν τοῖς πέριξ
τοῦ Βυζαντίου τὴν οἰκτρὰν ἐν Ῥώμῃ τιμωρίαν τοῦ πτώματος τοῦ
Φορμόσου· ὥστε οὐδ' ὁ παρὰ τῷ Ἀριστάρχῃ Ἰούνιος τοῦ 897
εἶναι παραδεκτός.

Ἡ δευτέρα τοῦ Ἀριστάρχου παρατήρησις ἔχει κατὰ λέξιν οὕ-
τως· « Ἀποῦ δὲ γεγονὸς γνωρισθὲν τῷ Φωτίῳ περὶ τὸν Ἰούνιον
897 μνημονεύεται ἐν τῇ Μυσταγωγίᾳ, ἃρα συνέταξεν ὁ (Φώ-
τιος) νέαν ταύτης διασκευὴν περὶ τὸν Αὐγούστον 897, ἣν ἄγγλω
τινὶ ἐπισκόπῳ ἀπέστειλεν »²⁾. Τοῦτον δὲ τὸν ἐπίσκοπον ὀνομάζει
Βέδαν ὁ Ἀριστάρχης· ἀλλ' ἡ περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς Μυσταγωγίας

¹⁾ Αὐτόθι σ. ρμθ'—ρν'.

²⁾ Αὐτόθι σ. ρνα'.

τοῦ Φωτίου παρατήρησις τοῦ δὲν εἶναι παραδεκτὴ διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους· α') τὸ περὶ τὸν Φόρμωσον γεγὸνός οὐδόλως μνημονεύεται ἐν τῇ Μυσταγωγίᾳ τοῦ Φωτίου· ἐπομένως ὁ Ἀριστάρχης ἐγένετο ἐνταῦθα ἀπλῶς ἡχώ τοῦ Lapōtre, ὅστις ἐκ παρερμηνείας ἐνόμισεν ὅτι ὠρισμένον τι χωρίον τῆς Μυσταγωγίας ἀναφέρεται εἰς τὸν Φόρμωσον· β') δὲν εἶναι ἀληθὲς οὐδὲ δύναται ποτὲ νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι ὁ Φώτιος διεσκεύασε δευτέραν τῆς Μυσταγωγίας τοῦ ἐκδόσιν· ἢ τῆς ἀνυπάρκτου ἄρα ταιαύτης ἐκδόσεως μνηολογία τοῦ Ἀριστάρχου, ὅτι δηλαδὴ τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἢ διασκευῇ ἐγένετο « περὶ τὸν Αὐγουστον τοῦ 897 », εἶναι ἐπίσης ἀβάσιμος ἡ μᾶλλον ἀπόρροια ἐσφαλμένου χρονολογικοῦ συστήματος, ὅπερ ὁ τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Φωτίου ἐκδότης ἐφαρμόζει ἐν τῷ διτόμῳ πονήματί του. Μέχρι τοῦδε ἐγινώσκετο καὶ γινώσκεται μία καὶ μόνη τοῦ Φωτίου Μυσταγωγία, ἣτις περιελθούσα ἄχρις ἡμῶν ὑπὸ τύπον ἐπιστολιμαίας διατριβῆς εἶχεν ἀποσταλῇ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ὡς μαρτυρεῖ ἐν ἀντίγραφον¹⁾, « τῷ ὁσιωτάτῳ εὐλαβεστάτῳ ἐπισκόπῳ Βέδᾳ »· ἀλλ' ἢ ἐν τῷ αὐτῷ ἀντιγράφῳ ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ ὡσαύτως, ὅτι ἡ Μυσταγωγία καὶ συνεγράφη καὶ ἀπεστάλη τῷ Βέδᾳ· τούτῳ ὅτε ὁ Φώτιος ἦτον ἐνεργὸς ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἐπομένως δὲ πρὸ τοῦ 887^{ου} ἔτους. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀνάληθες ἐξ αὐτοῦ τοῦ κειμένου τῆς Μυσταγωγίας, ἐπόμενον ὅτι τοῦ εἰρημένου ἀντιγράφου ἢ ἐπιγραφῇ εἶναι παντελῶς ἀναξιόπιστος· οὕτω δὲ καὶ ὁ ἐν αὐτῇ Βέδας εἶναι πρόσωπον, ὅπερ ἐφεῦρεν οὐχὶ ὁ τῆς Μυσταγωγίας συγγραφεύς, ἀλλ' ὁ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς συντάκτης· ἄλλως τε καθ' ἕτερον ἀντίγραφον, ὅπερ εἶχεν ἀνὰ χεῖρας ἐν τῷ 13^ῳ αἰῶνι ὁ πατριάρχης Ἰωάννης ὁ Βέκκος, ἡ Μυσταγωγία εἶχεν ἀποσταλῇ ὑπὸ τοῦ Φωτίου πρὸς τινὰ Εὐσέβιον²⁾· πρὸς τοῦτον δὲ τὸν Εὐσέβιον εὔρεν αὐτὴν ἐπιγεγραμμένην καὶ ἕτερος ἀνώνυμος, ἴσως αὐτὸς ὁ Βέκκος,

¹⁾ Φωτίου λόγος περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος μυσταγωγίας. Ἐκδ. Hergenrother. Ratisbonae 1857, σελ. VIII.

²⁾ Migne, Patrol. graec. τ.141, σ. 328.

δοστις χαρακτηρίζει τὸν εἰρημένον Εὐσέβιον ὡς φιλόσοφον¹⁾. ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ περὶ τούτου οὐδὲν λέγει τὸ κείμενον τῆς Μυσταγωγίας, εὐλογον εἶναι νὰ παραδεχώμεθα, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός, πρὸς ὃν αὕτη ἀπεστάλη, εἶναι πρὸς τὸ παρὸν ἄγνωστον. Ὁ Φώτιος λέγει αὐτὸν ἀπλῶς οὕτως· « ἄνθρωπε », ἢ « ἀνδρῶν ἐμοὶ σεβασμιώτατε καὶ φιλομαθέστατε »²⁾.

Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε εἰρημένων ἀπεδείχθη βεβαίως ἀρκούντως ὅτι ἀμφότεραι τοῦ ἐκδότου τῶν φωτιακῶν ὁμιλιῶν αἱ παρατηρήσεις οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἀπέθανεν ὁ Φώτιος· ὥστε μένει γυμνή ἡ τοῦ Lapôtre γνώμη ὑπὲρ τοῦ 898^{ου} ἔτους, ὅπερ αὐτός, ὡς λέγει, εὑρεν ἐκ τῆς συσχετίσεως δύο καὶ μόνων ἐλληνικῶν μαρτυριῶν. Ἰδωμεν δὲ τώρα, ἂν αἱ εἰρημέναι μαρτυρίαι ἔχουσι σχέσιν τινὰ πρὸς τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ Φωτίου.

Ἡ πρώτη μαρτυρία τοῦ Lapôtre πηγάζει ἐξ ἀνωνύμου διατριβῆς περὶ τοῦ πότε ἀπεσπάσθησαν οἱ Λατῖνοι ἐκ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ διατριβὴ αὕτη φέρεται ἐν τοῖς ἀντιγράφοις κατὰ διαφόρους συντάξεις καὶ διασκευάς· ἡ δὲ πρώτη καὶ νῦν ἄγνωστος αὐτῆς σύνταξις νομίζεται μὲν ὑπὸ τοῦ Lapôtre γεγραμμένη ἐν τῷ 11^ῳ αἰῶνι, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπόθεσις καὶ τὰ χειρόγραφα τῶν γνωστῶν συντάξεων ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἐγένετο περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 13^{ου} αἰῶνος³⁾. Ἐν μίᾳ λοιπὸν τῶν συντάξεων τούτων ὁ Lapôtre ἀνέγνω ταῦτα· « Μέχρι δὲ καὶ Ἀδριανοῦ καὶ Στεφάνου τῶν προέδρων Ῥώμης ὁμοφρονούντων τοῖς λοιποῖς πατριάρχαις, Φόρμωσός τις πάπας Ῥώμης γενόμενος — — — ἀπέστειλε μὲν καὶ αὐτὸς τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἀγίου συμβόλου ὡς καὶ οἱ πρὸ

¹⁾ Hergenröther ἐνθ. ἀνωτ. σ. XXVII.

²⁾ Μυσταγωγίας § 94 καὶ 96.

³⁾ Τρεῖς συντάξεις ἀνωνύμους ἐξέδωκεν ὁ Hergenröther (*Monumenta graeca ad Photium pertinentia*. Ratisbonae 1869, σ. 154—181), μίαν ἐτέραν ὁ μοναχὸς Ἀλέξανδρος Λαυριώτης (Ἐκκλησ. Ἀλήθεια, 1896, τ. 16, σ. 118—119) καὶ τετάρτην ὁ Σακκελίω, ἥτις ἀποδίδεται Ἐπιφανίῳ ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως. Ὅρα Πατριαρχῆς βιβλιοθήκης σ. 193—195.

αὐτοῦ πάπαι, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ μόνου ἐκπορεύεσθαι γράφων τὸ πανάγιον πνεῦμα, πρὸς τοὺς τέσσαρας πατριάρχας, ὑπούλως δὲ ἐδίδασκεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ τὴν λύμανσιν τῶν τοιούτων αἰρεσιωτῶν»¹⁾. Τὰ περὶ Φορμόσου λεγόμενα ἐνταῦθα μὴ ἐπιβεβαιούμενα ἀλλαχόθεν, εἶναι ἀπόρροια παρερμηνείας λόγων τοῦ Φωτίου ἐν τῇ Μυσταγωγίᾳ· ἥτις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ συντάκτου τῆς ἡδὴ ρηθείσης διατριβῆς, καὶ τοῦτο ἐξ ἀγνοίας τῆς τῶν παπῶν σειρᾶς καὶ ἐξ ἰδίας αὐτοῦ τοῦ συντάκτου ἀπροσεξίας εἰς τὸν τόπον ἐν ᾧ κεῖται τὸ χωρίον τοῦ Φωτίου περὶ τινος πάπα λυμαντῆρος ἐξ ὑπουλότητος τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως· ὃ τι δηλαδὴ ἀποδίδει τῷ Φορμόσῳ ὁ συντάκτης οὗτος, εἶναι ἀπαύγασμα ἰδίας αὐτοῦ συμπερασματικῆς κρίσεως οὐσιωδῶς ἐσφαλμένης, ὡς θέλει ἀποδειχθῇ κατωτέρω.

Ὁ Lapôtre γινώσκει ἀναμφιδόλως τὴν περὶ Φορμόσου ψευδολογίαν τοῦ εἰρημένου συντάκτου· χαρίζεται ὁμῶς αὐτῷ διὰ ν' ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Φωτίου ἐν τῷ 898^ω ἔτει. Πρὸς τοῦτο λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ ρηθὲν τῆς Μυσταγωγίας χωρίον, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τινος πάπα τιμωρουμένου διὰ τὴν περὶ πνεύματος ἁγίου ὑπουλὸν αἰρετικὴν αὐτοῦ γνώμην, καὶ σχετίζει τοῦτο πρὸς ἃ λέγει περὶ Φορμόσου τῆς ἡδὴ μνημονευθείσης διατριβῆς ὁ ἀνώνυμος συντάκτης. Κατὰ τὸν Lapôtre ἄρα τοῦ Φορμόσου ἡ τιμωρία προεκλήθη οὐχὶ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν, ἀλλὰ διὰ γνώμην πνευματομάχου αἰρέσεως· ἐντεῦθεν ἔπεται κατ' αὐτόν, ὅτι ὁ Φώτιος ἐγνώρισεν ἡδὴ τὴν τιμωρίαν ταύτην· ἄρα ἔζη οὗτος ἐν τῷ χρόνῳ αὐτῆς, ἥτοι ἔτει 896^ω, καὶ ἐπειδὴ μνημονεύει αὐτὴν ἐν τῇ Μυσταγωγίᾳ, ἄρα συνεγράφη κατὰ πιθανότητα ἡ Μυσταγωγία ἔτει 897^ω. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν δὲν ὑπάρχει ἄλλη τις εἰδησις περὶ Φωτίου μεταγενεστέρα τοῦ ἔτους τούτου, ἄρα τοῦ Φωτίου ὁ θάνατος ἐπῆλθε τῷ 898^ω ἔτει. Τοιοῦτος εἶναι τοῦ Lapôtre ὁ περὶ τοῦ ἔτους τούτου ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς²⁾.

¹⁾ Hergenröther, Monumenta, σ. 160, 167—168, 179.

²⁾ Πρὸς. A. Lapôtre. L' Europe et le Saint-Siège à l' époque Carolingienne, τ. 1, σ. 69.

Πρέπει όμως ἀληθῶς νὰ παραδεχθῇ τις, ὅτι ἐν τῷ περὶ τοῦ χρόνου τούτου ζητήματι ὁ Lapôtre δὲν σπουδαιολογεῖ, ἀλλὰ θέτει ἑαυτὸν εἰς ψευδῇ θέσιν δι' οὓς ἴσως εἶπομεν ἤδη λόγους ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀνὰ χειρας διατριβῆς. Αὐτὸς ὁ Lapôtre γινώσκει τὴν κατὰ Φορμόσου δικογραφίαν· ἐπομένως γινώσκει κάλλιστα ὅτι τὸ πτώμα τοῦ Φορμόσου δὲν ἐτιμωρήθη διὰ τινὰ τοῦ Φορμόσου τούτου κακοδοξίαν, ἀλλὰ δι' ἄλλας τινὰς γνωστὰς αἰτίας, καὶ διότι παραβὰς οὗτος τὰς κατ' αὐτοῦ ποινὰς τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ 8^{ου} ἤρπασεν, ἀφωρισμένος ὢν καὶ καθηρημένος, ἐπιβατικῶς τὸν παπικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον. Τῶν αἰτίων λοιπὸν τῆς τιμωρίας ὄντων γνωστῶν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πορισθῶμεν σχετικόν τι πρὸς ταῦτα ἐκ τῶν λόγων τοῦ ἀνωνύμου συγγραφέως καὶ τῆς Μυσταγωγίας τοῦ Φωτίου.

Ἄλλως αὐτὴ ἡ Μυσταγωγία ἄλλο τι λέγει καὶ οὐχὶ ὅ τι διέκρινεν ἐν αὐτῇ ὁ Lapôtre. Ὁ Φώτιος λέγει ἐν τῇ Μυσταγωγίᾳ ταῦτα· «Εἰ δέ τις μετ' ἐκείνους γλώσση δολερὰ καὶ τί μὴ πλαττομένη (οὐ γὰρ ἐθάρρει γυμνῇ τῇ κεφαλῇ πρὸς τὰ κάλλιστα καὶ θεοφιλέστατα παρατάττεσθαι, ἀλλ' οὐδὲ τὸ φρικτὸν τῆς πίστεως ἀνὰ χειλέων ἀπάντων περιφέρεσθαι, προκάλυμμα τῆς γνώμης θέμενος) τὸ ῥηθὲν θεοσεβέστατον καὶ ὠφελιμώτατον ἔργον τῶν Ἐκκλησιῶν περιέχειρέ τε καὶ ἐλυμήνατο (οὐκ ἐμὸν γὰρ ὀνόματι τὰς παλαμναίας πράξεις διεξιέναι), αὐτὸς ἂν εἰδείη, μᾶλλον δὲ πικρῶς οἶδεν ἤδη καὶ ἀθλίως τὴν δίκην ἐκεῖθεν εἰσπραττόμενος τῆς ὑφ' αὐτοῦ τόλμης· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν (σιγᾷ γὰρ καὶ αὐτὸς, εἰ καὶ μὴ ἐκὼν) εἰς τὸ τῆς σιγῆς ἀπερρίφθω χωρίον»¹⁾.

Ἐδῶ πρόκειται περὶ τινος ἀνωνύμου πάπα. Ὁ Lapôtre, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ ὁ Ἀριστάρχης, διέκρινεν ἐν ταῖς λέξεσι «πικρῶς οἶδεν ἤδη καὶ ἀθλίως τὴν δίκην ἐκεῖθεν εἰσπραττόμενος τῆς ὑφ' αὐτοῦ τόλμης» ὑπαινιγμὸν εἰς τὴν ἀπεχθὴ τοῦ Φορμόσου τιμωρίαν. Τοιοῦτος ὅμως ὑπαινιγμὸς δὲν ὑπάρχει, διότι φανερῶς ὁ Lapôtre παρερμηνεύει τοὺς λόγους τοῦ Φωτίου. Τὸ ἐκεῖθεν δὲν σημαίνει

¹⁾ Μυσταγωγ. § 88, σ. 97 Herg.

τὸ ἐκ Ῥώμης ἢ τὸ ἐκ τοῦ πάπα Στεφάνου, ἀλλὰ τὸ ἄνωθεν, ἥτοι τὸ ἐκ Θεοῦ, τὸ δὲ εἰσπραττόμενος οὐχὶ τὸ ἅπαξ εἰσπραξάμενος ἢ τὸ εἰσεπράξατο, ἀλλὰ τὸ διαρκῶς εἰσπράττεται. Πιστεύει λοιπὸν ὁ Φώτιος, ὅτι εἰς τις πάπας ἀποθανόντων τιμωρεῖται ἤδη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ « πικρῶς καὶ ἀθλίως »· καὶ διατὶ οὕτω τιμωρεῖται; διὰ τὴν ὑφαλον αὐτοῦ τόλμην ἐν τῇ γηίνῃ ζωῇ. Καὶ τίς ἡ τόλμη; ὅτι « δολερᾶ γνώμη » ἠνέχθη τὴν αἵρεσιν, ἣτις διδάσκει τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπόρευσιν οὐ μόνον ἐκ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐξ υἱοῦ· ἄρα περιέχειρε παπείων καὶ ἐλυμήνατο τὸ κοινὸν τῶν Ἐκκλησιῶν σύμβολον τῆς πίστεως, ἐπομένως δὲ ἐβλασφήμησεν εἰς αὐτὸ τὸ ἅγιον πνεῦμα. Ὁ τοιαῦτα πράξας εἶναι, κατὰ τὸν Σωτῆρα, αἰτίος αἰωνίου τιμωρίας· ἄρα εἰσπράττεται καὶ μετὰ τὴν ἀκούσιον αὐτοῦ σιγήν, ἥτοι μετὰ θάνατον, πικράν καὶ ἀθλίαν δίκην. « Τῷ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἄφεθήσεται » εἶπεν ὁ Χριστός (Λουκᾶ ιβ', 40). Καὶ πάλιν· « πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἄρεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ πνεύματος βλασφημία οὐκ ἄρεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· καὶ ὅς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἄφεθήσεται αὐτῷ· ὁ δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἄφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι » (Ματθ. ιβ', 31, 32). Καὶ πάλιν· « ὁ δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ' ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου κρίσεως » (Μάρκ. γ', 29).

Ταῦτα ὑπαινίσσεται ὁ βαθεὺς τὴν εὐσέβειαν Φώτιος, οὐχὶ δὲ τὸν πάπαν Φόρμωσον καὶ τὸν τιμωρὸν τοῦ πτώματος αὐτοῦ πάπαν Στέφανον. Ἐχει μὲν ἀληθῶς τινὰ πάπαν ὁ Φώτιος ὑπ' ὄψει, ὃν ὡς αἵρετίσαντα ἀποφεύγει νὰ ὀνομάσῃ, ἀλλ' οὗτος δὲν ἔπεμψε τῷ Φωτίῳ ἢ ἄλλῳ τινὶ πατριάρχῃ τῆς πίστεως ὁμολογίαν ἀνόθευτον ἢ νενοθευμένην· ἀλλὰ τί ἔπραξε; « γλώσῃ δολερᾶ » τὸ ἔργον τῶν πρὸ αὐτοῦ παπῶν Λέοντος καὶ Βενεδίκτου, τὸ φρονεῖν δηλαδὴ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι καὶ τὸ σύμβολον ἀνόθευτον « ἐλλάδι γλώττῃ » ἀπαγγέλλεσθαι ἐν τῇ πατριαρχικῇ τῆς Ῥώμης ἐνορίᾳ, « περιέχειρέ τε καὶ ἐλυμήνατο », τουτέστιν ἐβλάψεν,

ἡτίμασεν, ἡκρωτηρίασεν. Ὁ τοιοῦτος πάπας, κατὰ τὸν Φώτιον, « γυμνῇ μὲν κεφαλῇ », τουτέστι παρρησίᾳ, δὲν ἐτόλμα νὰ διδάσκη τὴν « καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ » τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσιν· τὸ ἔργον ὁμῶς τῶν πρὸ αὐτοῦ παπῶν εἰς τὸ νὰ παραμένῃ τὸ περὶ τοῦ πνεύματος ὀρθόδοξον δόγμα ἐδραϊὸν ἐν τῇ Δύσει ἐβλάψεν, ὅσον ἡδυνήθη, καὶ ἡτίμασεν, ἐπιτρέψας ἄλλως εἰπεῖν νὰ διδάσκηται δολίως ἢ πνευματομάχος αἵρεσις. Τὰς πρὸς τοῦτο ἐναγείς πράξεις τοῦ ῥηθέντος ἀνωνύμου πάπα ἀπαξιοῖ νὰ διηγηθῇ ὁ Φώτιος, ὡς ἀπηξίωσε καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν πάπαν νὰ ὀνομάσῃ· οὗτος ὁ πάπας « εἰς τὸ τῆς σιγῆς ἀπερρίφθω χωρίον· σιγᾷ γὰρ καὶ αὐτός, εἰ καὶ μὴ ἐκὼν »· σιγᾷ δηλαδὴ ὡς θανών· ἔπειτα δέ, καθὰ προσεῖπεν ὁ Σωτήρ, « πικρῶς οἶδεν ἤδη καὶ ἀθλίως τὴν δίκην εἰσπραττόμενος τῆς ὑφάλου τόλμης ». Ποθεν; « ἐκεῖθεν », τουτέστιν ἄνωθεν, ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὗ τὴν τρίτην ὑπόστασιν, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἶχε βλασφημήσας καὶ ὑβρίσας διὰ πράξεων παλαμναίων.

Τοιοῦτος καθόλου εἶναι τοῦ Φωτίου ὁ νοῦς ἐν τῷ ῥηθέντι τῆς Μυσταγωγίας του χωρίου. Εἶναι λοιπὸν ὁ Lapôtre θῆμα πιθανῶς ἐκούσιον, ἀνακριβοῦς τοῦ χωρίου τούτου ἀντιλήψεως· ἐκτὸς δὲ τούτου ὑπέπεσεν ἐνταῦθα καὶ εἰς παριστορίαν, ἀλλ' ἀναμφιβόλως ἐν ἐπιγνώσει· διότι τὸ εἰρημένον τῆς Μυσταγωγίας χωρίον εὐρίσκεται μεταξὺ λόγων περὶ τῶν παπῶν Βενεδίκτου 3^{ου} καὶ Ἰωάννου τοῦ 8^{ου}, ἐπομένως δὲ ἔχει ὑπ' ὄψιν τὸν πάπαν Νικόλαον τὸν 1^{ον} ἢ Ἀδριανὸν τὸν 2^{ον}. Ὁ Φώτιος δηλαδὴ κατὰ χρονολογικὴν ἀλληλουχίαν ἐκ τῶν συγχρόνων αὐτῷ παπῶν ἀπαριθμεῖ πρῶτον Λέοντα τὸν 4^{ον} καὶ δεύτερον Βενέδικτον ὡς πάπας ὀρθοδόξους, ὡς ἀπολυμάναντας τὴν Ῥώμην καὶ τὴν ἐνορίαν αὐτῆς ἐκ τῆς αἰρετικῆς τοῦ συμβόλου νοθείας. Οἱ περὶ αὐτῶν λόγοι τοῦ Φωτίου ἔχουσιν οὕτω· « καὶ ἦν ἡ πρᾶξις οὐκ αὐτοῦ μόνον ἀρχιερατεύοντος (= τοῦ Λέοντος) τὸ σεβάσμιον ἔχουσα· ἀλλὰ καὶ ὁ πρῶτος καὶ ἐπεικὴς καὶ ἀσκητικοῖς ἀγῶσιν ἐναγλαιζόμενος, ὁ κλεινὸς Βενέδικτος, ὁ μετ' ἐκεῖνον τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου διάδοχος, τὸ αὐτὸ καὶ στέργειν καὶ κρατύνειν οὐ τὴν δευτέραν τάξιν

ἔχειν ἐσπούδαζεν, εἰ καὶ δευτερεύειν αὐτὸν ὁ χρόνος ὑπέταττεν».¹⁾ Χρονολογικῶς ἐνταῦθα νοοῦνται τὰ ἔτη 847-855 καὶ 855-858, ἐν οἷς τάσσεται πρῶτον ἡ τοῦ πάπα Λέοντος καὶ δεύτερον ἡ τοῦ Βενεδίκτου πατριαρχία. Μετὰ δὲ τὴν λέξιν « ὑπέταττε » προστίθῃσιν ἀμέσως ὁ Φώτιος τὸ χωρίον, ὅπερ ἔχει ὑπ' ὄψει ὁ Lapôtre, ἦτοι τὸ πρότερον ἐνταῦθα παρατεθὲν αὐτολεξεῖ καὶ ἀπὸ τῶν ἐξῆς ἀρχόμενον λέξεων· « Εἰ δέ τις μετ' ἐκείνους γλώσση δολερᾷ » κτλ. Μετ' ἐκείνους ὅμως τοὺς ὀρθοδόξους πάπας, Λέοντα καὶ Βενέδικτον, ἐπατριάρχησεν ἐν Ῥώμῃ οὐχὶ ὁ Φόρμοςος, ἀλλὰ Νικόλαος ὁ 1^{ος}, μετὰ δὲ τοῦτον Ἀδριανὸς ὁ 2^{ος} καὶ μετ' αὐτὸν Ἰωάννης ὁ 8^{ος}, καὶ κατόπιν αὐτοῦ ἕτεροι. Ὁ Φώτιος, ὡς ἐν ἄλλοις αὐτοῦ πονήμασιν, ὧν ἡ ὑπόθεσις συνδέεται μετὰ τῆς ἱστορίας, εἶναι ἀκριβέστατος ἐκ χρονολογικῆς ἐπόψεως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μυσταγωγίᾳ του. Οὕτως ἐνταῦθα μετὰ τοὺς γνωστούς αὐτῷ φανερῶς ὀρθοδόξους πάπας γνωρίζει τρίτον τινά, ὃν ἐξ ἀποστροφῆς δὲν ὀνομάζει· τοῦτον ὁ Φώτιος ἐγνώρισεν ὡς κρύφιον πνευματομάχον καὶ λυμαντῆρα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Μετὰ δὲ τὸν τοιοῦτον ἀνώνυμον πάπαν καὶ τινά ἐκ ῥητορικῆς καὶ λογικῆς ἐπόψεως ἀναγκαίαν περὶ τοῦ Λέοντος ἐπανάληψιν τάσσει πάλιν ὁ Φώτιος ὡς φανερῶς ὀρθόδοξον πάπαν Ἰωάννην τὸν 8^{ον}, καὶ λέγει περὶ αὐτοῦ τὰ θαυμάσια ταῦτα· « Ἀλλ' οὕτω μὲν καὶ οὗτοι (= Λέων καὶ Βενέδικτος) τὴν εὐσέβειαν ἤστραπτον καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ἐθεολόγουν ἐκπορεύεσθαι· ὁ δὲ ἐμὸς Ἰωάννης (ἐμὸς γὰρ τὰ τε ἄλλα καὶ ὅτι πλέον τῶν ἄλλων ἐξωκείωτο τὰ ἡμέτερα)· οὗτος τοίνυν ὁ Ἰωάννης ὁ ἡμέτερος, ὁ τὸν νοῦν μὲν ἀνδρεῖος, ἀνδρεῖος δὲ τὴν εὐσέβειαν, ἀνδρεῖος δὲ μισεῖν καὶ καταβάλλειν ἀδικίαν πᾶσαν καὶ δυσσέβειαν, καὶ οὐχ ἱεροῖς θεσμοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ πολιτικοῖς ἐπαρκεῖν δυνάμενος καὶ τὸ ἄτακτον εἰς τάξιν μεταβάλλειν· οὗτος ὁ κεχαριτωμένος τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς διὰ τῶν αὐτοῦ θεοσεβεστάτων καὶ περιδόξων τοποτηρητῶν Παύλου καὶ Εὐγενίου καὶ Πέτρου τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱερέων Θεοῦ, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς

¹⁾ Μυσταγ. § 88, σ. 96 Herg.

συνόδῳ παραγεγονότων (= ἔτει 879-880), ὡς ἡ Καθολικὴ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖς τὸ τῆς πίστεως ἀποδεχόμενος σύμβολον γνώμῃ καὶ γλώσσῃ καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν εἰρημένων περιφανεστάτων καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν ὑπέγραψέ τε καὶ ἐπεσφραγίσατο». Εἶτα ἀμέσως λέγει ὁ Φώτιος· «Ναὶ δὴ καὶ ὁ μετ' ἐκεῖνον (= τὸν Ἰωάννην) ἱερὸς Ἀδριανὸς συνοδικὴν ἡμῖν ἐπιστολὴν, ὥσπερ ἔθος παλαιόν, ἀναπέμψας, τὴν αὐτὴν εὐσεβείαν δι' αὐτῆς ἀνεκήρυττε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ἐθεολόγει ἐκπορεύεσθαι»¹. Ἐνταῦθα νοεῖται ὁ πάπας Ἀδριανὸς ὁ 3^{ος}, μετὰ δὲ τοῦτον οὐδένα ἕτερον πάπαν ἀναγράφει ὁ Φώτιος, ἥτοι λήγει ἡ περὶ παπῶν ὀρθόδοξων διήγησις αὐτοῦ εἰς τὸ 885^{ον} ἔτος, ἐν ᾧ αὐτὸς ἀπέθανεν ὁ Ἀδριανός.

Ἐὰν δὲ τῶρα συνοψίσωμεν τὰ περὶ παπῶν ἐνταῦθα παρατεθέντα ἀλληλοδιάδοχα τῆς Μυσταγωγίας χωρία, θέλομεν παρατηρήσει ὅτι πάντα ταῦτα ἔχουσιν ὑπ' ὄψει τὰ ἐπόμενα ἔτη:

847-855. Λέων πάπας ἐπὶ Ἰγνατίου πατριάρχου, ὀρθόδοξος.

855-858. Βενέδικτος, πάπας ὀρθόδοξος ἐπὶ Ἰγνατίου καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς εἰς πατριάρχην ἐκλογῆς τοῦ Φωτίου.

858-872. Εἰς τις πάπας δολερῶς ἀνορθόδοξος.

872-882. Ἰωάννης 8^{ος} πάπας ὀρθόδοξος ἐπὶ Ἰγνατίου καὶ Φωτίου.

884-885. Ἀδριανὸς 3^{ος}, πάπας ὀρθόδοξος ἐπὶ Φωτίου.

Ἐνταῦθα σημειώσεως ἄξιον εἶναι, ὅτι ὁ μεταξὺ Ἰωάννου καὶ Ἀδριανοῦ μεστολαβήσας Μαρῖνος ἀποσιωπᾶται ὑπὸ τοῦ Φωτίου. Καὶ δικαίως, διότι τὸν Μαρῖνον τοῦτον καθηρημένον ὄντα καὶ ἀναθεματισμένον ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, ἐπισπεύσαντα δὲ καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ παρὰ κανόνας ἐπιβατικῶς ἀρπάσαντα τὸν παπικὸν θρόνον, δὲν ἠδύνατο πατριαρχεύων ὁ Φώτιος νὰ δεχθῇ εἰς κοινωνίαν· ἐδεσμεύετο δηλαδὴ ὑπὸ τοῦ πρώτου κανόνος τῆς 8^{ης} οἰκουμενικῆς συνόδου (879-880), καθ' ἣν «ὥρισεν ἡ ἁγία καὶ

¹) Μυσταγ. § 89, σ. 99-102 Herg.

οικουμενική σύνοδος, ὥστε, εἴ τινες τῶν ἐξ Ἰταλίας κληρικῶν, ἢ λαϊκῶν, ἢ ἐπισκόπων, ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἢ Εὐρώπῃ, ἢ Λιβύῃ διατρίβοντες, ὑπὸ δεσμὸν ἢ καθαίρεσιν ἢ ἀναθεματισμὸν παρὰ τοῦ ἁγιοτάτου πάπα Ἰωάννου ἐγένοντο, ἵνα ὧσιν οἱ τοιοῦτοι καὶ παρὰ Φωτίου τοῦ ἁγιοτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ αὐτῷ τῆς ἐπιτιμίας ὄρω, τουτέστιν ἢ καθηρημένοι, ἢ ἀναθεματισμένοι, ἢ ἀφωρισμένοι »¹⁾ Ὁ Φώτιος λοιπὸν προκαθηρημένον ὄντα τὸν Μαρῖνον δὲν ἠδύνατο νὰ δεχθῇ εἰς κοινωνίαν· ὥφειλε τοῦναντίον νὰ λογιζέται τὴν ὀρθόδοξον ἐν Ῥώμῃ παπwsύνην διεσπασμένην ἐξ ἐπηρείας σχίσματος, ἄλλως εἰπεῖν ἐν χηρείᾳ (882-884), ἣς τὸ αἶσχος ἐξήλειψεν ἐν τῷ 884^ω ἔτει ἢ εἰς τὸν παπικὸν θρόνον ἀνάβασις τοῦ ὀρθοδόξου πάπα Ἀδριανοῦ τοῦ 3^{ου}, τοῦ καὶ σπεύσαντος ἀμέσως νὰ πέμψῃ τῷ Κωνσταντινουπόλεως Φωτίῳ διὰ γράμματος συνοδικοῦ τὴν ἰδίαν τῆς πίστεώς του ὁμολογίαν. Διάδοχος λοιπὸν τοῦ Ἰωάννου κατὰ τὸν Φώτιον εἶναι οὐχὶ ὁ μεσολαβήσας ἐπιβάτης, ἀλλ' ὁ κανονικὸς πάπας Ἀδριανὸς ὁ 3^{ος}. "Ὅσον δ' ἀφορᾷ πρὸς τὸν ἕτερον ἐν τῇ Μυσταγωγίᾳ αἰνιττόμενον ἀνώνυμον πάπαν, ὅστις μεσολαβεῖ μεταξὺ Βενεδίκτου καὶ Ἰωάννου, δεόν νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι τοῦτον ἀναγκαίως ἔχει νὰ διακρίνωμεν ἢ ἐν τῷ ἀτόμῳ τοῦ πρώτου Νικολάου, ἢ ἐν τῷ ἀτόμῳ τοῦ δευτέρου Ἀδριανοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἀδριανὸς πρέπει νὰ ἐξαιρεθῇ, διότι οὗτος ἐκοινωνήσας μετὰ τοῦ λίαν ὀρθοδόξου πατριάρχου Ἰγνατίου· ἐπομένως ἦτο καὶ ὁ δεῦτερος Ἀδριανὸς πάπας ὀρθόδοξος. Καὶ φαίνεται μὲν ἀληθές, ὅτι περιεφρονήθη καὶ οὗτος ὕστερον ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου, ἀλλὰ τοὺς λόγους τῆς περιφρονήσεως ἀγνοοῦμεν ἀκριβῶς, ἂν μὴ εἶναι ἀληθές ὅτι μόνον διὰ λόγους ἐνοριακοῦ χαρακτῆρος διεκόπησαν αἱ μεταξὺ Ἰγνατίου καὶ Ἀδριανοῦ πατριαρχικαὶ σχέσεις. Τέλος ἔστω καὶ ὁ δεῦτερος Ἀδριανὸς πάπας ὀρθόδοξος· ὁ Φώτιος ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ καταγράψῃ αὐτὸν ὡς τοιοῦτον ἐν τῇ Μυσταγωγίᾳ του, διότι ὁ Ἀδριανὸς εὐνοήσας τὴν ἄτακτον τοῦ Νικολάου πολιτείαν ἀπεδείχθη δι' ὧν ἐν Ῥώμῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει

¹⁾ Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, ἐκδ. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ τ. 2, σ. 705.

ἔπραξε κατὰ Φωτίου πάπας οὐσιωδῶς σχισματικός· ἐκτός δὲ τούτου ὁ Ἀδριανὸς οὗτος ἐπάπευσεν (867-872) ἐν ᾧ χρόνῳ ἐπατριάρχει ὁ Ἰγνάτιος καὶ αὐτὸς μόνος ἠδύνατο ν' ἀποφανθῇ περὶ τῆς εἰλικρινοῦς ἢ μὴ τοῦ Ἀδριανοῦ εἰλικρινοῦς ὀρθοδοξίας. Διὰ τὸν Φώτιον ὁ δεύτερος Ἀδριανὸς εἶναι πάπας σχισματικός, ἂν δὲ μὴ τοιοῦτος, ἀλλ' ἀναμφιβόλως ἐκ δογματικῆς ἐπόψεως ἀδοκίμαστος πάπας, τέλος δὲ καὶ ἄγνωστος αὐτῷ. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ Ἀδριανὸς οὗτος ἠρνήθη νὰ ὑπογράψῃ τὰ κατὰ Φωτίου γενόμενα πρακτικὰ ἐν Ῥώμῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει, ἀναγνωρίσας ἄλλως εἰπεῖν καὶ αὐτὸς τὴν ἐν αὐτοῖς ἀδικίαν· εἶναι πάλιν ἀληθές, ὅτι ὁ πάπας Ἰωάννης ὁ 8^{ος} προσεπάθησε νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν μνήμην τοῦ Ἀδριανοῦ ἔμπροσθεν τοῦ Φωτίου ἐν τῇ ὁγδόῃ οἰκουμενικῇ συνόδῳ (879-880). Τὴν ἐξιλέωσιν ταύτην ἠνέχθη μὲν σιωπηλῶς ὁ Φώτιος ἐκ μεγάλης πραότητος, ἀλλ' ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ ἔμενε πιθανῶς ἢ ἐντύπωσις, ὅτι Ἀδριανὸς ὁ 2^{ος} δὲν ἔδωκεν αὐτῷ τὴν εὐκαιρίαν νὰ δοκιμάσῃ, τί περὶ τῆς ἐκπορεύσεως ἐφρόνει τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ὁ Φώτιος ἐν τῇ Μυσταγωγίᾳ ἀπαριθμεῖ πάπας δεδοκιμασμένους ἢ ἐξ ἐγγράφων ἢ ἐξ ἰδίας ἐμπειρίας. Ἐνα τούτων αὐτὸς ὁ Φώτιος πατριαρχεῶν συνέλαβεν ἐπ' αὐτοφώρῳ μυστικῶς ἢ δολερῶς ἀνεχόμενον τὴν πνευματομάχον αἵρεσιν, δι' ὅσα δὲ οὕτως ἢ οὕτως ἔπραξεν εἰς στηριγμὸν τῆς αἵρέσεως ταύτης, ἐξεπόμευσεν ὡς λυμαντῆρα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, ὕστερον δὲ καὶ κατήγγειλεν εἰς τοὺς πατριάρχας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ δι' ἀφορισμοῦ ἐκήρυξεν αὐτὸν συνοδικῶς καθηρημένον ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης (867). Καὶ τίς οὗτος; ἀλλ' ὁ πάπας Νικόλαος ὁ 1^{ος}, ὅστις ἐπάπευεν ἐν Ῥώμῃ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πρώτης τοῦ Φωτίου πατριαρχίας (858-867)· οὗτος εἶναι τοῦ Βενεδίκτου ὁ ἄμεσος διάδοχος, ὁ περιφρονήσιμος «εἰ δέ τις» πάπας, ὁ «γλώσση δολερᾶ» καὶ «οὐ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ» θαρρήσας νὰ παραχαράξῃ τὸ κοινὸν τῶν Ἐκκλησιῶν δογματικὸν σύμβολον. Τοῦτο βεβαιοῦται ἐξ ἐπισήμων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐγγράφων. Ὁ Φώτιος ἐν τῷ ῥηθέντι τῆς Μυσταγωγίας τόπῳ δὲν παριστᾷ τὸν

Νικόλαον ὡς προσθέντα φανερώς ἢ διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς ἢ διὰ συνόδου ῥωμαϊκῆς ἐν τῷ συμβεβηκυῖ τὴν «καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ» αἰρετικὴν ῥῆσιν «οὐ γὰρ ἐθάρρει πρὸς τὰ κάλλιστα καὶ θεοφιλέστατα παρατάττεσθαι»· ἀλλὰ τί; ἀλλὰ «προκάλυμμα τῆς (=ἰδίας) γνώμης θέμενος» τὸ ἀνόθευτον σύμβολον, οὐκ ἐθάρρει τοῦτο τὸ φορικτὸν τῆς πίστεως ἀνὰ χειλέων ἀπάντων περιφέρεισθαι» ὡς ὑπὸ τῶν συνόδων συνετάχθη· ἀλλ' ἐθάρρει «γλώσση δολερᾷ» διδάσκεισθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ μόνον ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι· διὰ τοιαύτης δὲ δολερᾶς διδασκαλίας ἐλυμήνατο παπεύων τὴν ὀρθοδοξίαν.

Μήτοι ταῦτα δὲν ἔχουσιν οὕτως ἀληθῶς καὶ ἀνάγκη λοιπὸν εἶναι νὰ παρερμηνεύωνται τοῦ Φωτίου οἱ λόγοι διὰ πηδημάτων πρὸς τὸν σφόδρα τοῦ Νικολάου μεταγενέστερον ἐπιβάτην πάπαν Φόρμωσον; ¹⁾ Ἐννοοῦμεν καλῶς, ὅτι προξενεῖ λύπην τοῖς δυτικοῖς συγγραφεῦσι τῶν ἡμετέρων χρόνων ἡ πικρὰ μὲν ἀλλὰ δικαία τοῦ σοφοῦ καὶ ἁγίου πατριάρχου Φωτίου κρίσις περὶ τοῦ πάπα Νικολάου, ἐν ἣ Ἐκκλησία αὐτῶν μόλις ἀπὸ τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ 8^{ου}, ἀνέχεται σιωπηλῶς ἀδικαιολογήτως νὰ παρουσιάσῃ τοῖς πολλοῖς ὡς ἅγιον. Διὰ τοῦτο καὶ εἶναι αὐτοὶ ἠναγκασμένοι νὰ παριστῶσι πλέον τὸν Νικόλαον ἄγνον ὡς περιστεράν, τὰς δὲ περὶ αὐτοῦ γνησίας μαρτυρίας νὰ παρερμηνεύωσιν· ἀλλ' οὕτω δὲν σφύζεται τοῦ Νικολάου ἡ μνήμη. Τοὺς ἐν τῇ Μυσταγωγίᾳ λόγους τοῦ Φωτίου ἐρμηνεύει προδήλως ἡ περιβόητος αὐτοῦ πρὸς τὰς Ἐκκλησίας ἐγκύκλιος ἐπιστολή, ἐν ἣ βεβαιοῦται ὅτι τὴν προξενηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Νικολάου στρεβλωσιν τοῦ συμβόλου ἀνεκάλυψεν ὁ Φώτιος ἐν Βουλγαρίᾳ, ἐν ταῖς πράξεσι τῶν διασπαρέντων ἐκεῖ παρ' ἐνορίαν δυτικῶν ἀρχιερέων καὶ ιερέων ²⁾· ἔπειτα δὲ τὴν λύμανσιν τοῦ συμβόλου ἐνίσχυσε καὶ αὐτὸς ὁ Νι-

¹⁾ Ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Φωτίου ἀνεγνώρισαν τὸν Νικόλαον ὀρθῶς καὶ ἑτεροί. Ὁρα L. Allatii, Exercitationes contra Rob. Greyghton. Romae 1665, σ. 231 κ. ἐ. Hergenröther, Photius, τ. 1, σ. 708.

²⁾ Φωτίου ἐπιστολαί, ἐκδ. Βαλέττα σ. 171 κ.

κόλαος ὕστερον διὰ γράμματος ἰδίου πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς τοῦ Φραγκικοῦ κράτους, προσκαλέας αὐτοὺς διὰ τούτου νὰ ὑποστηρίξωσι μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ αἰρετικὸν δόγμα τῆς «καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ» ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ¹⁾).

Τούτων οὕτως ἐχόντων, γίνεται φανερόν ὅτι τὸ περί τινος ἀνωνύμου πάπα χωρίον τοῦ Φωτίου δὲν ἔχει τὸν Φόρμωσον ὑπ' ὄψει, ἀλλὰ τὸν ἀνάξιον τοῦ Βενεδίκτου διάδοχον πάπαν Νικόλαον· ἐπομένως ἡ σύνταξις τῆς Μυσταγωγίας δὲν ἐγένετο ὀριστικῶς τῷ 897^ω ἔτει, οὐδ' ὁ Φώτιος ἀπέθανε τῷ 898^ω ἔτει· ἄλλως δὲ οὐδ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ περὶ Φορμόσου ἐπιχειρήματος τοῦ Lapôtre ἐξάγεται τὸ 898^{ον} ἔτος· ἂν δηλαδὴ συνέταξεν, ὡς ὁ Lapôtre λέγει, τὴν Μυσταγωγίαν τοῦ ὁ Φώτιος μετὰ τὸ 896^{ον} ἔτος, διατί νὰ μὴ ὑποτεθῇ ζῶν οὗτος καὶ μετὰ τὸ 898^{ον} ἔτος; Τί ἠνάγκασε τὸν Lapôtre ἐν τούτῳ νὰ σταματήσῃ τῷ ἔτει καὶ οὐχὶ καὶ πέραν αὐτοῦ νὰ προβῇ; Βεβαίως διὰ νὰ εὐρίσκειται ἐγγὺς τῆς ἀληθείας, ὡς εἰπομεν ἤδη εἰκαστικῶς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς παρούσης διατριβῆς, ἥτοι ἐγγὺς τοῦ 897^{ου} ἔτους, ὅπερ αὐτὸ μόνον ἀναπαριστᾷ σήμερον τὸν ἀκριβῆ χρόνον τῆς ἐν Κυρίῳ τοῦ Φωτίου κοιμήσεως, ὡς ἀπέδειξε προγενεστέρα ἡμῶν διατριβή ²⁾).

Τέλος θὰ ἐρωτήσῃ τις ἴσως, πότε συνετάχθη ἡ πολύκροτος Μυσταγωγία τοῦ Φωτίου; Τοῦτο ἀγνοεῖται· φανερῶς μόνον γινώσκομεν, ὅτι συνετάχθη μετὰ τὸ 885^{ον} ἔτος, μετὰ τὴν δευτέραν τοῦ συγγραφέως πατριαρχίαν, ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξορίας του καὶ ἐν στερήσει λυπηρᾷ τῆς ἰδίας του βιβλιοθήκης ³⁾), ὠρισμένως λοιπὸν μετὰ τὸ 886^{ον} ἔτος, ἐν τῇ διαρκείᾳ δευτέρας γενεᾶς ἀπὸ τῆς ἐν Ῥώμῃ πατριαρχίας τοῦ πάπα Λέοντος ⁴⁾), ἥτις, ὡς γνωστόν, ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ 847^{ου} ἔτους. Ἡ πρώτη γενεὰ λήγει εἰς τὸ ἔτος 877· ἡ δευτέρα δὲν ἦτο τελεία, ὅτε τὴν Μυσταγωγίαν συνέγρα-

¹⁾ Νικολάου ἐπιστολὴ 70ῇ παρὰ Mansi, τ. 15, σ. 355 κ. ἐ.

²⁾ "Ora Byzantinische Zeitschrift, τ. 8, σ. 649-660.

³⁾ Μυσταγ. § 96, σ. 109 Herg.

⁴⁾ Μυσταγ. § 87, σ. 94 Herg.

φεν ὁ Φώτιος· μέχρι δὲ τῆς ἐν ἔτει 886^ψ ἐξορίας του συμπλη-
ροῦται ἐν τρίτον δευτέρας γενεᾶς, καὶ μέχρι τῆς ἔτει 897^ψ κοι-
μήσεώς του συμπληροῦται δεύτερον τρίτον γενεᾶς. Ἐξ αὐτῆς
λοιπὸν τῆς Μυσταγωγίας πορίζομεθα, ὅτι ἡ σύνταξις αὐτῆς κυ-
μαίνεται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 886 καὶ 896.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β'.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Ο ΤΡΙΨΥΧΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΚΑΘΙΣΤΟΝ ΕΟΡΤΗΝ ΛΟΓΟΣ ΑΥΤΟΥ

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς περὶ τὸν ἀκάθιστον ἐρεύνης ἠθέλησα πρό τι-
νων ἐτῶν νὰ γνωρίσω τὸν σχετικὸν πρὸς τὴν ἀκάθιστον ἐορτὴν λό-
γον Ἀντωνίου τοῦ Τριψύχου, ὅστις ἔκειτο ἀνέκδοτος ἐν τινὶ κώ-
δικι τῆς ἐν Βιέννῃ αὐτοκρατορικῆς δημοσίας βιβλιοθήκης¹⁾· καὶ
πρὸς τοῦτο διὰ φιλικῆς τοῦ πρεσβευτοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Τομπάζη
μεσολαβήσεως ἀπετάθην πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ τοῦ βασιλέως τῆς
Ἑλλάδος πρέσβυν ἐξοχώτατον κ. Μάνον, παρακαλέσας αὐτὸν ὅπως
ἀποστείλῃ μοι, εἰ δυνατόν, ἀκριβὲς ἀπόγραφον τοῦ ῥηθέντος λό-
γου τοῦ Τριψύχου. Τῆς αἰτήσεώς μου γενομένης δεκτῆς, ὁ κ. Μά-
νος ἐπόρισέ μοι καὶ ταχέως καὶ κατὰ τρόπον ὅλως γενναῖον ἐξαί-
ρετον ἀπόγραφον, γενόμενον πρὸς χάριν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ καθηγη-
τοῦ Gitlbauer.

Ὁ λόγος τοῦ Τριψύχου δὲν ἐπαρουσίαζε νέας εἰδήσεις περὶ
τῶν αἰτίων τῆς ἐορτῆς, καθ' ἣν ὁ ἀκάθιστος ὕμνος ψάλλεται ἐν
ταῖς ἡμετέραις ἐκκλησίαις· ἀλλ' ἐπειδὴ φιλογολικῶς ἐξεταζόμε-
νος ἐδείκνυε συγγραφέα χειριζόμενον ἐντέχνως τὸν ἀρχαῖον ἑλ-
ληνα λόγον, πλάττοντα δὲ καὶ λέξεις καὶ φράσεις ἀξιοσημειώ-
τους, ἔκρινα μετὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ ἀντιγράφου χρησίμην τὴν
ἐκδοσὶν αὐτοῦ, ἥτις ἄλλως, ἂν ἐγίνετο, ἡδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ
καὶ εἰς τοὺς σπουδαστάς τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας ἐνεκα τῶν ἐν

¹⁾ Petri Lambecii commentariorum de aug. bibliotheca caesarea Vindobo-
nensi liber III. Vindob. 1670, σ. 125-126.

αὐτῷ τῷ λόγῳ τοῦ Τριψύχου περιεχομένων ὑπαινιγμῶν εἰς βυζαντινὰς ἐκστρατείας σφόδρα μεταγενεστέρας τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Καὶ εἶχον ἀληθῶς ἀποφασίσει τὴν ἔκδοσιν, ἀλλὰ κατὰ σύμπτωσιν ἀπροσδόκητον προέλαβέ με ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἐν Κρακοβίῳ ἐλληνιστὴς καὶ ἔξοχος καθηγητὴς Λέων ὁ Sternbach, καταχωρίσας δηλαδὴ τὸν λόγον τοῦ Τριψύχου καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ αὐτοῦ βιενναίου κώδικος ἐν τῷ βιβλίῳ ὅπερ ἐπέγραψεν *Analecta Avarica* (Cracoviae 1900, σ. 40-46). Οὕτως εἰς ἐμὲ ἔμεινεν ἀπλῶς ἡ ἀντιπαραβολὴ τῆς ἐκδόσεως πρὸς τὸ ἀντίγραφον τοῦ Dr Gitlbauer· γενομένης δὲ αὐτῆς, παρετήρησα διαφορὰς οὐχὶ ὀλίγας, ἀλλὰ καὶ οὐχὶ ἀσημάντους. Οὕτω λόγου χάριν ὁ ἐκδότης παρέλειψε τὰς λέξεις «τὴν γλῶσσαν ἐτράνωσε», αἵτινες κατὰ τὸν κώδικα ὑπάρχουσι μετὰ τὴν λέξιν μογγιλάλου (σελ. 41²⁵). ἀλλαχοῦ πάλιν παρετήρησα διαφορὰς εἰς τοὺς τύπους τῶν λέξεων καὶ τινα περίεργα, δι' ὧν φαίνεται ὅτι ἡ ἔκδοσις δὲν βασίζεται εἰς πιστὸν καθόλου ἀντίγραφον· λόγου χάριν ὁ κώδιξ ἔχει τὸ πασίγνωστον «ὁ παλαιὸς ἡμερῶν», ἡ δ' ἔκδοσις τὸ ἀκατάληπτον «ὁ παλαιὸς ἡμερώσατο» (σελ. 43²⁴)· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ ὁ κώδιξ εἶναι ὑπὲρ τῆς λέξεως ἀγγ(ελω)νύμφ, ἡ δ' ἔκδοσις ἀντ' αὐτῆς ἔχει τὴν λέξιν ἀγ(ιω)νύμφ (σελ. 45, 6). Ἡ διαφορὰ μεταξύ τῶν δύο τούτων λέξεων εἶναι ἀληθῶς μεγάλη, ἀλλὰ καὶ σπουδαία, τὸ μὲν πρὸς ὀρισμὸν τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἔζη ὁ συγγραφεὺς τοῦ λόγου Τρίψυχος, τὸ δὲ πρὸς ἀσφαλῆ διάκρισιν τῶν ὧν αὐτὸς ἐν τῷ λόγῳ μέμνηται πολέμων καὶ ἐκστρατειῶν. Τὸ ἀγγελωνύμφ ὑπαινίσσεται τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαάκιον τὸν Ἀγγελον, καὶ ἂν τοῦτο ἤθελε διακρίνει ὁ καθηγητὴς Sternbach, ἀναμφιβόλως ἤθελεν ἀποφύγει τοῦ νὰ παρουσιάσῃ τὸν Ἀντώνιον Τρίψυχον ὡς συγγραφέα τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ἐπομένως δὲ νὰ ταυτίσῃ καὶ πρὸς τὸν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ζήσαντα πατριάρχην Ἀντώνιον τὸν Στουδίτην.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων προχείρων παραδειγμάτων εἶναι ἀρκούντως φανερὰ ἡ ἀνεπάρκεια τῆς ἐκδόσεως τοῦ κ. Sternbach.

Ἐντεῦθεν ἐπήγαγε πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτῆς ἡ παρούσα δευτέρα, ἥτις ἀφ' ἐνὸς μὲν εἶναι πιστοτέρα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποκαθιστᾷ τὸν Τρίψυχον εἰς ὃν ἀνήκει χρόνον. Ὅτι λοιπὸν χρήσιμον ὑπάρχει ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν γενναιότητα τοῦ κ. Μάνου, καὶ διὰ τοῦτο ὁμολογῶ αὐτῷ χάριτας καὶ δημοσίᾳ.

Ὁ λόγος τοῦ Τριψύχου ἐξεφωνήθη ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν, καὶ σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι νὰ δοθῶσιν εἰς τὴν Θεοτόκον εὐχαριστίαι δι' ὅσας αὕτη νικητηρίους ἐχάρισε τῷ αὐτοκράτορι Ἰσαακίῳ τῷ Ἀγγέλῳ εὐεργεσίας. Ἐπειδὴ δὲ αὗται ἀπαριθμοῦνται καθ' εἰρμὸν ἐν τῷ λόγῳ, δυνάμεθα ἐντεῦθεν νὰ διακρίνωμεν ἀσφαλῶς τὸν χρόνον τῆς ἐκφωνήσεως αὐτοῦ. Ὁ Τρίψυχος ἀναφέρει πρῶτον, ὅτι Ῥωμαῖοι πολίται «κατ' αὐτοῦ (=τοῦ Ἰσαακίου) ἐκινήθησαν, τῆς θεόθεν δεδομένης τούτῳ ἀρχῆς παρασαλεῦσαι μηχανησάμενοι, καὶ ἀπώλοντο». Ἐνταῦθα νοεῖται ἡ τοῦ Βρανᾶ ἐπανάστασις, ὅστις «στρατηγὸς ἀπάσης τῆς στρατιᾶς» γενομένος ἐκήρυσεν ὕστερον ἑαυτὸν αὐτοκράτορα ἐν Ἀδριανουπόλει, καὶ στρατεύσας κατὰ τῆς Πόλεως ἐπολιόρκει αὐτὴν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἀτυχήσας δ' ἐν τούτῳ εὑρε τέλος οἰκτρόν¹⁾. Τῆς πολιορκίας κρατούσης ὁ Ἰσαάκιος ἀνήγαγεν «ἄνω τῶν τειχέων οἷά τε ἄμαχον ὀχύρωμα καὶ ἀνάλωτον χαράκωμα τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, ἥτις ἐκ τῆς τῶν Ὁδηγῶν μονῆς, καθ' ἣν προσκεκλήρωται, Ὁδηγήτρια ἐπικέκληται» ἔτι δὲ «τοὺς γυμνόποδας καὶ χαμεύνας τῶν μοναχῶν ἠθροικῶς καὶ ὅσοι κίοσι τῆς γῆς ὑπερήρθησαν εἰς τὰ ἀρχεῖα συνηθροικῶς, ἑδεῖτο δι' αὐτῶν τοῦ Θεοῦ διασκεδασθῆναι τὸν ἐφεστῶτα ἐμφύλιον πόλεμον καὶ μὴ μεταβῆναι ἢ ἀποπτῆναι τὸ κράτος πρὸς ἕτερον»²⁾. Ὁ Ἰσαάκιος ἀληθῶς ἐνίκησε τὸν ἀποστάτην Βρανᾶν ἔτει 1186³⁾, καὶ οὕτως ἔμεινεν αὐτὸς ἀσφαλῆς αὐτοκράτωρ.

Προστίθουσιν ἐν τῷ λόγῳ ὁ Τρίψυχος, ὅτι πρεσβεία τῆς Θεοτόκου «καταπεπολέμηται» τὸ «Λατίνων γένος ὑψαύχενον» ὑπὸ

¹⁾ Νικήτα Χωνιάτου σ. 241—248 Par.

²⁾ Νικήτα Χων. σ. 243 καὶ 244.

τοῦ Ἰσαακίου· νοεῖται δὲ πάντως ἢ μεταξύ τῶν ἐτῶν 1185 καὶ 1186 συμβῆσα ἐν ταῖς μακεδονικαῖς χώραις πανωλεθρία τοῦ μεγάλου σικελικοῦ στρατοῦ¹⁾. Πρεσβεῖα πάλιν τῆς Θεοτόκου «Σκυθῶν τὸ βδελυκτότατον (γένος) συντέτριπται καὶ ἠφάνισται»· Σκύθας δ' ἐνταῦθα νοεῖ ὁ Τρίφυχος τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς Πατζινάκας, οἵτινες, ὡς ὁ Νικήτας ἱστορεῖ, ἐπιδραμόντες ἐπὶ τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν βόρειον Θράκην κατεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου, καὶ διαπεράσαντες τὸν Δούναβιν ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, ὅπου καὶ συνηνώθησαν «τοῖς ἐκ γειτόνων Σκύθαις», τουτέστι τοῖς Πατζινάκαις· πάλιν δὲ μετ' ὀλίγον ὡς ἐπίκουροι τῶν Βουλγάρων εἰσβαλόντες ἐδιώχθησαν νικηφόρως²⁾. Τέλος, ὡς ὁ Τρίφυχος λέγει, «καὶ τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος ἀπαυθαδιάσαν καὶ τὸν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας χαλινὸν διαπτύσαν ὑπὸ τὴν ζεύγλην αὐθις αὐτῆς τὸν τράχηλον κέκλικε καὶ δουλεύειν μᾶλλον ἢ ἄρχειν μεμάθηκεν». Ἐνταῦθα πάλιν νοεῖται ἢ τοῦ Ἰσαακίου νίκη ἐν τῷ κατὰ Βουλγάρων πολέμῳ, ὅτε καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ βασιλέως αὐτῶν Ἀσάν καὶ τὸν ἀδελφὸν τούτου Πέτρον ἡχμαλώτισε, τὸν δ' ἕτερον ἀδελφὸν Ἰωάννην «εἰς ὄμηρον εἴληφεν»³⁾. Ὁ πόλεμος οὗτος ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1187^{οῦ} ἔτους, πέρας δὲ ἔλαβεν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ 1188^{οῦ} ἔτους, καὶ ἐπειδὴ τελευταία πρᾶξις τοῦ Ἰσαακίου ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Τριφύχου εἶναι ἢ κατὰ Βουλγάρων νίκη, βεβαίως αὐτὸς οὗτος ὁ λόγος θὰ συνετάχθῃ τῷ ἔαρι τοῦ 1188^{οῦ} ἔτους.

¹⁾ Αὐτόθι σ. 230-235.

²⁾ Αὐτόθι σ. 238, 239.

³⁾ Αὐτόθι σ. 252-255. Πρὸς. Eustathii opuscula σ. 41-45 Tafel.

Λ Ο Γ Ο Σ

ἀναγνωσθεὶς ἐν Βλαχέρναις παρὰ τοῦ ταπεινοῦ Στουδίτου μοναχοῦ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΤΟΥ ΤΡΙΨΥΧΟΥ

1. Ἦδη σοι καὶ αὐτὸς μετὰ πολλοὺς τοὺς¹ ἐπαινέτας τὸν ὑμνητήριον ἀνακρούομαι καὶ κύμβαλον ἀλαλάζον τὰς σὰς μεγα-
λουργίας δεικνύομαι, πανυπέραγνε δέσποινα. Ἄνδρες μὲν οὖν
ἐκεῖνοι σοφοὶ καὶ μεγάλων ἀρετῶν ἀντεχόμενοι, ἔνθεν τοι² καὶ
τῶν ὑλικῶν τούτων περισπασμῶν καὶ τῆς συρφετώδους τύρβης³
καὶ ματαίας μερίμνης ἀπασχοληθέντες καὶ νοῦν προκαθαρθέντες³
τῇ θεωρίᾳ καὶ τοιούτου μεγαλοπρεποῦς ἀναφανέντες, πράγματος
ἄξιοι, καὶ τῷ τῶν σῶν, κοσμοσώτειρα δέσποινα, ἐγκωμίων ἐπι-
πλεῦσαι⁴ ἐθάρρῃσαν ἄνδρες ἐκεῖνοι, οὓς ἐγέννησεν ἀπροσπάθεια⁵
βιωτική, οὓς ὥδινεν ἡ τῶν κακῶν ἀποχή, οὓς ἐθρέψατο ἀρετῇ,¹⁰
οὓς ἡ καθαρότης τῷ σῷ υἱῷ καὶ δημιουργῷ προσφκείωσεν, οὓς
ἡ σὴ βοήθεια ἐνεύρωσεν. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν οὕτως, ἐγὼ δὲ πῶς
σοι κατ' ἀξίαν τὰ γέρα κομίσαιμι, ἢ πῶς σοι φανοίμην ὑμνητῆς
ἀξιόχρεως, ὁ τοῖς τοῦ βίου πάθεσι καθ' ἡμέραν⁶ ἐγκυλινδούμενος
καὶ τῷ ρυπῶδει τούτῳ καὶ ὀχλαγωγῷ ἰλυσπώμενος⁷ συμφορῇ-¹⁵
ματι; ὅς ἐγευσάμην μὲν τῆς βρώσεως, τῆς παρακοῆς τοῦ προπά-

¹) τοὺς | τοῦτο κεῖται ἐν τῷ κώδικι ἄνωθεν τοῦ στίχου μετὰ τῶν λέξεων πολλοὺς καὶ ἐπαινέτας.

²) ἐν τῷ κώδ. ἔνθεν τοι.

³) προκαθαρθέντες S.

⁴) ἐπιπλεῦσαι καὶ S.

⁵) εὐπροσπάθεια S.

⁶) καθημέραν S.

⁷) ἐν τῷ κώδ. ἰλυσπώμενος.

τορος, καὶ ξύλον ἀπεβρωμάτισα τὸ ταύτης πρόξενον καὶ παραί-
 τιον, καὶ παραδείσου ἐκβέβλημαι καὶ κατεκρίθην κατάκρισιν ἀπα-
 ραίτητον, οὐπω δὲ ἡρετισάμην μετάνοιαν καὶ τὴν τῶν κακῶν
 ἀποχὴν, καὶ ταῦτα μετὰ τὴν εἰς τὸ σωτήριον ξύλον¹⁾ ἀνέλευσιν
 5 τοῦ σοῦ υἱοῦ καὶ πάντων δεσπότης Θεοῦ. "Ὅμως πέποιθα, ὡς οὐ
 βδελύξῃ με τὸν ἀνάξιον οὐδὲ γεραίροντά σε ἀπόσῃ· καὶ γὰρ
 φιλανθρωπίας καὶ συγκαταβάσεως πέλαγος ἐκκυήσασα ἀπὴντλη-
 σας ἐξ αὐτοῦ τὴν τῆς συμπαθείας πηγὴν, καὶ οἶδας μικροῖς ἀρκεῖ-
 σθαι τοῖς δώροις, ὡς καὶ δυσὶ χήρας λεπτοῖς ἐκεῖνος, καὶ τοῖς μὴ
 10 ἰσχύουσιν ἐπαρκεῖν καὶ χάριν ὀρέγειν τῷ μὴ πρὸς τὸ τῶν σῶν με-
 γαλείων δυσανάβατον ὕψος ἀναβρίχῃσθαι ἰσχύοντι, ὡς καὶ ὁ σὸς
 υἱός, μητροπάρθενε, τοῦ μογιλάλου²⁾ τὴν γλώσσαν ἐτράνωσε³⁾ καὶ
 ἄνθρακι Σεραφίμ⁴⁾ τὸ τοῦ Ἡσαίου στόμα ἐκάθηρε καὶ τοὺς ἀλιεῖς
 ἐγραμμάτισε καὶ — τί δεῖ μειζόνων; — τὴν ὄνον τοῦ Βαλαάμ ἀνθρω-
 15 πίνως φθέγγασθαι παρεσκεύασεν⁵⁾. "Ὅθεν ἀποσκευάζομαι τὴν ἀδρά-
 νειαν, ἀπωθοῦμαι τὴν σιωπὴν, ἀποδειλιῶ τὴν νέμεσιν, ἀποστέργω
 τὴν ἡρεμίαν, ἐπαινέσω τὴν παρρησίαν, οὐ μέμφομαι τὴν φλογ-
 γήν, οὐ συνεργῆσω τῷ λογισμῷ συνωθοῦντί με πρὸς αἰδῶ καὶ τὴν
 ἀμαθίαν ἐπεγκαλοῦντι καὶ τὴν τοῦ λόγου πενίαν προβαλλομένῳ
 20 μοι, ἄλλ' εἶπω⁶⁾ χαίρειν τῇ ἀμουσίᾳ, κατασιγάσω μου τὸ ἀπαρ-
 ῥησίαστον, κατακρινῶ μου τὴν ἀφωνίαν, τὴν ἀμαθίαν ὡς πολυ-
 μάθειαν⁷⁾ ἡγήσομαι καὶ σε σὺν τοῖς πλουσίοις εἰς λόγον μεγα-
 λυνῶ, καθά που ψάλλει Δαυὶδ. Καί μοι μηδεὶς ἐπιμεμφέσθω
 25 τολμῶντι τὰ ὑπὲρ δύνανιν. Ἐπέξευσέ ποτε κατὰ θαλάσσης⁸⁾
 καὶ Πέτρος ὁ μέγας μὲν ἐκεῖνος ἐν ἀποστόλοις καὶ πλούσιος ὕστε-

1) ἐν τῷ κώδ. ξύλον.

2) ἐν τῷ κώδ. μογιλάλου.

3) τὴν γλώσσαν ἐτράνωσε] ταῦτα παρίδραμεν ὁ S.

4) ἐν τῷ κώδ. σεραφεῖμ.

5) παρεκέλευσεν S.

6) οὐπω S.

7) ἐν τῷ κώδ. πολυμαθίαν, παρὰ τῷ S πολυμαθίαν — καὶ σέ.

8) ποτε καὶ θάλατταν S.

ρον <έν> ¹⁾ πνεύματι, οὕτω δὲ καὶ σαρκὸς νενικηκώς τὴν ἀσθένειαν ἡρνήσατο γὰρ μετὰ ταῦτα Χριστὸν διὰ φόβον παιδίσκης οὐτιδανῆς· ἀπέκτεινε καὶ τὸν Γολιάθ ἐκεῖνον, τὸν περιδόητον βάρβαρον καὶ ἀλλόφυλον, ὁ προφητικώτατος ὕστερον, τότε δὲ ποιμνίου προστάτης καὶ μικρὸς ἐν τοῖς ἀδελφοῖς· τίνι θαρβήσαν- 5
τες; τῷ πάντων πλάστη καὶ ποιητῇ, ὃς ποιεῖ χιλιάδας διώκειν τὸν ἕνα καὶ τοὺς δύο μετακινεῖν μυριάδας· οὐ πρὸς τὴν δεξιάν ψευδῆς ἵππος εἰς σωτηρίαν, οὐ τῷ θελήματι τὰ πάντα ὑπ-
κεῖται. Ὅθεν καὶ αὐτὸς τῷ τοῦ παντουργοῦ Θεοῦ πανσθενε-
στάτῳ σθένει τεθαβρήκως, πρὸς τὴν τῆς αὐτοῦ πανυπεράγνου 10
παρθένου μητρὸς ὁρμῷ περικρότησιν· πέπεισμαι γάρ, ὡς ἐπιβρώ-
σει μου τὴν ἀδράνειαν, διαθερμανεῖ μου τὸ πρόθυμον καὶ χαριεῖ-
ταί μοι λόγον, ἔν' ἐπαινέσω τὴν πάνταγον.

2. Ἀλλὰ γὰρ πῶς σε κατ' ἀξίαν μεγαλυνῶ; πῶς σε δεόν-
τως, μητράνανδρε, κυδανῶ; πῶς σε προσηκόντως δοξάσω τὴν 15
πάσης δόξης ἐπέκεινα; πῶς σοι τὸν ὑμνητήριον κατάλληλον πλέ-
ξαιμι, ἣν ἀνυμνοῦσιν ἀπαύστως ἀσώματα νόες οὐράνιοι, ἧ ²⁾
παρίστανται Χερουβίμ, ἧ προσάδουσιν αἶνον ἄληκτον Σεραφίμ;
Τί δέ σοι προσφθεγξοίμην ἀρμόσιον ³⁾, τῇ τῶν ὅλων γεννησάσῃ
Θεόν; τί δέ κατονομάσω σε τὴν πολυώνυμον δέσποιναν, τὴν ἐκ 20
δεξιῶν ⁴⁾, δὲ παρισταμένην Θεοῦ τιμήεσαν ὄντως βασίλισσαν;
Ποίοις εὐφημιῶν εὐπρεπεστάτοις περιστολίσω στολίμασι τὴν περι-
βεβλημένην χρυσῶτοις χρυσοῖς τῇ τῶν ἀπασῶν ἀρετῶν εὐπρε-
πεῖα, κάντεῦθεν πεποικιλμένην ἀπάσης δόξης ὡραιότατῃ ταινίᾳ,
ἧς πᾶσα ἡ δοξα τῆς θυγατρὸς ἅμα καὶ μητρὸς τοῦ βασιλέως 25
ἐνδοθεν ἀφορᾷ; Σὲ καταδρασθεὶς ⁵⁾ Ἰακῶβ ἐν ὕπνῳ ποτὲ καὶ θεὸς
τὴν κεφαλὴν ἐπὶ πέτρᾳ εὐσεβείας ἅμα καὶ πίστεως ἀκραιφνοῦς,

¹⁾ ἐν] ἡμετέρα προσθήκη.

²⁾ ἐν τῷ κώδ. ἦ.

³⁾ ἀρμόδιον S.

⁴⁾ ἐν τῷ κώδ. δεξιῶν.

⁵⁾ ἐν τῷ κώδ. ἀφορᾷ· σὲ καταδρασθεὶς, παρὰ τῷ S ἐνδοθεν. Ἀφορᾷ σε καταδρασθεὶς.

εἶπ' ¹⁾ <ἐπ'> ἐλπίδος βεβαίας ἐδράσας τὸν λογισμόν, ἐώρακε κλίμακα
 ἡδρασμένην μὲν τῇ γῇ, διῆκνουμένην δὲ μέχρις οὐρα-
 νοῦ, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνον-
 τας ἐπ' αὐτήν· ἡδραστο γὰρ ἀληθῶς τῇ γηίνῃ φύσει τῆς ἀνθρω-
 5 πότητος καὶ τοῦ Ἀδαμιαίου μετέσχε φυράματος· ἔφθασας δὲ ἡ ²⁾
 μᾶλλον εἰπεῖν καὶ αὐτῶν ὑπερήρθης τῶν οὐρανῶν τῇ ὑπὲρ φύ-
 σιν ³⁾ συλλήψει σου, ἣν ἀγγελομήνυτον ἔθετό σοι Θεὸς ὁ σαρκω-
 θείς ἐκ σοῦ, καθὼς ἐκεῖνος μόνος οἶδεν, ὁ κενωθεὶς καὶ τὴν τοῦ
 σώματος πτωχείαν δι' ἐμὲ πτωχεύσας, ἵν' ἐκ ταύτης πλουτήσω
 10 θεότῃτα καὶ υἱὸς Θεοῦ γενήσωμαι ⁴⁾, τῆς πρὶν κατάρως ἐκλυτρω-
 θείς. Ἀναβαίνουνσι δὲ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἄγγελοι ἐπὶ σοὶ καὶ
 καταβαίνουνσιν αὐθις καὶ ἄκοντες, ἐννοοῦντες μὲν τὸν ξένον σου
 τοκετὸν καὶ τὴν ἀνάνδρον σύλληψιν καὶ τὸ τοῦτου βάθος συνιδεῖν
 οὐκ ἰσχύοντες, καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν ἰστάμενοι φύσεως καὶ
 15 τὴν περὶ τοῦ καινοπρεποῦς τούτου πράγματος καταλιμπάνοντες
 ἔρευναν ⁵⁾. Σὲ προέγνω Γεδεων ἐν τῷ ὑετισθέντι πόκῳ, ὅτε τὴν
 γῆν ἡ ὀρόσος οὐκ ἐπέψυκασε ⁶⁾ καὶ ὅτε αὕτη μὲν διάβροχος ἦν, ὁ
 δὲ πόκος ἀδρόσιτος. Σὲ κατεῖδε καὶ Δανιήλ ὄρος, ἐξ οὗ ἀχειρό-
 τητος λίθος ἀπελαξεύθη καὶ καταβάς τὰ χειροποίητα πάντα συνέ-
 20 τριψε καὶ εἰς χοῦν κατελέπτυνε. Σὲ προεδήλου καὶ κιβωτὸς
 δευτέρας ⁷⁾ ζωῆς ἀναγέννησιν φέρουσα καὶ κατακλυσμοῦ ⁸⁾ διασώ-
 ζουσα· σὺ γὰρ ἐδάστασας, δέσποινα, τὸν πάντων λυτρωτὴν Ἰη-
 σοῦν, ὅς εἰς τὸ πρῶτον τῆς ἀφθάρτου ζωῆς ἀξίωμα ἐπανήγαγε
 καὶ κατακλυσμοῦ ἀμαρτίας ἐρρύσατο. Σὲ προδιέγραφεν ἡ πυρ-
 25 πολουμένη μὲν βάτος ἐπὶ πολὺ, μείναςα δὲ ἀκατάφλεκτος, ἥς

¹⁾ ἀντ' ἐλπίδος S.

²⁾ παραλείπει ὁ S, ἀλλ' ἐν τῷ κώδικι ὑπάρχει ἄνωθεν τοῦ στίχου μεταξὺ τῶν δὲ καὶ
 μᾶλλον.

³⁾ ἐν τῷ κώδ. ὑπερφύσιν.

⁴⁾ ἐν τῷ κώδ. καὶ παρὰ τῷ S γενήσομαι.

⁵⁾ ἐργασίαν S.

⁶⁾ οὕτως ὀρθῶς παρὰ τῷ S, ἐν δὲ τῷ κώδ. ἐπέψυκασε.

⁷⁾ δευτέραν S.

⁸⁾ ἐν τῷ κώδ. κατὰ κλυσμοῦ.

τὸ θαῦμα ἐξέστησε Μωϋσῆν καὶ πυρὶ ἀπορίας κυκλωθῆναι πε-
ποίηκε. Σὲ καὶ λαβίς προδιετύπου τοῦ Σεραφίμ¹⁾, ἢ τὸν ἄν-
θρακα φέρουσα²⁾ καὶ τὰ τοῦ προφήτου χεῖλη καθαίρουσα³⁾. σὺ
γὰρ ἡμῖν ἀπεκύησας τὸν τῷ πυρὶ τῆς θεότητος ἡμᾶς ἐκκαθά-
ραντα καὶ ἀγιάσαντα. Σὲ διετράνωσε ῥάβδος⁴⁾ Ἀαρὼν ἢ βλα- 5
στήσασα καὶ τοῦτον μόνον ἱερέα ἐγκαταστήσασα, τοῖς δ' ἄλλοις
ὑπόπτωσιν ἀπεργασαμένη σφοδράν. Σὲ διετράνωσεν ὄντως ῥά-
βδος ἢ πρὶν ξηρὰ τῶν Ἰουδαίων ἐκφύσεις, ὕστερον δὲ τοῖς
τῶν ἁγίων ἁγίαις ἐμφυτευθεῖσα καὶ βλαστήσασα παραδόξως τὸν
πρῶτον ἀρχιερέα Χριστόν, ὃς καὶ τοῖς πρὸ αὐτοῦ σωματικῶς μετ' 10
αὐτὸν δὲ θεϊκῶς τὴν ὑστεραίαν⁵⁾ μαῖραν ἀπένειμε. Σὲ καὶ λάκ-
κος διασαφοῖ, εἰς ὃν κατέμενε μὲν προφήτης, ἕτερος δέ τις, ὃς
ἦν Ἀββακούμ, θεόθεν ἀπεσταλμένος τροφήν αὐτῷ προσκεκόμι-
κεν⁶⁾, ὅτι καὶ λάκκος σὺ ἀληθῶς, τὸ τοὺς προφήτας κατέχον βί-
θος καὶ μὴ ἔῶν ἀναπηδῆσαι πρὸς τὴν σὴν μαννοτροφίαν, τὴν 15
ὄντως παράδοξον, εἰ καὶ μικρόν τι ταύτῃ τὸν νοῦν προσέβαλον⁷⁾.
ἐκυσφόρησας γὰρ κεκλεισμένον, φυλαχθέντων⁸⁾ τῶν τῆς παρθε-
νίας περικαλυμμάτων, τὸν τῶν προφητῶν ποιητὴν καὶ τούτοις
δόντα τὸ προλέγειν καὶ διατρανοῦν τὰ συμβησόμενα ὕστερον· ὃς
τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν τροφῇ αὐλῷ τε ἅμα καὶ αἰσθητῇ πε- 20
ρίεπει καὶ συντηρεῖ, τὸ μὲν τὸ σῶμα τοῦτο τὸ πῆλινον συνέχων
καὶ δυναμῶν (ὃ καὶ αὐτὸς ἐφόρεσε δι' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν
ἀνόρθωσιν, καὶ ταῦτα Θεὸς ὢν ἀπαθής, ἀσώματός τε καὶ ἄυλος
καὶ ἄναρχος), τὸ δὲ⁹⁾ ἵν' ἡμεῖς τῶν ψυχικῶν κηλίδων ἐκκαθαί-
ρώμεθα καὶ κατακαίωμεν ἅπασαν ἐπιθυμίαν σωματικὴν καὶ θεοὶ 25

¹⁾ ἐν τῷ κώδ. σεραφεῖμ.

²⁾ φέρουσα S, ἐν δὲ τῷ κώδ. φοροῦσα.

³⁾ καθαύρασα S.

⁴⁾ ἐν τῷ κώδ. ῥάβδος· οὕτω καὶ κατωτέρω.

⁵⁾ ὑστέραν S.

⁶⁾ οὕτως ἐκ διορθώσεως τοῦ S, ἐν δὲ τῷ κώδ. προκεκόμικεν.

⁷⁾ προσεπέβαλον S.

⁸⁾ οὕτως ἐκ διορθ. τοῦ S, ἐν δὲ τῷ κώδ. κεκλεισμένων φυλαχθεισῶν.

⁹⁾ ἐν τῷ κώδ. τηδε.

γινώμεθα χάριτι καὶ εἰς τὸ πρῶτον ἀξίωμα φθάσωμεν, ἐξ οὗ δια-
 βολικῇ τῇ πλάνῃ ὑπεσκελίσθημεν· ὁκνῶ γὰρ εἰπεῖν ἢ φέρειν εἰς
 μέσον τὴν προαπατηθεῖσαν Εὐαν¹⁾ καὶ προμετασχοῦσαν τῆς βρώ-
 σεως καὶ τὸν συναπατηθέντα ταύτη Ἀδὰμ καὶ γυναικεῖα συμ-
 5 βουλῇ πεισθέντα καὶ τὴν ἐντολὴν μὴ φυλάξαντα· ὁμόσωμος γάρ
 εἰμι²⁾ καὶ αὐτὸς καὶ ὁμοιοπαθής, καὶ δέδοικα τὴν κατάκρισιν, μα-
 θὼν μὲν ἐξ ἔργων τὴν τοῦ κακοῦ ἀποχὴν, χεῖροσι δὲ καθ' ἐκά-
 στην³⁾ περιπίπτων τοῖς πλημμελήμασι καὶ καταδίκην μείζονα
 προσδεχόμενος. Ἐγνώρισεν ἡμῖν σε ἡ δρῦς, εἰς ἣν Ἀβραάμ τὴν
 10 καλύβην πηξάμενος τοὺς ξενοδοχομένους ἔσπευδεν ἐνδὴμεῖν· καὶ
 γάρ σοι⁴⁾ καὶ ὁ παλαιὸς ἡμερῶν⁵⁾ ὡς σκηνῇ χειροποιήτῳ χρη-
 σάμενος ἔκπαλαι καὶ τὴν βροτείαν φύσιν ξενοδοχῆσαι ἀύλως προ-
 μηθευσάμενος ἐσκήνωσεν ἐπὶ σοί· συμπαρέλαβε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ
 καὶ τὸν ὁμοούσιον τούτῳ καὶ συνάναρχον υἱόν, οἱ ἡμᾶς δὲ καὶ
 15 ἀπαρχὴν⁶⁾ καὶ βροτοούσιον, καὶ τὸ ἐκπορευόμενον μὲν αὐτοῦ
 πνεῦμα πανάγιον, οὐκ ἀπολιμπανόμενον δέ, ἀλλ' αἰεὶ ὄν σὺν αὐτῷ,
 καὶ τροφήν οὐρανίαν τοὺς πάντας ἐξενόδοχῃσε, παιδεύων ἐντεῦθεν
 ἡμᾶς ταπεινοῦσθαι καὶ μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονεῖν καὶ ἐπαίρεσθαι.

3. Οὐ δυνατόν μοι, μητροπάρθενε κόρη, πάντα σου καταλέγειν
 20 τὰ ὀνομαστήρια· ἀπορεῖ μου ὁ νοῦς εἰς τὴν τούτων κατάληψιν.
 Ἀλλὰ τί πάθω; ἂν εἰς ταῦτά σου βλέψω, ἀπορίᾳ συνέχομαι
 καὶ φρίκην φρίττω καὶ δειλίαν ἐπαινετήν· ἂν εἰς τὸ τῶν σῶν
 θαυμασίων ἐπεντρανίσαιμι πέλαγος, ἱλίγγου τὴν καρδίαν πεπλή-
 ρωμαι, καὶ θέλω μὲν διαπλώσασθαι, δέδοικα δὲ καὶ τὴν ἐπιχει-
 25 ρῆσιν καὶ τὴν τοῦ βοθίου φρίττω ὑπερκυμάτωσιν· εὐκολώτερον
 γάρ ἂν τις διαπεραιώσαιτο τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγος, ἢ τῇ τῶν
 σῶν θαυματουργημάτων παραλίῳ ἀκτῇ ποσὶ νοῦς ἐπιθίξειε, καὶ

¹⁾ ἐν τῷ κώδ. εὐαν.

²⁾ γάρ εἰμι S.

³⁾ καθ' ἐκάστην S.

⁴⁾ οὕτως ἐν τῷ κώδικι, παρὰ τῷ S γάρ σοι.

⁵⁾ οὕτως ὁρθῶς ἐν τῷ κώδικι· παρὰ τῷ S ἡμερώσατο.

⁶⁾ ἐν τῷ κώδ. ἐγράφη πρῶτον ἀπ' ἀρχῆν, ἀλλ' ὕστερον τὸ ἀπ' διωρθώθη εἰς ὑπ'.

μᾶλλον ἂν τις ψάμμον θαλάσσης καὶ ἄστρα μετρήσῃ οὐράνια
ἢ καὶ τῆς αἰγίλιπος πέτρας ὑπερπηδήσειεν, ἢ ταῖς σαῖς τερα-
τουργίαις ἐπιβαλεῖ τὴν διάνοιαν· ὅμως τὰς ἄλλας ἀφείς—ὑπὲρ
γὰρ μέτρον εἰσίν—ὀλίγων τέως ἐπικαίρως μνησθήσομαι.

4. Ἦν ὅτε καὶ Ἡράκλειος ἐκεῖνος τῶν τῆς βασιλείας Ῥω- 5
μαίων σκήπτρων ἐπέιληπτο καὶ τὸ ταύτης τέτρωρον τέτακτο
ἡνιοχεῖν· ἀλλ' εἴχετο μὲν αὐτὸς τῆς ἀρχῆς, Πέρσαι δὲ τῆς σφῶν
κακίας καὶ Σκύθαι¹⁾ οὐκ ᾔθελον ἡρεμεῖν. Οὐκ οὐδὲ ἡμέλουν,
ἀλλ' ἔνθεν μὲν Χοσρόης, ἐκεῖθεν δὲ Χαγάνος μυριοπληθὲς συλ-
λέξαντες στράτευμα καὶ ὅπλοις παντοίοις περιφραζάμενοι τὴν βα- 10
σιλίδι ταύτην ἐκύκλωσαν, ὥς ποτε²⁾ Συναχηρεῖμ ἐκεῖνος ὁ βάρ-
βαρος τὴν περιώνυμον καὶ θείαν Ἱερουσαλήμ, εἰ καὶ πανστρα-
τεῖ³⁾ ἀπωλώλει ὡς ὁ ἀσεβέστατος δικαίᾳ κρίσει Θεοῦ· οἱ καὶ παν-
τοδαπῶς ὡς εἶχον τὰ περίξ ταύτης ἐκάκωσαν, τὰ μὲν πυρὸς
παρανάλωμα θέμενοι, τὰ δὲ καὶ ἄλλως λεηλατοῦντες καὶ ἐδα- 15
φίζοντες καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν ἀφανισμοῦ πεδίον τὰ ὑπ' αὐτὴν ἐρ-
γάζομενοι. Ἐνθεν τοι⁴⁾ καὶ τοῦ πιστοῦ λαοῦ κατωφρύωντο καὶ
κατεκάγχαζον τούτων οἱ τὴν καρδίαν ἀσύνετοι, καὶ τὸ χεῖρι-
στον—ἀλλ' ὦ⁵⁾ τῆς βαρβαρικῆς βλασφημίας—καὶ σὲ καὶ τὸν σὸν
υἱὸν καὶ τὸν πάντων Θεὸν ἐμυκτήριζον, «Ποῦ ἐστὶν ὁ θεὸς αὐτῶν» 20
λέγοντες, «ἐφ' ᾧ τεθάρρήκασι, πεποιθασιν ἐπὶ κύριον· ρυσάσθω
αὐτούς». Καὶ τὰ μὲν τῶν βαρβάρων τοιαῦτα καὶ ἀπειλαὶ βα-
ρεῖται κατὰ τοῦ χριστωνύμου⁶⁾ λαοῦ, ἐξώθησις πατρίδος ἀτιμο-
τάτη, τῶν προσόντων ἀφαίρεσις, τῶν προσγενῶν ἀλλοτριώσεις, τῶν
κτημάτων ἀφανισμός, καὶ τελευταῖον, εἰ μὴ ἐκόντες πόρρω 25
γένωνται, σφαγαὶ ἀνήκεστοι καὶ δημεύσεις ἀλλόκοτοι· ὁ δὲ πιστὸς
λαὸς τῶν ἄλλων πάντων ἀφέμενοι ὀδυρμοῖς ἐχρῶντο καὶ δάκρυσι,

1) ἐν τῷ κώδ. σκύθαι· οὕτω καὶ κατωτέρω.

2) ἐν τῷ κώδ. ὡς ποτὲ.

3) ἐν τῷ κώδ. πανστρατεῖ.

4) ἐν τῷ κώδ. ἐνθεν τοι.

5) ἐν τῷ κώδ. ὦ.

6) ἐν τῷ κώδ. χριστωνόμου.

καὶ φωναῖς ὑφουμέναις πρὸς τὸν Θεὸν παρεκλήτευσον, λέγοντες ψαλ-
μικῶς· «Ἰνατί, κύριε, ἀποστρέφη εἰς τέλος, ὑπερορᾷς ἐν εὐκαι-
ρίαις, ἐν θλίψεσιν; ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ ἐμπυρίζεται ὁ
πτωχός· συντετριμμένοι γὰρ ὄντως ἡμεῖς οἱ πτωχοί. Ἔως πότε
5 ἀπώσῃ εἰς τέλος; ἔπαρον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας
αὐτῶν». Καὶ ἄλλα τούτοις ἐπῆδον συνωδὰ καὶ πρόσφορα τῷ
καιρῷ, καὶ σὲ ¹⁾ τὴν ὑπέραγνον καθικέτευον καὶ τοὺς τῆς ἐλπί-
δος κάλως ἀνέδουν ²⁾ σοι, μεσῖτιν ἅμα καὶ βοηθὸν ἐκκαλοῦμενοι.
Καὶ οὐκ ἐψεύσθησαν τῆς ἐλπίδος, οὐδ' εἰς κενὸν ἐκείνοις τὰ τῆς
10 ἱκετείας προέβησαν· ἀλλὰ μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ καὶ πάντες οἱ ἀλα-
ζονευσάμενοι καὶ τῇ σφῶν δυνάμει θαρρῆσαντες βάρβαροι ἄρ-
δην ἀπώλοντο, καὶ οἱ περισωθέντες δὲ ὡς αἰχμάλωτοι μᾶλ-
λον εἰς τοὺς ἰδίους τόπους ἀνέστρεφον, καὶ οἱ τῶν εὐσεβῶν κα-
τορχούμενοι ἐκεῖνοι παρ' αὐτῶν ἐνεπαίχθησαν, τῆς σῆς ἰσχύος ³⁾
15 μεσιτευσάσης αὐτοῖς.

5. Τοιοῦτόν σου τὸ θαῦμα, παρθένε· τοιοῦτόν σου τὸ τερά-
στιον· ὡς ὄντως ὑπερφυές, ὡς ὄντως ἐξάσιον. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο
τῆς σῆς ἰσχύος ἔργον ἀκατανόητον, οὐδὲ Πέρσαι μόνον καὶ Σκύ-
θαι ταύτης πεπείρανται, ἀλλὰ καὶ ἡ χιλιόναυς ἐκείνη τῶν Ἀγα-
20 ρηνῶν ναυμαχία, ἡ τὸν ἑπταετῆ χρόνον τὴν Ῥωμαίων κυκλώ-
σασα καὶ κακῶς διαθεῖσα τὰ σύμπαντα, καὶ αὐτὴ μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ
συνετρίβη καὶ ὥχετο ὄμβρων ⁴⁾ βιαίων ἐπιφορᾷ καὶ λίθων ἐξ οὐ-
ρανοῦ ἐπομβρήσει καὶ ἀνέμων καὶ βιαίῳ καὶ θαλασσίῳ παραδόξῳ
βρασμῷ ὑποβρύχιος γέγονε. Τούτων σου τῶν τεραστίων τὸ μέγε-
25 θος τίς κατ' ἀξίαν ⁵⁾ ὑμνήσειε; τίς δεόντως περικροτήσειε; τίς ὡς
χρὴ ἀνυμνήσειεν; οὐδεὶς, ὡς οἶμαι, βροτῶν, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς λα-
βίδι πυρὸς τὴν γλῶσσαν ρυφθήσεται.

¹⁾ τὸ σὲ κεῖται ἄνωθεν τοῦ στίχου ἐν τῷ κώδικι.

²⁾ ἐν τῷ κώδικι ἀνέθων, ὅπερ διώρθωσεν ὁ S εἰς ἀνέδουν.

³⁾ ἐν τῷ κώδ. ἰσχυός· οὕτω καὶ κατόπιν.

⁴⁾ ἐν τῷ κώδ. ὄμβρων.

⁵⁾ ἐν τῷ κώδ. καταξίαν.

6. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν σου τὰ ἀρχαῖα ἐξαίσια θαύματα, ἃ διηγήσαντο ἡμῖν οἱ πατέρες ἡμῶν, ὑπὲρ ὧν σοι καὶ τὴν εὐχαριστήριον ταύτην καὶ ἐπινίκιον ἄγομεν ¹⁾, ὁλονυκτίοις ὥδαῖς σε γεραίροντες. Τὰ δ' ἐφ' ἡμῶν ὅποια; ἰσορροπῇ ²⁾ καὶ ταῦτα καὶ τοῦ ἱσίου θαύματος ἄξια· ἢ ³⁾ γὰρ οὐχὶ καὶ τῷ ἀγγ(ελω)νύμῳ ⁴⁾ πιστῷ ⁵⁾ ἡμῶν αὐτοκράτορι συμμαχεῖς; οὐ ⁶⁾ καθ' ἡμέραν πάρει τούτῳ συνέριθος; οὐ συνεφάπτη τῶν ἔργων αὐτῷ; Ναὶ πάντως· ἰδοὺ γὰρ πόσοι μὴ βάρβαροι μόνον ἐπήρθησαν καθ' ἡμῶν καταπολεμῆσαι ⁶⁾ πειρώμενοι, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῆς ἡμῖν πατρίδος καὶ πίστεως, εἰ καὶ καρδίαν ἔχοντες βδελυρὰν ἀπεδείχθησαν, κατ' αὐτοῦ ἐκινήθησαν, τῆς θεοῦθεν δεδομένης τούτῳ ἀρχῆς παρασαλεῦσαι μηχανησάμενοι, καὶ ἀπώλοντο. Οἱ μὲν γὰρ στρατόπεδα ἡθροίζον καὶ ὅπλοις παντοδαποῖς καθωπλίζοντο ⁷⁾ καὶ καθ' ἡμῶν ἐκινούντο, τῷ πλήθει καὶ τῇ ἰσχύϊ γαυρούμενοι· ὁ δὲ πιστὸς ἡμῶν βασιλεὺς σὲ καὶ μόνην ἐπεδοῶτο ἀρωγὸν καὶ συλλήπτορα καὶ μεσῖτιν εἰς τὸν ⁸⁾ πάντων ἐπεκαλεῖτο ⁹⁾ Θεὸν ἐν πνεύματι ταπεινώσεως ⁹⁾ καὶ συντριβῇ καρδίας καὶ προσευχῇ ἐκτενεῖ, καὶ παραυτίκα οἱ ἐπανιστάμενοι κατησχύνοντο καὶ ἐφυγαδεύοντο οἱ ἀλάστορες. Καὶ μέχρι τοῦ δεῦρο τῇ σῇ πρεσβείᾳ νῦν μὲν Λατίνων γένος ὑψαύχενον τῷ βασιλεῖ ἡμῶν καταπεπ(ολ)έμηται ¹⁰⁾, νῦν δὲ Σκυθῶν τὸ βδελυκτό- ²⁰

1) οὕτως ἐν τῷ κώδικι, ὅπου νοεῖται ἔξωθεν τὸ ἐορτήν· ὁ S ἀνέγνω ἄγομεν.

2) ἰσορροπῇ S.

3) ἐν τῷ κώδ. ἢ.

4) παρὰ τῷ S ἀγγ(ελω)νύμῳ.

5) οὐχὶ S.

6) τὸ κ τοῦ καταπολεμῆσαι φαίνεται διορθωμένον ἐν τῷ κώδικι ἐπὶ ἐνός πρότερον ἐκεῖ γεγραμμένου π.

7) ἐν τῷ κώδ. καθοπλίζοντο.

8) ἐν τῷ ἀπογράφῳ ἐπεκαλοῦντο.

9) μετὰ τὸ ταπεινώσεως «sequuntur tres lineae, quae ad rem non pertinent; deinde post spatium vacuum aliquot linearum continuavit librarius opus suum iterando verbum ταπεινώσεως». Gitlbauer.

10) φθορὰ δύο γραμμάτων ἐν τῷ κώδικι· καὶ κατωτέρω πολλὰ φθοραὶ, συμπληρωθεῖσαι ἐνταῦθα οἱ ἀγκυλῶν· ὅσαι δὲ συμπληρώσεις τοῦ S δὲν ἐγκρίνονται ὑπ' ἐμοῦ, ἢ δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὰ διακρινόμενα ἐν τῷ κώδικι γράμματα, αὗται σημειοῦνται ὡσαύτως ἐνταῦθα.

τατον συντέτριπται καὶ ἡφάνισται· ἔστι δ' οὗ καὶ τὸ τῶν Βουλ-
 γάρων ἔθνος ἀπαυθαδιάσαν καὶ τὸν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας
 χαλινὸν διαπτῦσαν ὑπὸ τὴν ζεύγλην αὐθις αὐτῆς τὸν τράχηλον
 κέκλικε καὶ δουλεύειν μᾶλλον ἢ ἄρχειν μεμάθηκεν. Ἄλλ' ὦ πα-
 5 νύμνητε δέσποινα, ὦ μητράνανδρε κ(ό)ρη, ὦ ἀνύμφευτε τοῦ Λό-
 γου λοχεύτρια, μὴ διαλείποις Χριστὸν τὸν σὸν υἱὸν ὑπὲρ τοῦ χρι-
 στωνύμου λαοῦ διαπαντὸς ἱκετεύουσα· μὴ διακόψωσι τὰς ἐκτε-
 νεῖς σου δεήσεις αἱ ἡμῶν ἀμαρτίαι· μὴ καταρῥαθυμῆσης τῶν πρε-
 σβειῶν· ἁπλου τὰς σὰς π(α)λάμας εἰς συνεχεῖς ἱκεσίας. Εἴ τίς που
 10 καὶ σπινθήρ βαρβαρικὸς ὑπολέλειπτο καταφλέγειν θέλων ἡμᾶς,
 σθέσ(ον) τῇ δόρσῳ τῶν σῶν λιτῶν καὶ δεήσεων· ἥτις καὶ νῦν
 τὰ ἐλέη σου καὶ σύντριψον αὐχένιας τῶν πολεμούντων ἡμᾶς· κατὰ-
 <σπειλον>¹ τὰ ἀλλόφυλα ἔθνη, τὰ τοὺς πολέμους <θέλ>οντα, <κα>ὶ
 <ῆ>μῖν² εἰρηνικὸν τὸν βίον χ(αρίζο)υ. Ἐχεις³ τὸν σὸν υἱὸν καὶ δε-
 15 σπότην <τὴν σ>ῆ(ν πρεσβ)είαν⁴ οὐκ ἀπωθούμενον, προσ(δε)χ(ό-
 μενόν σε ὑ)πὲρ⁵ ἡμῶν μεσιτεύουσαν τὰς σὰς <πρεσβεῖα>ς οὐ πα-
 ρορᾷ⁶). Δυσώπει τοίνυν <ὑπὲρ ῆ>μ(ῶν αὐτόν), Θεοτόκε, συνεχῶς⁷),
 λιτά(ζουσα⁸ δ)ιηνεκῶς, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἀκατα(λήκ)τοις ὥδαῖς καὶ
 ὀλοκαρδίαις το(ῖς) ὕμνοις δοξάζωμεν⁹) σὲ καὶ τὸν ἐκ σοῦ τε(ε-
 20 χθ)έντα Θεόν, τὸν ἡμέτερον δε(σ)πότην καὶ ὀη(μιο)υργόν, τὸν
 κτίστην ἀπάντων <καὶ πο>ιητήν· ὃ πρέπει πᾶσα δόξα, <τιμὴ
 καὶ προσκύν>ησις, σὺν τῷ ἀ(νάρχω πα)τρὶ¹⁰ καὶ τῷ παναγίῳ
 <κ>αὶ ἀ(γαθῷ) καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ πνεύματι <νῦν καὶ ἀ>εἰ¹¹ καὶ
 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹) κατὰ(σπησησον) S.

²) πολέμους ἀγα)πῶντα (ἐπαίν)εῖν εἰρηνικὸν S.

³) βίον· καὶ γὰρ ἔ)χεις S.

⁴) δεσπότην, <ὅς τὴν πρεσβε)ίαν S.

⁵) προσ(δε)χ(εταί σε ὑ)πὲρ S. Τὸ χ εἶναι ἀμφίβολον, διότι ὁ κῶδιξ ἀντ' αὐτοῦ
 δεικνύει σχῆμα ἑνός λ.

⁶) <δεήσεις ο)ὐ παρορᾷ(ν) S.

⁷) δυσ. τοίνυν..... μ(εσιτε)υε συνεχῶς S.

⁸) λιτά(νευσον) S.

⁹) ἐν τῷ κῶδ. δοξάζομεν.

¹⁰) δόξα (καὶ κράτος καὶ ἰ)σχ(ύς) σὺν τῷ ἀ... <πα>τρὶ S.

¹¹) πνεύματι (εἰς ἀ)εἰ S.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΛΟΓΟΝ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΤΟΥ ΤΡΙΨΥΧΟΥ

75, 2 κύμβαλον ἀλαλάζον] Πρβλ. Ψαλμ. ρν', 6. Κορινθ. Ι, γ', 4.

76, 1 ξύλον ἀπεθρομάτισα | Ὑπονοεῖται ἐνταῦθα τὸ ἐν τῇ Γενέσει (ε', 10) «ξύλον τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ», οὗ μέρους ἔφαγεν ὁ προπάτωρ Ἀδάμ, παραδὸς οὕτω τὴν ἐξῆς ῥητὴν τοῦ Θεοῦ ἐντολήν· «ἀπὸ παντός ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῇ· ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ» (Γεν. ε', 16, 17).

76, 4 σωτήριον ξύλον | Οὕτως ὠνόμασε τὸν Σταυρὸν ὁ μελωδὸς τοῦ κοντακίου καὶ τινος στιχηροῦ τῆς 14ης Σεπτεμβρίου.

76, 7 φιλανθρωπίας καὶ συγκαταβάσεως πέλαγος ἐκκυήσασα] Καὶ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης λέγει τὸν Χριστὸν «ἀμέτρητον ἔχοντα εὐσπλαχνίας τὸ πέλαγος» (Θεοτοκῆριον, Βενετία 1883, σ. 2).

76, 9 ὡς καὶ θυσιᾷ χήρας λεπτοῖς ἐκείνους] Πρβλ. Μάρκ. ιε', 42, 43. Λουκ. κα', 1-4.

76, 11 δυσανάβατον ὕψος | Ἡ ἔκφρασις αὕτη ἐλήφθη ἐκ τοῦ στίχου 16 τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου.

76, 12 τοῦ μογιᾶλου τὴν γλῶσσαν ἐτράνωσε] Πρβλ. Μάρκ. ζ'. 32-37. Τὴν φράσιν ὁ Ἀντώνιος κατεσκεύασεν ἐκ γνώσεως τοῦ «τρανὴ δὲ ἔσται γλῶσσα μογιᾶλων» (Ἡσαίου λε', 6) καὶ τοῦ στίχου τοῦ Ῥωμανοῦ, «Τράνωσόν μου τὴν γλῶτταν, Σωτήρ μου». Christ-Paranicas, Anthologia graeca carminum christianorum, σ. 131.

76, 13 ἀνθρακι Σεραφίμ τὸ τοῦ Ἡσαίου στόμα ἐκάθηρε] Ὅρα Ἡσαίου Γ', 6, 7. Ἄλλ' ἢ περὶ τοῦ ἀνθρακος φράσις τοῦ Ἀντωνίου ἐσηματίσθη ἐξ ἀμέσου γνώσεως τῶν ἐξῆς εἰρμῶν. «Ἀνθρακα πυρὸς τῇ λαβίδι δέχεται ὁ Ἡσαίας ποτὲ τὰ χεῖλη κατηράμενος· νῦν δὲ ἡ παρθένος ἐν τῷ ναφ̄ φέρουσα Θεὸν σωματωθέντα δι' ἡμᾶς, ταῖς χερσὶν ὡς λαβίδι τῷ πρεσβύτῃ ἐπιβλῶσιν εἰρήνης τὸν αἵτιον καὶ τοῦ παντός χορηγόν». Καὶ πάλιν· «Ἀνθρακα πυρὸς τῶν Ἡσαίου Σεραφίμ θίγει χειλέων ποτὲ, τῇ λαβίδι ἀφελόμενον καὶ περιθὲν ὁ δὲ κατηράμενος δικαιοσύνην μάθετε πᾶσιν ἐκῆρυττεν». Εἰρμολόγιον, Βενετία 1888, σ. 16, 69.

76, 14 τοὺς ἀλιεῖς ἐγραμμάτισε] Πρβλ. Ματθ. δ, 18-22. Μάρκ. α', 16-20.

76, 14 τὴν ὄνον τοῦ Βαλαὰμ κέ] Πρβλ. Ἀριθμ. κδ', 22-34.

76, 23 καθά που φάλλει Δαυὶδ] Πρβλ. Ψαλμ. μη', 2.

76, 24 Ἐπέξευσε ποτε κατὰ θαλάσσης καὶ Πέτρος] Πρβλ. Ματθ. ιδ', 26-33.

77. 2 ἤρνησάτο — — παιδίσκης οὐτιδανῆς] Πρβλ. Ματθ. κτ', 69, 70. Μάρκ. ιδ', 66-71. Λουκ. κδ', 54-57. Ἰωάν. ιη', 16, 17.

77. 3 ἀπέκτεινε καὶ τὸν Γολιάθ κέ] Πρβλ. Βασιλ. 1, ιζ', 38-51.

77. 5 ποιμνίου προστάτης καὶ μικρός ἐν τοῖς ἀδελφοῖς "Ορα Ψαλμ. ρνα', 1.

77. 6 ὅς ποιεῖ χιλιάδας διώκειν τὸν ἕνα καὶ τοὺς δύο μετακινεῖν μυριάδας] Πρβλ. Δευτερον. λδ', 30.

77. 7 οὐ πρὸς τὴν δεξιάν ψευδῆς ἵππος εἰς σωτηρίαν] Πρβλ. Ψαλμ. λδ', 17.

77. 16 μητρᾶνάνδρε] Ἡ λέξις αὕτη εἶναι γνωστὴ (Μανασσῆ χρον. στίχ. 4086. Ἐφραιμίου χρον. στίχ. 738, 925, 2053, 2740, 2856, 2974, 3466, 3819, 3881), ἀλλ' ἐσχηματίσθη διὰ τῆς ἀμέσου βοήθειας παλαιῶν ἐκκλησιαστικῶν ἁσμάτων, οἷον τοῦ εἰρμολογικοῦ στίχου «ἄνδρος ἄλλη μητέρα», τοῦ στίχου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ «χαίρε μητέρα ἄνδρε σὺ μόνη ἢ ἐν μητρᾶσιν ἀγνεύουσα»· τοῦ ἐν ἑτέρῳ εἰρμῷ «μητὴρ ἀνδρὸς ἀφθόρος ἢ κύστις» καὶ τοῦ στίχου Ἰωάννου τοῦ Εὐχαΐτων «ἄνδρε μητέρα, πῶς ἀπάτορα κύστις;» "Ορα Εἰρμολογίου σ. 55 καὶ Θεοδοκαρίου σελ. 89, 109, 119.

77. 23 τὴν περιβεβλημένην χρυσωτοῖς χρυσοῖς! Ἐλήφθη ἐκ τοῦ εἰρμῶ, «Σὲ τὴν ἐν χρυσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένην πεποικιλμένην Θεοτόκε». Εἰρμολογ. σ. 28.

77. 26 Σὲ καταδρασθεῖς Ἰακώβ ἐν ὕπνῳ ποτὲ — — ἐώρακε κλῖμακα ἡδρασμένην κέ] Πρβλ. Γενέσ. κη', 11 κέ. Ἡ κλῖμαξ, ἣν ἐώρακεν Ἰακώβ, ἐσήμαινε κατὰ τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας τὴν Θεοτόκον. Οὕτως Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός ἐν τῷ Θεοδοκαρίῳ, σελ. 14, λέγει· «Ἡ κλῖμαξ ἣν εἶδε ποτὲ Ἰακώβ, τοὺς βροτοὺς ἀπὸ γῆς ἢ ἀνάγουσα εἰς δόξαν τὴν οὐράνιον, σὺ εἶ ὡς ἀληθῶς, παντάνασσα Μαρία».

78. 8 ὁ κενωθείς καὶ τὴν τοῦ σώματος πτωχεῖαν δι' ἐμὲ πτωχεύσας] Πρβλ. Φιλίπ. β'. 7. Κορινθ. 2. η', 9.

78. 16 Σὲ προέγνω Γεδεὼν ἐν τῷ ὑπερβέντι πόκῳ] Πρβλ. Κριτ. γ', 36-40 Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐν Migne, τ. 99, σ. 725. «Χαίροις, ὁ θεόδεκτος πόκος, ἐξ ἧς ἀπερρύθη ἡ οὐράνιος δρόσος, πλήρης λεκάνη ὕδατος κατὰ Γεδεὼν τὸν θαυμασιώτατον».

78. 18 Σὲ κατείδε καὶ Δανιὴλ ὄρος, ἐξ οὗ ἀχειρότμητος λίθος ἀπελαξεύθη κέ] Πρβλ. Δαν. β', 34, 35, 45. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ Θεοτόκος ὄρος ἀλάξευτον ὀνομάζεται παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ῥήτοσι καὶ ποιηταῖς. Οὕτω Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐν Migne, τ. 99, σ. 728. «Χαίροις τὸ ἀλάξευτον χειροῦ ψηλότατον ὄρος, ἐξ οὗ ὁ ἀκρογωνιαίος ἀποτετέμνηται λίθος κατὰ Δανιὴλ τὸν θεολογικώτατον». Ἰωσήφ ὁ ὕμνογράφος (Μηναῖον 76ρίου, 1890, σ. 46). «Ἰδε τὸ ἀλάξευτον ὄρος ἐκ πέτρας ἀγόνου ἀποτεχθὲν τὸν λίθον καρπογονεῖ τὸν νοητὸν, ὃς συντριβὴν ἐργάσεται τῶν ξοάνων πάντων τοῦ ἀλάστορος». Ἰωάννης ὁ Εὐχαΐτων ἐν τῷ Θεοδοκαρίῳ, σ. 85, «Σὲ Δανιὴλ ὁ θαυμαστός προσεθάσατο ὄρος, ἐξ οὗ λίθος τέμνηται, Χριστός, συντρίψας, ἀγνή, δαιμόνων ξόανα». Εἰρμός γ' ἤχου ἐν τῷ Εἰρμολογίῳ, σ. 59. «Τὸ ἀλατόμητον ὄρος, τὴν ἀκρότομον πέτραν, ἣν ἐθεάσατο Δανιὴλ ὁ προφήτης, τὴν Θεοτόκον Μαρίαν, ὕμνοις μεγαλύνομεν». Εἰρμός δ' ἤχου αὐτόθι, σ. 80. «Λίθος ἀχειρότμητος ὄρους ἐξ ἀλαξέυτου σου, παρθένε, ἀκρογωνιαίος ἐτέμνη, Χριστός, συνάψας τὰς διεστῶσας φύσεις».

78. 20 Σὲ προσδῆλου καὶ κιβωτός] ἤτοι κιβωτός ἡ τοῦ Νῶε Πρβλ. Θεοφάνην ἐν τῷ Θεοδοκαρίῳ, σ. 64. «Χαίροις ἡ νοητὴ κιβωτός, δι' ἧς βροτοὶ κατακλυσμοῦ ἐλυτρώθημεν καὶ ζῆλης τῆς ἀμαρτίας».

78. 24 Σὲ προδιέγραψεν ἡ πυρπολουμένη μὲν βάτος — —, μείνασα δὲ ἀκατάφλεκτος κέ] Πρβλ. Θεόδωτον Ἀγκύρας ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου (ἐκδ. Labb. τ.

3, σ. 1010). * Μυστήρια προτυποῦνται διὰ τῶν παλαιῶν. Διὰ τοῦτο βάτος ἀνάπτεται, πῦρ φαίνεται καὶ τὰ πυρὸς οὐκ ἐνεργεῖ, οὔτε κολάζει. Ἐν τῇ βάτῳ οὐχ ὄρεῖς τὴν παρθένον; Ἄρα ἐν τῇ πυρὶ οὐ βλέπεις τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ παραγενομένου; Ἐκ τοιαύτης ἐρμηνείας, κοινῆς οὔσης παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσιν, οἱ ὑμνογράφοι τὴν Θεοτόκον ἐξυμνοῦντες λέγουσιν αὐτὴν προφητευθεῖσαν διὰ τῆς ἥν εἶδεν ὁ Μωϋσῆς ἀκαταφλέκτου βάτου· ἐκ δὲ τούτου καὶ βάτον τὴν Θεοτόκον λέγουσιν. Οὕτως Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ Μηναίῳ Σεπτεμβρίου σ. 58. « Βάτος ἐν ὅρει πυράφλεκτος — — — σαφῶς περιγράφει σε θεόνυμφε ». Ἐν τῷ Εἰρμολογ. σ. 58. « Ἐν Σιναίῳ τῷ ὅρει κατεῖδε σε ἐν τῇ βάτῳ Μωϋσῆς, τὴν ἀφλέκτως τὸ πῦρ τῆς θεότητος συλλαβοῦσαν ἐν γαστρί ». Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς (Anth. graeca carminum, σ. 205)· « Ἦνεγκε γαστήρ ἡγιασμένη Λόγον, σαφῶς ἀφλέκτῳ ζωγραφουμένη βάτῳ ». Ἀνώνυμος (De immac. Deiparae conceptione hymnologia Graecorum, σ. 35)· « Πυρφόρον πάλαι βάτον Μωϋσῆς ἐν Σινᾷ ἦν ἐώρακεν. Ἄννα συνέλαβε γαστρί » κτλ. Ἀνδρέας Κρήτης ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ, σ. 13. « Χαῖρε ἡ ἀφλεκτος βάτος, χαῖρε κύρη ». Ἰωάννης Εὐχαῖτων αὐτόθι, σ. 19. « Χαῖρε βάτε πυρίφλεκτε καὶ μὴ καιομένη ». Θέκλα μοναχὴ αὐτόθι, σ. 22. « Ἢ βάτος ἡ ἐν Σινᾷ προδιετύπου σου, παρθένε, παράδοξον το τοῦ τόκου· σὺ γὰρ πῦρ τὸ τῆς θεότητος δεξαμένη τὴν μήτραν σου οὐκ ἔφλεξας ». Γεώργιος Νικομηδεῖας αὐτόθι, σ. 24. « Σὲ βάτος ἀκατάφλεκτος προετύπου, τὴν ἔμφυχον καὶ ἔμπνουν καὶ ζῶσαν βάτον· τὸ πῦρ γὰρ τῆς θεότητος συλλαβοῦσα ἀφλεκτος ἔμεινας θεογεννήτρια ».

79, ²/₃ Σὲ καὶ λαοὺς προδιετύπου — — — ἐκκαθάραντα καὶ ἀγιάσαντα] Πρὸλ. Ἑσαίου 4', 6, 7. Ἰωσήφ ὑμνογράφος ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ, σ. 6. « Λαοὺς, ἦν Ἑσάλας ὁ προφήτης πάλαι ἐθέασατο, τὸν θεῖον ἄνθρωπον Χριστόν ἐν κοιλίᾳ σὺ εἴ φέρουσα, πᾶσαν ὕλην ἁμαρτίας καταφλέγοντα, τῶν δὲ πιστῶν τὰς ψυχὰς φωταγωγοῦντα ». Ἰωάννης Εὐχαῖτων αὐτόθι, σ. 19. « Χαῖρε ἡ λαοὺς ἡ μυστικὴ, ἥνπερ Ἑσάλας προεῖδεν, ἄνθρωπον φέρουσα ῥύπου ἐκκαθαίροντα τὴν κτίσιν ἅπασαν ».

79, ³/₁₁ Σὲ διετράνωσε ῥάδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα — — — ἀπένειμε] Πρὸλ. Ἀριθ. 17', 8.

79, 11 Σὲ καὶ λάκκος διασφαοῖ κέ] Πρὸλ. Δανιὴλ 1γ', 31 κέ.

80, 9 Ἐγνώρισεν ἡμῖν σε ἡ ὁρῶς κέ] Πρὸλ. Γεν. 1η', 1 κέ.

80, 11 ὁ παλαιὸς ἡμερῶν] Πρὸλ. Δανιὴλ ζ', 9 κέ.

81, 16 ἀφανισμοῦ πεδίων] Ἰωὴλ α', 7.

81, 18 οἱ τὴν καρδίαν ἀτύνετοι] Πρὸλ. Ψαλμ. 68', 6.

82, ²/₄ Ἰνατί, κύριε, — — — ἐμπυρίζεται ὁ πτωχός] Ψαλμ. 137', 22, 23.

82, ⁴/₆ ἕως πότε ἀπόσῃ εἰς τέλος — — — ὑπερηφανείας αὐτῶν] Πρὸλ. Ψαλμ. 137', 1, 3.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	Γράφε
9, 19	εἶναι ἐν
11, 12	τῷ εἰς
11, 31	Ποσλούσσινικ
13, 2/3	αὐτεπαγγέλτως
15, 23	ἐμνημονόρευσεν
17, 18	τὴν προφήτην
22, 28	παλαιᾶς
26, 3	πρότερον,
26, 19	προσκύνησιν παύσασα »
28, 3	τοῖς ἐπὶ
28, 10	σχετίσωσιν
28, 15	Βασιλείᾳ
29, 18	ἐρχομένης
29, 19	δι' ἣν
29, 20	Ἱεροῦ
29, 24	καὶ δι' οὖν
29, 31	σ. 736-737
30, 27	δηλαδὴ
34, 20	Ἱερεμίου
37, 31	Ἀριστ.
38, 31	Nauck
55, 12	ἐνάτου
71, 21	caesarea
77, 22	στολίμασι
	πάθω

... (1848-18...	6. —
... Περδάνογλον' τεύχη 1. Τιμή δρ.	20
... χειρός ὑπὸ Στεφάνου Αθ. Κουμανούδη. Τιμή δρ.	2. —
... ἄχου 'Ανάλεκτα, τόμοι 2. Τιμή δρ.	8. —
... κου Βερτολίνη 'Ιστορία τῆς 1. αἰκῆς Παλιγγενεσίας κατὰ με- τάφρασιν Χ. 'Αννίνου, τόμοι 2, τεύχη 8. Τιμή δρ.	12. —
... opold Schmidt ἡ 'Ηθικὴ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων μετεφράσθη ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Δημ. 'Ιωαννίδου 'Ολυμπίου, τόμοι 2, τεύχη 6. Τιμή δρ.	9. —
... Σουχοβο-Κομπύλην ὁ γάμος τοῦ Κρεντοίνσκη. Ν. Γογὸλ Πανδρο- λογήματα κωμωδίαι μεταφρασθεῖσαι ἐκ τοῦ ῥωστικοῦ ὑπὸ 'Αγαθ. Β. Κωνταντινίδου. Τιμή δρ.	1.50
... νυσίου Σολωμοῦ 'Ἀπαντα τὰ εὐρισκόμενα. Τιμή δρ.	2.50
... σιγγ Λαοκόων ἡ περὶ τῶν ὁρίων τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς ποιή- σεως κατὰ μετάφρασιν Α. Προβελεγγίου. Τιμή δρ.	1.50
... ορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ὑπὸ Γουσταύου Φρειδερίκου Χέρτσβεργ μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Π. Καρολίδου, τόμοι 3, τεύχη 12. Τιμή δρ.	18. —
... σύνθετα τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης ὑπὸ Γ. Ν. Τσερέπη. Τιμή δρ.	12. —
... ελφοὶ 'Ιακώβος καὶ Μανώλης Τομπάξης ὑπὸ 'Ιακώβου Ν. Τομπάξη, τεύχη 2. Τιμή δρ.	3. —
... κδημεικὰ ἀναγνώσματα. Ἑλληνικὴ, λατινικὴ καὶ ἰνδικὴ γραμμα- τικὴ ὑπὸ Γεωργίου Ν. Χατζιδάκι. Τιμή δρ.	8. —
... γωγὴ εἰς τὰς 'Ιστορικὰς Μελέτας κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Ἀμπρου, τεύχη 2. Τιμή δρ.	3. —

Αριθ. 191. Δρούσεν, 'Ιστορία τῶν Ἑλλήνων ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Ἰ. Δελλίου, τόμος Γ', μέρος Α', τεύχ. πρῶτον.....	1.50
Αριθ. 192. Ἐγχειρίδιον ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παλαιογραφίας ὑπὸ Ἐδουάρδου Θόμπκινς κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου, τεύχος πρῶτον.....	1.50
Αριθ. 193. Δρούσεν, 'Ιστορία τῶν Ἑπιγόνων ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Ἰ. Δελλίου, τόμος Γ', μέρος Α', τεύχ. δεύτερον.....	1.50
Αριθ. 194. Ἐγχειρίδιον ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παλαιογραφίας ὑπὸ Ἐδουάρδου Θόμπκινς κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου, τεύχος δεύτερον.....	1.50
Αριθ. 195. Ἐγχειρίδιον ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παλαιογραφίας ὑπὸ Ἐδουάρδου Θόμπκινς κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου, τεύχος τρίτον.....	1.50
Αριθ. 196. Δρούσεν 'Ιστορία τῶν Ἑπιγόνων ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Ἰ. Δελλίου, τόμος Γ', μέρος Α', τεύχ. τρίτον.....	1.50
Αριθ. 197. 'Ιστορία τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας ὑπὸ Ἀδόλφου Γασπάρη μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Ἀγγέλου Βλάχου, τόμος Α', τεύχος πρῶτον.....	1.50
Αριθ. 198. Δρούσεν 'Ιστορία τῶν Ἑπιγόνων ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Ἰ. Δελλίου, τόμος Γ', μέρος Β', τεύχ. πρῶτον.....	1.50
Αριθ. 199-203. Ῥωμαίων Πολιτεία ἡ βασιλευμένη καὶ ἡ ἐλευθέρα ὑπὸ Σπυριδωνος Π. Βάση.....	12.50
Αριθ. 204. 'Ιστορία τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας ὑπὸ Ἀδόλφου Γασπάρη μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Ἀγγέλου Βλάχου, τόμος Α', τεύχος δεύτερον.....	1.50
Αριθ. 205. Δρούσεν 'Ιστορία τῶν Ἑπιγόνων ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Ἰ. Δελλίου, τόμος Γ', μέρος Β', τεύχ. δεύτερον.....	1.50
Αριθ. 206. 'Ιστορία τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας ὑπὸ Ἀδόλφου Γασπάρη μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Ἀγγέλου Βλάχου, τόμος Α', τεύχος τρίτον.....	1.50
Αριθ. 207. Δρούσεν 'Ιστορία τῶν Ἑπιγόνων ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Ἰ. Δελλίου, τόμος Γ', μέρος Β', τεύχ. τρίτον.....	1.50
Αριθ. 208. 'Ιστορία τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας ὑπὸ Ἀδόλφου Γασπάρη μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Ἀγγέλου Βλάχου, τόμος Α', τεύχος τέταρτον.....	1.50
Αριθ. 209. Σαίξπηρ Κυμβελίνος τραγωδία εἰς πράξεις πέντε μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς ἀγγλικῆς ὑπὸ Μιχαήλ Ν. Δαμιράλη.....	1.50
Αριθ. 210. 'Ιστορία τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας ὑπὸ Ἀδόλφου Γασπάρη μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Ἀγγέλου Βλάχου, τόμος Β', τεύχος πρῶτον.....	1.50
Αριθ. 211. 'Ιστορία τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας ὑπὸ Ἀδόλφου Γασπάρη μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Ἀγγέλου Βλάχου, τόμος Β', τεύχος δεύτερον.....	1.50
Αριθ. 212. 'Ιστορία τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας ὑπὸ Ἀδόλφου Γασπάρη μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Ἀγγέλου Βλάχου, τόμος Β', τεύχος τρίτον.....	1.50
Αριθ. 213. 'Ιστορία τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας ὑπὸ Ἀδόλφου Γασπάρη μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Ἀγγέλου Βλάχου, τόμος Β', τεύχος τέταρτον.....	1.50